

**T. C.
Niğde Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı**

**İNÖNÜ DÖNEMİ TEK PARTİ İKTİDARININ İLKE VE POLİTİKALARININ
ÇOK PARTİLİ SİYASAL YAŞAMA GEÇİŞLE BİRLİKTE DEĞİŞİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ferhat ÇAKIR**

**Niğde
Haziran, 2015**

**T. C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**İNÖNÜ DÖNEMİ TEK PARTİ İKTİDARININ İLKE VE POLİTİKALARININ
ÇOK PARTİLİ SİYASAL YAŞAMA GEÇİŞLE BİRLİKTE DEĞİŞİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ferhat ÇAKIR

Danışman : Doç. Dr. NAFİZ TOK
Üye : Doç. Dr. Selim KILIÇ
Üye : Doç. Dr. Recep ÇİÇEK

**Niğde
Haziran, 2015**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘‘İnönü Dönemi Tek Parti İktidarının İlke ve Politikalarının Çok Partili Siyasal Yaşama Geçişle Birlikte Değişimi’’ başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmanın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım

27/04/2015

Ferhat Çakır

ONAY SAYFASI

Doç Dr. Nafiz TOK danışmanlığında Ferhat ÇAKIR tarafından hazırlanan "İnönü Dönemi Tek Parti İktidarının İlke ve Politikalarının Çok Partili Siyasal Yaşama Geçişle Birlikte Değişimi " adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 27/04./2015.

JÜRİ :

Danışman : Doç. Dr. Nafiz TOK

Üye : Doç. Dr. Selim KILIÇ

Üye : Doç. Dr. Recep ÇİÇEK

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ömer İSKENDEROĞLU
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Gördüğünüz bu tez çalışması dört yıla yakın bir emeğin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışma döneminde özellikle temel eserler incelenmiş, indeksler taranmış ve güncel yazılara değin bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Her ne kadar Türkiye özeli üzerinde çalışma yürüttüğümüz dönem tarihçilerce inceleniyor ise de, dünya literatürüne uygun olarak henüz çok yeni siyasi tartışmaların ana gündemini oluşturan İsmet İnönü dönemi siyaset bilimi referansları çerçevesinde ele alınmıştır. İttihat ve Terakki'den bu yana Türk siyasi hayatının merkez ve çevreyi temsil eden iki tarihsel bloğun mücadelelerinin, silahların eşitliği prensibi çerçevesinde özgür ve adil seçimlerle kazananın belirlendiği bir merhaleye girmesi ana itibarıyla bu dönemde gerçekleşmiştir. Sonrasında merkezin ordu ve yargı eliyle mücadeleye yeni cepheler açtığına şahit olsak da jargon anlamında mücadelenin galibinin seçimle belirleneceğine olan inanç, bu dönemde oluşmuştur.

Çalışmamızda döneme ilişkin bütün soru işaretlerine cevap bulmak yahut dönemi bir sosyal bilimci titizliğiyle tamamıyla açığa kavuşturmak gibi bir iddiamız olmasa da kendi bakış açımızdan objektif kriterlerle dönem incelenmiştir.

Bu çalışma süresince bana yön gösteren tez danışmanım Prof. Dr. Nafiz Tok'a, yüksek lisans derslerimde bu konuyu inceleyen Yrd. Doç. Dr. Ernur Genç'e, teşekkür ederim.

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İNÖNÜ DÖNEMİ TEK PARTİ İKTİDARININ İLKE VE POLİTİKALARININ ÇOK PARTİLİ SİYASAL YAŞAMA GEÇİŞLE BİRLİKTE DEĞİŞİMİ

ÇAKIR, Ferhat

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Nafiz TOK

Haziran 2015, 132 Sayfa

Türk siyasi tarihinde İnönü Dönemi; siyasi hayatın en önemli ve en uzun vadeli yapısal değişimini içermesi itibariyle önemli kırılmalara ve devlet düzeyindeki en önemli hususlarda yaşanan önemli dönüşümlere sahne olmuş bir süreci ifade etmektedir. Çalışmamızda bu gerçekliğe işaret edecek şekilde İnönü dönemini iki başlıkta tasnif ederek 1938-1946 kesitini İnönü liderliğindeki tek parti iktidarı dönemi olarak, 1946-1950 arasındaki ikinci kesiti ise çok partili ve demokratik siyasi sisteme geçiş olarak ele alıyoruz.

Bu tez çalışması Türk siyasetinde çok partili sisteme geçişle yaşanan dönüşümün esaslarını, ne yönde bir dönüşüm olduğunu ve sonuçları itibariyle hangi sorunlara ne gibi çözümler getirerek hangi yeni problemleri ürettiğini demokratikleşme süreci çerçevesinde ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnönü Dönemi, Tek Parti İktidarı, Çok Partili Siyasal Hayat, Laiklik, Eğitim, Azınlıklar, Ekonomi

ABSTRACT

MASTER THESIS

**THE TRANSFORMATION OF THE PRINCIPLES AND POLICIES OF
SINGLE-PARTY RULE IN İNÖNÜ ERA TOGETHER WITH THE
TRANSITION TO MULTI-PARTY POLITICAL LIFE**

ÇAKIR, Ferhat

Department of Public Administration

Thesis Advisor: Associate Professor Nafiz Tok

June 2015, 132 Pages.

Throughout the Turkish political history, İnönü era means the process in which important breaking things happened in the state level and the most important and long-term structural changes have occurred. In this study through pointing this reality, İnönü era has been classified within two periods as 1938-1946 and 1946-1950. The first period states the single-party rule and the later period corresponds to the transition of the multi-party system.

This thesis discusses the bases of the transformation of Turkish politics after the transition to the multi-party system, and aims to clarify what kind of transformation it was and what solutions and new problems this transformation brought together within the framework of the democratization process.

Keywords: İnönü era, Single-Party Rule, Multi-Party System, Laicism, Education, Minorities, Economy

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1938-1950 İNÖNÜ DÖNEMİ

1.1. 1938-1946 Tek Parti Döneminde Genel Siyasi Durum ve Tek Parti İktidarları	4
1.1.1. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi	5
1.2. İnönü Dönemi'nin Başbakan ve Hükümetleri	8
1.2.1. Celal Bayar'ın Başbakanlığı	9
1.2.2. Refik Saydam'ın Başbakanlığı	10
1.2.3. Şükrü Saraçoğlu'nun Başbakanlığı	11
1.3. 1946-1950 Dönemi Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Dönemi Hükümetleri	11
1.3.1. Recep Peker'in Başbakanlığı	11
1.3.2. CHP ve Hizipleşme	14
1.3.3. Hasan Saka'nın Başbakanlığı	17
1.3.4. Şemsettin Günaltay'ın Başbakanlığı	18
1.4. Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş Süreci ve Etkili Olan Faktörler	19
1.4.1. İç Faktörler	19
1.4.1.1 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı ve Politik Sonuçları	19
1.4.1.2. Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın Dünya Kamuoyuna Açıklaması	25
1.4.1.3. İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945 Konuşması	26
1.4.1.4. 1945 Yılı Bütçe Tasarısı ve Tartışmalar	28
1.4.2. CHP İçindeki Çok Partili Sistem Tartışmaları	32

1.4.2.1. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü Ve Refik Koraltan'ın Ortak Önergesi Ve Sonrası.....	34
1.4.2.2. Matbuat Kanunu ve Tartışmalar.....	38
1.4.2.3. Ormanların Devletleştirilmesi.....	38
1.4.3. Dış Etkenler	40
1.4.3.1. Milli Kalkınma Partisi	41
1.4.3.2. Birleşmiş Milletler Anayasasının Kabulü ve Adnan Menderes'in Konuşması	44
1.4.3.3. Muhalefete Yönelik Baskılar	45
1.4.3.4. Amerikan Ayân Meclisi ve ABD Etkisi	49
1.5. Genel Değerlendirme	55

İKİNCİ BÖLÜM

ETKİN SİYASİ FIGÜRLERİN DEĞİŞİMİ: TERCİH VE YÖNTEM

2.1. 1938-1946 Döneminde Kararlar Alma Ve Kanun Yapma.....	57
2.2. TBMM'de "Müstakil Grub"un Kurulması.....	58
2.3. 1946-1950 Dönemi Siyasal Figürlerinin Oluşumu.....	60
2.3.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu.....	60
2.3.2 İktidar – Muhalefet İlişkileri.....	62
2.3.3. 12 Temmuz 1947 Beyannamesi.....	64
2.3.4. Demokrasiye Geçiş Döneminde Kurulan Diğer Partiler ve Bu Partilere Yönelik Muhalefet	68
2.4. 1938-1946 Döneminde Mitingler	71
2.5. 1946 – 1950 Demokrasiye Geçiş Sonrasında Mitingler ve Parti Propagandaları ..73	
2.5.1. Gençliğin Komünizmi Telin Mitingleri	73
2.5.2. Seçim Sonuçları, "Beyaz Devrim" ve İnönü Döneminin Sona Ermesi	74
2.6. Genel Değerlendirme	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNÖNÜ DÖNEMİ'NDE LAİKLİK

3.1. Laiklik Kavramı ve Atatürk İlkelerinde Laikliğin Yeri	77
3.2. 1938-1946 Döneminde Laiklik Anlayışı.....	81
3.3. 1946-1950 Dönemi Demokrasiye Geçişle Laiklik Anlayışında Yaşanan Değişim ve Cumhurbaşkanı İnönü'nün "Dini Açılımları"	82
3.3.1. Hürriyet Havaasının Getirdiği Yeni Ortam	82
3.3.2. CHP Kurultayında Laiklik Tartışması ve Eleştiriler	82
3.3.3. Cumhurbaşkanı İnönü'nün Dini Açılımları ve Din Öğretimi İsteği	84
3.4. Genel Değerlendirme	87

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNÖNÜ DÖNEMİNDE EĞİTİM VE HALKÇILIK

4.1. CHP ve İnönü'nün Köye Verdiği Önem	91
4.2. 1938-1946 Döneminde CHP'nin Halkçılık İlkesi Ve Halka Bakışı.....	93
4.3.1946-1950 Döneminde Halka Bakış.....	95
4.4. 1938-1946 Döneminde Sivil Toplum Örgütleri	96
4.5. 1946-1950 Döneminde Sivil Toplum Örgütleri	97
4.6. 1938-1946 Döneminde Basın-Yayın	97
4.7. 1946-1950 Döneminde Basın-Yayın	99
4.8. Genel Değerlendirme	100

BEŞİNCİ BÖLÜM

İNÖNÜ DÖNEMİNDE AZINLIKLARA YÖNELİK POLİTİKA VE UYGULAMALAR

5.1. Atatürk Döneminde Milliyetçilik Anlayışı.....	102
5.2. İnönü Döneminde Milliyetçilik Anlayışı	103
5.3. 1938-1946 Döneminde Azınlıklar ve Azınlıklara Yönelik Politikalar	104
5.3.1. Varlık Vergisi Kanunu	104

5.3.2. Azınlıklar Ve Ordu.....	106
5.4. 1946-1950 Döneminde Azınlık Politikaları	107
5.5. Genel Değerlendirme	109

ALTINCI BÖLÜM

İNÖNÜ DÖNEMİNDE EKONOMİ

6.1. 1938-1946 Döneminin Ekonomi Politikası	110
6.1.1. Mili Korunma Kanunu	111
6.2. 1946-1950 Dönemi Ekonomi-Politikası ve Liberalizasyon	112
6.2.1. Eylül 1946 Ekonomik Kararları.....	113
6.3. Genel Değerlendirme	115
SONUÇ	116
KAYNAKÇA	120
ÖZGEÇMİŞ.....	128

GİRİŞ

Türk siyasi tarihinde İnönü Dönemi ne kadar yaygın şekilde bir yekûn olarak algılansa da aynı zamanda Türk siyasal hayatının en önemli ve en uzun vadeli yapısal değişimini içermesi itibariyle önemli kırılmalara ve devlet düzeyindeki en önemli hususlarda yaşanan önemli dönüşümlere sahne olmuş bir süreci ifade etmektedir. Çalışmamızda bu gerçekliğe işaret edecek şekilde İnönü dönemini iki başlıkta tasnif edilmiş, 1938-1946 kesitini İnönü liderliğindeki tek parti iktidarı dönemi olarak, 1946-1950 arasındaki ikinci kesiti ise çok partili ve demokratik siyasal sisteme geçiş olarak ele alınmıştır.

İnönü dönemine ait bu ayrım ilk olarak yeni siyasal talepler ve söylemlerle ortaya çıkan yeni siyasal aktörlerin belirmesiyle tebarüz etmiş olsa da daha uzun vadeli olarak çeşitli başlıklarda, iktidar mantığı, ilke, politika ve uygulamalarla Türk siyasetine tarihi ve yapısal bir dönüşüm getirmiştir. Bu tez çalışmasında bu dönüşümün esaslarını, ne yönde bir dönüşüm olduğunu ve sonuçları itibariyle hangi sorunlara ne gibi çözümler getirerek hangi yeni problemleri ürettiğini demokratikleşme süreci çerçevesinde ele alınmıştır. Tezin ana amacı İnönü Dönemi Tek Parti İktidarının ilke ve politikalarının çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra uğradığı değişimlerin ortaya konulmasıdır.

Ebedi Şef Atatürk'ün ölümüyle birlikte cumhurbaşkanı seçilen Milli Şef İsmet İnönü; 1938-1945 yılları arasında, ismi Kemalizm olarak adlandırılacak ilkeler bütününden neredeyse hiçbir sapma yaşamadan ülkenin dümeninin batıda kalmasını sağlamıştır. 1945 için söylenen "uzun yıl" vasıfları dünyadaki sebeplerinden farklı olsa da ülkemiz için de geçerli olmuştur. 1938'de Atatürk'ün ölümüyle başlayıp 1946'da Çok Partili sisteme geçiş; ana eksen iki partili bir siyasi yelpaze oluşması ve ülkede her alanda değişim rüzgarlarının esmesine kaynaklık eden yılların doğum sancıları ve iktidarın barışçıl yollarla el değiştirdiği 1950 yılına kadarki dönem tezimizin ana inceleme konularıdır. İki ayrı dönemde (1938-1946 Milli Şef Dönemi-1946-1950 Demokrasiye geçiş dönemi) inceleme ve tartışma konusu edilen İsmet İnönü ve tek parti iktidarını bugün de sonuçlarını hâlâ yaşamakta olduğumuz bir çatışmanın başlangıcı olarak alabiliriz. İsimleriyle dahi birbirlerinden neredeyse tamamen farklı çağrışımlar yapan bu iki dönem ve dönemin müsebbibi sayılacak hâlâ

tartışmalı iç ve dış etkenler ile her ikisinin siyasi çıktıları bugün bile hâlâ yanıtlanamamış bir sürü soruyu bünyesinde bulundurmaktadır.

Söz konusu süreçleri daha çok dönemlerin ideolojik ve politik biçimlenmesi belirlemiştir. Ama burada önemli görünen bu biçimlenme üstünde etkili olan iç ve dış etkenlerdir. Tek partinin değişime direnmesi ve değişimi kabul etmek zorunda kalması ama ondan önce kabul etmiş gibi davranması da ancak bu etkilerle açıklanabilir. Elinizdeki çalışmada hangi iç ve dış etkenin değişimde etkililiği olduğu, karar verme makamının zorunda kalıp yaptıkları, kabul etmiş gibi davrandıkları ve değişim rüzgarlarına karşı tavırları dönem tarihçilerinin kitap ve makaleleri, dönemle ilgili anı kitaplar, dönem gazeteleri, resmi yayınlar, parti programları, ilgili kanunlar incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde 1938'de İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesiyle başlayan sürecin genel siyasi dengeleri ve hükümet düzeyindeki aktörleri kronolojik metodla ortaya koyularak İnönü Dönemi'nin genel siyasi durum tablosu ortaya çıkarılmaktadır.

İkinci bölümde etkin siyasal aktörlerin yöntem, söylem ve tercihleriyle birlikte değişim sürecinin nasıl geliştiği, hangi faktörlerin yeni siyasal aktörlere ortam hazırladığı ve var olma fırsatı verdiği sorularından hareketle 1938-1946 siyasal eliti içindeki tartışmalara, hizipleşmelere ve yeni ortaya çıkan taleplere değinilerek 1946-1950 demokrasiye ve çok partili siyasal yaşama geçiş sürecinde etkin olacak figürlerin nasıl bir süreçle ortaya çıktığının açıklanması hedeflenmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi olan Kemalizm'in ulus inşası ve tek parti iktidarı politikalarındaki en belirleyici ilkelerinden biri olan laikliğe değinilerek bu derece önemli ve sürekli bir ilkenin demokratikleşme sürecinden nasıl etkilendiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Eğitim ve halkçılık konularına odaklanan dördüncü bölümde 1938-1946 arası eğitim ve halkçılık politikaları ile bu politikaların sivil toplum ve basın-yayına yansımaları ele alınmış, 1946 sonrası çok partili hayata geçişle siyaset sahnesindeki konumları güçlenen bu kurumların nasıl bir dönüşüm geçirdiği sorusuna cevap aranmıştır.

Tek parti iktidarı dönemiyle özdeşleşen siyasi uygulamaların önemli bir kısmının azınlık politikaları olduğu gerçeği bizi çalışmamızın altıncı bölümünde bu hususun ele alınmasını tercih etmeye yönlendirmiştir. Burada tez çalışmamızın ana amacına uygun olarak cumhuriyet tarihinin sürekli bir sorunu olan azınlık meselesinin çok partili hayata geçişle ne derece çözüme kavuştuğu, çok partili hayatın yeni aktörlerinin azınlıklara temasının 1938-1946 yılları arasındaki uygulamalardan ne kadar uzaklaşabildiği sorularının cevaplanması hedeflenmiştir.

Çalışmamızın son bölümünü oluşturan ekonomi başlığında ise Türk siyasal yapısının önemli ve belirleyici bir değişkeni olan ekonomi-politik mevzusunun tek partili sistem ve çok partili sistemdeki durumunda ne ölçüde ve ne yönde bir değişiklik olduğunun anlaşılması ve çok partili hayatın yeni aktörlerinin ekonomik tutumunun idrak edilmesi hedeflenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1938-1950 İNÖNÜ DÖNEMİ

Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde 1938-1950 yılları arasındaki iktidar sürecini işaret eden İnönü döneminin en önemli ayırım noktasını 1946 sonrasında çok partili siyasal hayata geçiş oluşturmuştur. 1946'daki bu dönüm noktasına kadar olan politik zaman kesitini ise İsmet İnönü'nün 1938 yılında cumhurbaşkanı seçilmesi başlatmıştır. Bu bölümde 1938-1950 İnönü Dönemi mezkur dönüm noktası referans alınarak iki bölümde incelenmiş, öncelikle 1938-1946 arasındaki tek parti hükümetlerine ve bu hükümetlerin döneme olan etkilerine dair bilgiler verilerek tek parti iktidarının aktörleri, mantığı, ilke politika ve uygulamaları incelenmiştir. Bu amaçla İnönü dönemini başlatan gelişme olarak İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi sürecinin ele alınması gerekmektedir.

1.1. 1938-1946 Tek Parti Döneminde Genel Siyasi Durum ve Tek Parti İktidarlari

1938-1946 arası dönemde Türkiye tek parti rejimiyle yönetilmiş ve bu yönetimde en etkili isimlerden olan İsmet İnönü milli şef payesiyle cumhuriyetin tek adam geleneğini sürdürmek istemiştir. Meclis ve hükümetin hukuki varlıkları dışındaki işlevleri ve politika yapımı İsmet İnönü'nün tekelinde olduğundan tek parti iktidarlarının ilke ve politika uygulamaları milli şefin tasarrufunda olmuştur. Tek Parti hükümetlerinde İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı ve milli şef sıfatlarıyla belirlediği dönemsel politikalara uygun olarak başbakan ve dış işleri bakanları gerektiğinde ve İnönü'nün çizdiği sınırlar içerisinde hareket etmek üzere değiştirilmiş, birçok kez istifa ettirilmiştir.

İsmet İnönü 1937 yılında başbakanlık görevinden ayrılrsa da CHP ve orduyla olan temasını muhafaza ederek politikadaki ağırlığını sürdürmüştür (Burak, 2011:54). Partideki belirleyiciliği bu şekilde devam eden İsmet İnönü'nün, Atatürk'ten sonra Cumhurbaşkanı seçilmesi devlet mekanizmasının esas kurumlarındaki ağırlığının bir sonucudur. İsmet İnönü, 1950 yılına değin ülkeyi tek başına yönetmeyi başarmış ve bu dönemde tıpkı selefi Mustafa Kemal Atatürk gibi 1924 Anayasası'nın

cumhurbaşkanlarına verdiği yetkilerle sınırlı olmayan bir üslupla “milli şef” ve “değişmez genel başkan” sıfatlarını kullanarak devletin genel eğilimlerini büyük ölçüde kendisi belirlemiştir(Dikici, 2008:163).

İnönü'nün 11 Kasım 1938'de Cumhurbaşkanı seçildiği günden başlayarak Cumhurbaşkanı İnönü'nün Genel Başkanı olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'nin 14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerini kaybetmesi sonucu, iktidarı seçimleri kazanan Demokrat Parti'ye devretmesiyle ortaya çıkan 1938 – 1950 zaman dilimine tarihimizde “İnönü Dönemi” denilmiştir.

12 yıllık İnönü dönemi, yurt içi ve yurt dışı konjonktürel gelişmelerin etkisinde ortaya çıkan haliyle iki kısma veya iktidar dönemine ayrılır: Milli Şeflik Kısmı veya İlk İktidar Dönemi (1938 – 1946) ve Demokrasiye Geçiş Kısmı veya İkinci İktidar Dönemi (1946 – 1950). Bu bölümde ele alınan iki dönemi birbirinden ayıran temel özellik çok partili siyasal yaşama geçilmesidir. Bu nedenle bu bölümde İnönü Dönemi'nde genel siyasi durumun anlaşılması amacıyla 1938-1946 ve 1946-1950 tarihleri arasında çok partili siyasal yaşama geçişle başlayan yeni dönemin aktörleri ve uygulamalarıyla oluşum süreci incelenerek çok partili siyasal yaşama geçilmesi ve geçilmesine neden olan faktörler ortaya koyulmuştur.

1.1.1. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi

Cumhuriyet Halk Partisi 1923 yılında kurulduğunda parti tüzüğünde genel başkanın kurultayca seçileceği hükmü yer almıştır(Uyar, 2000:5). Ancak ilginç bir şekilde tüzükte böyle bir madde olmasına rağmen 1927 yılına kadar kurultay toplanamamıştır(Koçak, 2011). 15 Ekim 1927 tarihindeki yapılan kurultayda tüzük değiştirilmiş, partinin değişmez genel başkanının aynı zamanda partinin kurucusu Mustafa Kemal olduğu maddesi tüzüğe eklenmiştir.

Böylelikle bir kez daha kurultay genel başkanını seçememiş oluyordu. Ayrıca tüzüğün ilk altı maddesi artık hiçbir şekilde değiştirilemeyecekti. Mustafa Kemal ölünceye kadar kurultayca seçilen genel başkan sıfatını kazanamadan genel başkanlığı sürdürdü. Bu durum gelecekte olacakların da habercisidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde önemli rolü bulunan bağımsızlık savaşı sürecinin kendi şartlarıyla getirdiği otoriterlik her şeyin üstünde tek belirleyici olmuştur.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölümünün ardından hemen yeni bir cumhurbaşkanı seçilmesi gündeme gelmiş, aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Cumhurbaşkanı Vekili Abdülhalük Renda, Anayasa'nın 34. maddesi gereğince yeni cumhurbaşkanı seçilmesi için Meclis'i toplantıya çağırmişti(Yılmaz, 2007:51). Meclis toplanmadan önce Başbakan Celal Bayar, CHP Parti Grubu'nu toplamış, gruptan bir cumhurbaşkanı adayı belirlemesini istemişti. Toplantıya 323 Milletvekili katılmış, bunlardan 322'si İsmet İnönü'nün adaylığı için oy vermişti(Çelik, 2011:17). Bunun ardından Cumhurbaşkanı seçmek için TBMM toplanmış, tek aday İnönü, 348 milletvekilinin tümünün oyunu alarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin II. Cumhurbaşkanı seçilmişti.

İnönü'nün fazla bir engelle karşılaşmaksızın¹ ve tek aday olarak seçime girmesi ve cumhurbaşkanı olması Mustafa Kemal'in hep yanında olması kadar politik ağırlığının sağladığı etkiden kaynaklanıyordu. İnönü, İstiklal Harbi'nin Garp Cephesi Komutanı, Lozan'da Türk Heyeti Başkanı ve Atatürk'ün 12 yıl Başbakanlığını yapmış birisi idi. Devrimlerin yapılmasında Atatürk'ün bir numaralı yardımcısı ve destekçisi olmuş, bu sebeple onun büyük güvenini kazanmış, bütün bu halleriyle Atatürk'ten sonra Türkiye'nin "İkinci Adamı" oluvermişti.

Atatürk ölünce, birçok kimsenin gönlünden geçen bir cumhurbaşkanı adayı aranırken, "Yakışan İnönü" tablosu ortaya çıkmış, bu sebepten de İnönü'nün seçilmesi kolay olmuştu. Sonra, İnönü'ye "Atatürk'ün mirasına sahip çıkacak ve onu koruyup, devam ettirecek kişi" gözüyle de bakılması, onu bir nevi "Atatürk'ün Velihtı" konumuna sokup seçilmesine sebep olmuştu. Yunus Nadi'ye göre Cumhurbaşkanı İnönü, "İkinci Atatürk" denecek birisiydi. "Çünkü Atatürk'ün prensiplerini en iyi bilen İsmet İnönü, Büyük Şef'in (Atatürk'ün) eserlerini olduğu gibi devam ettirecek en seçkin devlet adamımız"dı (Cumhuriyet, 1938).

Bunlar büyük ölçüde doğru olmakla birlikte en azından bir bölümü tartışmalıdır. İsmet İnönü'nün Mustafa Kemal'in yanında yer aldığı doğrudur ama cumhuriyetle birlikte saflar yeniden hızla düzenlenmiş, yeni saflaşmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yazdıklarına bakılırsa Mustafa

1 İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesine karşı idiler. İnönü'nün cumhurbaşkanlığını önlemek için daha erkenden onu Washington Büyükelçiliğine atayarak Ankara'dan uzaklaştırmak istemişler, seçim günleri arifesi ve gününde İnönü dışındaki kimseleri adaylık için ikna etmeye çalışmışlarsa da bu girişimlerinde başarıyı olamamışlardır.

Kemal'le İsmet İnönü arasında küsmeye hatta tavır koymaya varan tartışmalar yaşanmıştır (Karaosmanoğlu,1984). Yanı sıra İsmet İnönü'nün kişiliği ya da şahsiliği diyelim aynı dönemde başka bir tartışma konusu olmuştur. İsmet İnönü bunlara rağmen ve yine Mustafa Kemal'in ona dönük oluşturduğu etkiye bağlı olarak cumhurbaşkanı olmuştur.

Buradaki temel sorunlardan biri tabii cumhuriyetin asli kadrolarının büyük çoğunluğunun asker kökenli olmasıdır. Bu durum kendi aralarında bir otorite başka bir deyişle hâkimiyet tartışmasının da başlangıcı olarak açıklanabilir. Yanı sıra yer yer şahsi çıkar ve beklentilere kadar giden devleti ve bağlı olarak hükümeti belirleme arzusu ve bunu tek adam olarak yapma isteğinin savaş yıllarının aksine bir sonuca yol açması mümkündür.

Cumhurbaşkanı İnönü'nün bu iktidar döneminde, yurt içi ve yurt dışı siyasal konjonktüründe bir değişiklik olmadığı için Atatürk dönemi, Atatürk'ün “Değişmez Genel Başkanı” olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'ne dayalı Tek Partili yönetim özeliği devam ettirildi. CHP, Türk İstiklal Savaşı kazanıldıktan sonra 11 Eylül 1923'de bir “Devrim partisi” özelliğinde kurulmuş, Atatürk'ün planladığı devrimler bu partiye dayanarak ve onun iktidarında yapılacağı için “Devrim karşıtlarının odağı haline” geldiği söylenen 1924'de kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Partisi 1925'de, 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Partisi de aynı yıl içinde kapatılarak, CHP'nin tek parti iktidarının sürmesi sağlanmıştı. Üstelik, CHP'nin yönetimi giderek tekelleştirilmiş ve güçlendirilmiş, bunun bir göstergesi olarak 1932'de bütün kitle örgütleri kapatılarak bunların işlevlerini yerine getirecek denilen “Halkevleri” 19 Şubat 1930'da CHP'ne bağlı olarak kurulmuş, 18 Haziran 1936'da ise Başbakan ve CHP Genel Başkan Vekili İsmet İnönü tarafından yayınlanan bir genelge ile “Parti – Devlet bütünleşmesi” adı altında, İçişleri Bakanı CHP'nin Genel Sekreteri olmuş, illerde valilere aynı zamanda CHP'nin il başkanlığı görevi verilmiştir (Ulus, 1936).

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü ile CHP Genel Başkanlığı boşaldığı için yeni genel başkanı seçmek ve parti tüzüğünde değişiklik yapmak için 26 Aralık 1938'de CHP Olağanüstü Büyük Kurultayı toplandı. Kurultay'da CHP tüzüğünün 2, 3 ve 4. maddeleri hiç de demokratik olmayan bir tüzük değişikliği sonrası şöyle değiştirildi(Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayının Fevkalade Toplantısı, 1938:3):

“Madde 2- Partinin banisi ve Ebedi Başkanı Türkiye Cumhuriyeti müessisi Kemal Atatürk’tür.

Madde 3: Partinin değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü’dür.

Madde 4: Partinin değişmez genel başkanı aşağıdaki üç surette ihlal edilebilir:

- a- Vefat
- b- Vazife yapamayacak bir hastalığı sabit olması halinde.
- c- İstifa.”

Aynı olağanüstü kurultayda, Mustafa Kemal Atatürk’ün “Ebedi Şef” ve Cumhurbaşkanı İnönü’ye “Milli Şef” unvanlarının verilmesi kabul edilerek, Başbakan Celal Bayar CHP Genel Başkan Vekilliğine, İçişleri Bakanı Refik Saydam Parti Genel sekreterliği görevlerine seçildiler.

Ne var ki; Cumhurbaşkanlığı meselesi çözülmüştü ama başka bir sorun daha vardı İsmet İnönü partinin genel başkanı olamazdı, çünkü parti üstünde hiçbir yetkisi yoktu. 1937’de başbakanlıktan uzaklaştırıldığında partiden de ister istemez ayrılmıştı. Bu yüzden öncelikli olarak yapılması gereken kurultayın genel başkanı seçmesiydi ama önce de belirttiğimiz gibi kurultayın böyle bir yetkisi yoktu. Bunun için tüzüğün bir kez daha değiştirilmesi gerekiyordu. 26 Aralık 1938 tarihindeki kurultayda tüzük değişikliği yapıldı, genel başkanın İsmet İnönü olduğu hükmü tüzüğe eklendi. İsmet İnönü ile Mustafa Kemal yer değiştirmiş oldu. Böylelikle de Mustafa Kemal’in başlattığı siyasi gelenek ardılı İsmet İnönü tarafından da sürdürüldü.

1.2. İnönü Dönemi’nin Başbakan ve Hükümetleri

1946-1950 İnönü döneminin genel siyasi durumunun açıklanması ve bu dönemdeki gelişmelerin analiz edilebilmesi için ilgili dönemin hükümetlerinin kronolojik olarak takip edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu kısımda tek parti dönemi iktidarları, kurulan hükümetler, kuruluş süreçleri ve bu hükümetlerin uygulamaları ele alınmıştır.

1.2.1. Celal Bayar'ın Başbakanlığı

İsmet İnönü 11 Kasım 1938'de cumhurbaşkanı seçildiğinde Başbakan Celal Bayar'dı. İnönü ile Bayar arasında öteden beri birçok konuda ihtilaf vardı. Cumhurbaşkanı Atatürk, Bayar'a 1925'de kurdurduğu İş Bankası'nı onunla Başbakan İnönü'ye fazla danışmadan istedikleri gibi yönetiyorlardı. Atatürk, 1932'de İş Bankası Genel Müdürü Celal Bayar'ı Başbakan İnönü'ye rağmen İktisat Bakanı yapmıştı. Sonra, İnönü ile Bayar iktisadi görüşleri farklı idi. İnönü, devletçi, Bayar daha liberal – özel sektörden yana bir ekonomi politika taraftarı idi. İnönü, cumhurbaşkanı seçilince Başbakan Celal Bayar, ona yeni başbakanı seçme fırsatı vermek için görevinden istifa etmişti. Bu sırada kamuoyunda İnönü – Bayar dargınlıkları sebebiyle Cumhurbaşkanı İnönü'nün başbakanlığı Bayar'ın dışında birine vereceği düşüncesi vardı. İnönü'nün başbakan olarak Bayar'ı ataması herkesi şaşırttı.

Dönemin başında Cumhurbaşkanı İnönü'nün yapılmış “kendi planları” vardı. Bu planlara göre, İnönü, Atatürk Döneminde kendi dönemine geçişin sert değil “yumuşak” olmasını istiyor, bu sebepten bir “geçiş dönemi”ne gerek duyuyordu. Bayar, yeniden başbakanlığa bu sebepten getirilmişti. Sonra, Bayar, İnönü Cumhurbaşkanı seçilirken tercihini ondan tarafa koymuş, ömrü boyunca İnönü ile arasında bazı görüş ayrılıkları ve dargınlıkları bulunmasına rağmen ona saygıda kusur etmemişti.

İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçildiği 11 Kasım 1938 tarihinden Ocak 1939'a kadar Atatürk'ün son başbakanı olan Celal Bayar ile çalışmaya başlamış ve milli şef dönemi boyunca dönemin ilkeleri, ekonomik politikaları ve dış politika hedeflerine uygun olacak şekilde belirlediği 7 farklı başbakanla çalışmıştır. İnönü döneminin ilk başbakanı olan Celal Bayar'ın kurmuş olduğu yeni kabinede iki önemli değişiklik olmuştur. İçişleri bakanı Şükrü Kaya'nın yerine Refik Saydam, dış işleri bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın yerine ise Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir. Bu değişikliklerden, İsmet Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte, önceki dönemlerden farklı iç ve dış politikalar izleneceğini özellikle de Mustafa Kemal döneminin en güvenilir ve sürekli olarak görülen siyasi aktörlerinin hükümet dışında bırakılmasıyla devlet içinde bir eğilim değişikliği yaşanacağını göstermiştir.

Bir başka önemli olay ise 26 Aralık 1938'de toplanan CHP Üçüncü Büyük Kurultayı idi. Bu kurultay İsmet Paşa'nın değişmez genel başkan ve Milli Şef ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. Böylece İsmet Paşa için yaklaşık 12 yıl sürecek olan milli şeflik dönemi başlamıştır. Bu dönemin Celal Bayar başbakanlığındaki ilk hükümeti, Atatürk'ün siyasi ekibinden olan Şükrü Kaya ve Tefvik Rüştü Aras'ın bakanlıktan ayrılmak zorunda bırakılmaları ve üzerindeki baskıların artırılması sonucu Celal Bayar'ın başbakanlıktan çekilmesi ve yerine 25 Ocak 1939'da Refik Saydam'ın yeni hükümeti kurmak üzere görevlendirilmesiyle sonuçlanmıştır.

1.2.2. Refik Saydam'ın Başbakanlığı

Cumhurbaşkanı İnönü, kendi "geçiş dönemi"nin bir diğer göstergesi olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kendisine "uyumlu" hale getirmek için seçimlerin normal süresini beklemeden erkene alarak Mart 1939'da erken genel seçimlerin yapılması kararı aldı. İşte Başbakan Bayar, bunu gerekçe göstererek 25 Ocak 1939'da İnönü'ye istifa dilekçesini verdi. Dilekçesinde, "Partimizin intihabattan yeni ve taze bir kuvvetle çıkmasını maksat ve esasa daha uygun ve faydalı mülahaza ettim. Bu imkanı zatı devletlerine vermek için Başvekaletten istifamı arz ve takdim ediyorum" görüşlerine yer verdi (Giritlioğlu,1965: 143).

Bayar'ın istifası İnönü tarafından kabul edilerek yerine, hizbi Dr. Refik Saydam başbakan olarak atandı. Cumhurbaşkanı İnönü de, başbakan atamalarında Cumhurbaşkanı Atatürk gibi hep kendisiyle rahat çalışabileceği ve "güvenilir" adamlarını başbakanlığa getirmek prensibine uyarak öteden beri "İnönü'nün güveniler adamı ve dostu" denilen Saydam'ı başbakanlığa atamış ve 11.Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti kurulmuştur.

Bu dönem İnönü'nün kendini partiye ve ülkeye kabul ettirmesi için en yakın çalışma arkadaşı Refik Saydam'la birlikte ülkeyi yeni düzene hazırlama dönemi olarak anılabilir. İnönü'nün başbakanlık döneminde Atatürk'e rağmen yapamadığı kadro, ilke ve sistem değişikliklerini hayata geçirme fırsatı bulunduğu bir dönem olmuştur. Refik Saydam'ın uzlaşmacı tavrıyla Atatürk dönemi küskünleri ile bahar havası estirilmiş, II. Dünya Savaşı'nın sinyallerinin gelmeye başladığı bir dönemde olası siyasi aktörler İnönü'nün tartışmasız liderliği etrafında bir araya getirilmiştir.

1.2.3. Şükrü Saraçoğlu'nun Başbakanlığı

Başbakan Refik Saydam'ın bir kalp krizi sonucu 2 Temmuz 1942'de ölmesi üzerine yerine kabinesinde Dışişleri Bakanı olan ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 13. ve 14. Hükümetlerinin başbakanlığını yapacak olan Şükrü Saraçoğlu getirildi ve bu görevini 1946'daki Demokrasiye Geçiş'e kadar sürdürdü. Saraçoğlu'nun da bu göreve getirilmesi, İnönü'nün "güvenilir adamı" olması yanında, iç ve dış konjonktürdeki gelişmelere bağlı olarak, iç etkilerden ekonomide daha liberal politika uygulaması isteği ve dış etkilerden Saraçoğlu'nun "Türkçü politikalar"a yatkın olması sebebiyle, Almanya Diktatör'ü Adolf Hitler'in de zaten "Almancılık politikası" takip etmesi sebebiyle, İnönü, Saraçoğlu ile Türk – Alman ilişkilerinin daha iyiye gideceği ve geliştireceği düşüncesi sonucu ondan faydalanmak istemişti. 1943'te yapılan genel seçimler nedeniyle sona eren 13. Hükümet sonrası Saraçoğlu'nun başbakanlığını sürdüreceği 14. Hükümet kuruldu.

I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçlarıyla büyük bir kin neticesinde güdülenen Alman halkı Hitler etrafında yeniden bir araya gelmiş, savaşın galiplerine karşı revizyonist bir tutum takınmışlardır. Kademe kademe savaş sonunda imzalanan anlaşmadaki tadilleri İngiltere-Fransa eksenine kabul ettiren Almanlar yeniden Avrupa'nın en büyük gücü haline gelmişlerdir. Özellikle İttihat-Terakki döneminden kalma Alman disiplinine olan hayranlık, Almanlarla I. Dünya Savaşı'ndaki kader arkadaşlığı Türk siyasi elitinin Alman ordusunda eğitim görmüş olması ve Avrupa'da Almanya kasırgasının yeniden esiyor olması Türkçülüğü ve Alman sempatisiyle bilinen Şükrü Kaya'nın başbakanlığa getirilmesindeki en büyük dış etkidir.

Ülke ekonomisinde savaş politikalarının getirdiği sıkıntıların baş göstermesi ve Almanya'ya olan krom ihracatı, Almanya'ya olan sempatide önemli bir etkidir. Savaş öncesi Dünya'da yükselen milliyetçilik akımlarına paralel şekilde iktidarın dayanak noktası olarak Türkçülüğe sarılması Şükrü Kaya açısından uzun süren bir başbakanlığın nedenlerinden biridir.

1.3. 1946-1950 Dönemi Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Dönemi Hükümetleri

1.3.1. Recep Peker'in Başbakanlığı

Recep Peker, Cumhurbaşkanı İnönü döneminin II. Kısmı olan “Demokrasiye Geçiş Dönemi”nin (1946 – 1950) ilk başbakanı oldu. İnönü döneminde, Refik Saydam’dan sonra “Başbakan olma hızipliği”nin en aktif rolünü Recep Peker oynadı. . Burada Peker’in genel olarak Tek Parti Dönemine, özel olarak da İnönü Dönemi Tek Parti Dönemine kişisel ve fikirsel etkileri önemlidir. Bir anlamda bu 1946’ya kadarki Tek Parti Yönetiminin karakterinin en belirleyici isimlerinden birisi olan Peker, hem Atatürk hem de İnönü’nün “güvenilir adamları”ndandı ve bu sayede özellikle 46 öncesi ve sonrası dönem ayrımı incelenirken Peker’in görüşleri, başvurulacak önemli referanslar arasındadır. Atatürk ve İnönü dönemlerinde CHP’nin idaresi ve parti olarak yönetimi neredeyse büyük ölçüde Peker’e “emanet” edilmiş, Peker, uzun yıllar parti umumi kâtipliği (genel sekreterliği) yaparak Tek Partili yönetimin kurulmasında ve “Şeflik”liğin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştı.² Peker’e göre, “Şef” partinin her şeyidir. Şefsiz parti olmaz. Şef, adeta bir sürünün çobanı gibi toplumun “çobanı”dır. Her şeyi o idare eder, toplum adına o düşünür ve planlar. Toplumun görevi bunların istediklerini yerine getirmektir. Böyle bir “Şef” CHP ve Türk Milleti için Atatürk’tür. (Peker,1935: 65) Peker, İnönü döneminde de İnönü’ye “Milli Şef” olarak bağlılığını devam ettirmiştir.

Günümüz demokrasisi karşısında Recep Peker’in dediklerini ve tavrını doğrudan otokratizm ya da totalitarizmle ancak açıklayabiliriz. Ne var ki tek partinin belirleyici olduğu bir dünyada benzer algıların her zaman söz konusu olduğunu ve kendine taraf bulduğunu unutmamalıyız. Ama öte yandan aynı durum demokrasi mücadelesinin karşısına alması gerektikleri konusunda yeterince tartışmaya açıktır.

Günümüzün oldukça gelişmiş demokrasisi karşısında bile özellikle politik örgütlenmelerde kişi etkisinin ve belirleyiciliğinin pek gerilemediğini biliyoruz. Hatta bu durumun çoğu zaman yine demokrasiyle açıklanıp normalleştirildiğini söyleyebiliriz. Bu yüzden liderle politika arasında yine liderin lehine kurulan ilişkinin tarihini düşündüğümüzde Recep Peker’in “milli şeflik” üstüne düşüncelerinin

2 Peker, bu statünün ortaya çıkmasında dış konjonktürden olarak dünyadaki otoriter yönetim ve partilerden etkilenmiştir. Sovyet Rusya’daki Tek Partili yönetimin partisi Sovyet Komünist Partisi’nin “Şef”i Parti ve Devlet Başkanı Lenin’dir. Şeflik unvanı “Yoldaş”tır. Alman’da aynı statüde Nazi Partisi’nin lideri Hitler’dir ve şeflik unvanı “Führer”dir, İtalya’da Faşist Partinin lideri Mussoioni “Duce”, İspanya’da Falanjist Parti’nin yeni lideri General Franko’nun lakabı “Cadillo” dur. “Türkiye’nin Tek adamı” Mustafa Kemal Atatürk için ise “Şef” denilmiştir. O vefat edince, İnönü döneminde unvanı “Ebedi Şef”, yaşayan, bu sefer de “Türkiye’nin Tek Adamı” Cumhurbaşkanı İnönü için ise “Milli Şef” unvanı kullanılmıştır.

cumhuriyet temelli bir dünyada da etkisini sürdürmesini anlayabiliriz. Kaldı ki; aynı dönemde kurulan başka anlayışlara sahip partiler de doğrudan benzer bir noktaya gelmemişlerse de liderin etki gücüne ve belirleyiciliğine pek bir şey yapamamışlardır.

CHP ya da başka bir deyişle tek parti üstünden oluşturulan bir dünya için etkilenmeyi gerektirecek yeterince örnek olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada sıralayacağımız üç örnek düşündüğümüzü belirtmek için yeterli olacaktır. Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği devletler açısından örnek alınması mümkün ülkelerin başında gelmektedir.

Aynı dönemde Almanya ve İtalya'nın dünya üstündeki etkileri; özellikle de Almanya'nın Türkiye üstündeki etkilerini hatırlamalıyız. CHP içinde yer alan Yunus Nadi ve gazetesi Cumhuriyet'in açıktan Nazi taraftarı bir politika izlediğini düşünürsek etkilenmenin Sovyetler Birliğinden önce Almanya'dan olabileceğini söylememiz gerekebilir. Almanya Nazi devletinin otoriter yapısı ve Alman hükümeti içindeki otoriter ilişkiler bugün bile otoriter örgütlenmelerin etkilendiği yapıların başında gelmektedir.

Burada bizi haklı çıkartan başka bir nokta Türkiye-Sovyetler Birliği arasındaki gergin ilişkilerdir. Özellikle Ermenilerin Sovyetlerle ilişkileri, Sovyetlerin boğazlara, Kars ve Ardahan'a dönük planları ve bunlardan da önemlisi komünizm hayaleti tek partinin Sovyetlerle ilişkilerini sürekli gergin tutmuştur. Bu noktada tek partinin yeterince hatta fazlasıyla anti-komünist, yani komünizm düşmanı olduğu düşünülürse ve daha sonra göreceğümüz gibi Tan gazetesine dönük tavrı da hatırlanırsa, tek partinin otoriterliğini soldan ya da Sovyetler'den değil, daha çok Almanya ve İtalya'dan aldığını söylememiz kolaylaşır.

Almanya ve İtalya'nın savaştan yenilerek çıkmasıyla birlikte dünya genelindeki otoriterlik tartışması ve bundan etkilenen devletler tek parti örneğinde olduğu gibi çok partili hayata geçmenin ve bağlı olarak demokratikleşmenin yoluna girmişlerdir. Bu yüzden tek partiye dönük otoriterliğin kaynaklarını tekrarlar Sovyetler'de değil, Almanya ve İtalya'da aramamız gerektiğini söyleyeceğiz. Ulus devletlerin otoriteryanizmi bu iki ülkenin yenilgisiyle birlikte tersine dönmüştür. Tek partinin tarihi bile bunu görmek ve göstermek için yeterlidir. Kaldı ki ne Atatürk dönemi ne de incelediğimiz İnönü dönemi politikaları açısından Sovyet sempatzanı,

Sovyet sistemini benimsemiş Komünist yahut Sosyalist olarak adlandırılabilcek bakan dahi saymak hayli güçtür.

Türkiye Cumhuriyetini oluşturan tek partinin dünyadaki öteki tek partiler ile aynı akıbeti paylaşması ve farklı olarak CHP'nin hangi iç ve dış etkilerin etkisiyle olursa olsun bunu kendinin talep edip uygulamaya sokması tek partiler özelinde özgün bir örnektir. Bu özgünlüğün sonrasında tarihin CHP'nin yenilgilerinin hesabını tutmak zorunda kalması ise tarihten çok CHP'nin kaderidir.

1.3.2. CHP ve Hizipleşme

Tek Parti iktidarının 1939-1946 döneminde hükümet, kabine ve başbakanların sık bir şekilde değişmesinde İsmet İnönü'nün inisiyatifi belirleyici olsa da bu faktör dışında bir başka önemli ve sürekli bir neden de CHP'deki hizipleşmedir. Hükümet ve başbakanların belirlenmesinde etkili olan bu olgunun incelenmesi tek parti iktidarının buradaki analizine daha fazla açıklayıcılık kazandıracaktır.

Bu nedenle burada CHP'nin hiçbir döneminde ortadan kaldıramadığı hatta beslediği hizipleşmeye de (hizipleşme doğru tanım da olmayabilir) bir parantez açmamız gerekebilir. Çünkü CHP'nin tarih boyunca geliştirmeye çalıştığı parti içi demokrasi ne yazık ki otoriter olandan payını her zaman almış bu noktada birleştirici olanı ve demokratik tartışma ortamını ötelemeyi başaran sert yapı karşısında hizipçilik her zaman söz konusu olmuştur.

Bunun CHP'nin parti içi demokrasiden ve parti içi demokratik mücadeleden anladığıyla uyumlu olduğunu düşünüyoruz. Başka bir deyişle hizipçiliğin CHP içinde mücadele yöntemi haline geldiğini ve bunun bugün bile söz konusu olduğunu, geçerliliğini sürdürdüğünü söyleyebiliriz. CHP'nin tarih boyunca parti içi demokrasi ve bunu geliştirme tartışmaları hizipçiliği parti içi demokratik mücadele konusunda nerdeyse bir gelenek haline getirmiştir.

Bu parti içi mücadelenin doğrudan aynı parti içinde iktidara hatta partiye sahip olmayı açık ya da gizli bünyesinde bulundurmasıyla açıklanabilir duruyor. Başka bir deyişle partideki lider sultanı ya da etkisi bunun dışındaki mücadele yöntemlerini ne yapılırsa yapılsın geçersizleştiriyor. Bu da parti içi her türden demokratik ve politik talebi aynı olumsuzlama ile baş başa bıraktığı için yine her türlü yan yana gelmeyi, ortak hareket etmeyi ister istemez hizipleşme ile açıklamayı kolaylaştırıyor. Burada

baştan beri farklı anlayışlara sahip kişi ve grupların CHP'yi oluşturmuş olmasını hizipleşmenin kaynakları içinde saymak gerekirse de tek başına bu durumu açıklamaya yeteceğini düşünmüyoruz.

Aslında bu bir yanıyla tarihten bu yana CHP'deki parti içi dengeleri korumak tartışmaya açık olsun olmasın her daim genel başkanı ve etrafını kollamayı öncelediği hatta başa aldığı için böyle olmaktadır. Bu aynı zamanda otoriter olanla liberalizmin CHP içinde hiçbir zaman sonlanamamış belki sonlanması mümkün olmayan mücadelesidir, hatta çatışmasıdır.

Çünkü her türlü tartışma ve sorgulama eğilimi doğrudan parti ve ilkelerini zedeleyen hatta geriletken şeyler olarak baştan kabul edildiği ve öyle anlaşıldığı için parti içi tartışmaların ve arkasından gelen gruplaşmaların hizip kavramıyla açıklanması dışında başka bir şansı hiçbir zaman olmamıştır. Bu da tarih boyunca partiyi sonuçları ve kaybettirdikleri ne olursa olsun parti içi tartışmalar karşısında korumuş ve kollamıştır. Bu anlayış bu gün de aynı şekilde etkisini sürdürmektedir.

Hatta bu konuda yapılan bir toplantının sonunda Mustafa Kemal'in dedikleri hizip meselesini açıklamak ve anlamak için ironik bir hikâyedir. Söz konusu toplantıdan çıkan karar hizipçilerin tasfiyesidir. Liste Mustafa Kemal'dedir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun aktarımıyla Mustafa Kemal şöyle demiştir (Karaosmanoğlu, 1984: 85): "Arkadaşlar; bu listeye göre bir tasfiye yaptığımız takdirde, öyle görüyorum ki, biz mecliste akaliyette (azınlıkta) kalacağız." Mustafa Kemal'in bu dediği ironik gibi dursa da CHP içinde hizipleşmenin hallinin mümkün olmadığını ifade etmeye yetmektedir. Devam edelim... Peker, "Demokrasiye Geçiş" fırsatından faydalanarak, başbakan olmak istiyordu. Parti ve devlete bunca yıl hizmetten sonra başbakanlık bekliyor, "sıranın kendisinde olduğu"nu düşünüyor, bunun için hizip oluşturup kulis yapıyordu. Cumhurbaşkanı İnönü, gerek bunun etkisiyle ve gerekse Demokrasiye Geçiş ile birlikte Cumhuriyet Halk Partisi karşına muhalefet partisi olarak çıkan en güçlü parti Demokrat Parti'yi partisinin rakibi olarak gördüğü ve onunla en iyi başa çıkacak ve onu yıpratıp partisinin gücünü devam ettirecek kişi olarak "sert mizacı"yla tanınan Peker'i başbakan olarak atadı.

Çok partili hayatın ilk genel seçimleri 21 Temmuz 1946'da yapılmış, CHP kazanmıştı. Seçim sonuçları açıklanınca, Demokrat Parti, seçimleri kendisinin

kazandığı halde, “hileli seçim” yapılması sonucu³ CHP’nin kazandırıldığı propagandasını yaptı.

Seçilen yeni TBMM 5 Ağustos 1946’da ilk toplantısını yapınca, Başbakan Saraçoğlu istifa etti. Yerine, İnönü aynı gün Recep Peker’i başbakan olarak atadı. Kurulan hükümet Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin 15. hükümeti oluyordu

Recep Peker, sert mizaçlı ve iyi bir CHP partizanı idi. İktidar partisi CHP karşısında ana muhalefet partisi Demokrat Parti’nin güçlenmesini hazmedemedi. Bu sebepten ona karşı baskı politikası uygulamaya başlayınca iktidarla muhalefet arasındaki birbirlerine karşı kötü muhalefet örnekleri hem partileri hem de halkı rahatsız etti. Cumhurbaşkanı İnönü, partiler arasındaki sert havayı yumuşatmak için, Başbakan Peker’i ve parti liderlerini Çankaya Köşkü’ne çağırarak onlarla konuştu. Tarafların birbirlerine karşı kırıcı ve yıkıcı muhalefet yapmayacaklarına dair uymalarını kabul ettikleri şartları belirledi. İnönü, bunu 12 Temmuz 1947’de bir beyanname ile kamuoyuna duyurdu. Demokrat Parti, 12 Temmuz Beyannamesindeki şartlara büyük ölçüde uymasına rağmen, Başbakan Peker’in bunları fazla takmadığı ve eski kırıcı üslubuna devam ettiği görüldü. Hatta DP’nin kapatılması için dosyalar bile hazırladı.

Demokrasiye Geçiş ile birlikte, CHP içinde başını CHP Kocaeli Milletvekili Prof. Dr. Nihat Erim’in çektiği “35’ler hareketi” adıyla anılan bir “hizip” doğmuştu. Bu hizip, Peker’in muhalefete karşı sert politikasına karşı olup onun istifa etmesini veya görevinden alınmasını istiyordu. Uzun yıllar sıranın gelmesini bekleyen ve hayallerini süsleyen başbakanlık koltuğuna daha ısınmamış olan Peker’in istifaya niyeti yoktu. Onu istifaya İnönü zorladı. Başbakanlıktan istifa mektubunu, bizzat yanında kendisi yazdırdı (Bağlum, 1991: 15-16). Peker’in 8 Eylül 1947 tarihli istifa mektubunda, istifanın gerekçesi olarak “sağlık durumunun bozuk” oluşu ve bu durumda başbakanlık görevini yürütemeyeceği yer alıyordu.

Recep Peker, İsmet İnönü’nün olası bir muhalefet partisi karşısında iktidarın takınacağı tavrın ete kemiğe bürünmüş haliydi. Milli Şef, Kendi düşüncesine yakın, kontrol edilebilir ve temel değerlerden sapma oluşturmayacak bir muhalefete karşı

3 Mevcut seçim sistemiyle, seçimlerin dürüst yapılması mümkün değildi. Çoğunluk esasına göre yapılan seçimlerde oylar “açık oy” olarak kullanılmış, tasnif ve sayımları “gizli” olarak yapılmıştır. Bu durumda hile yapılmaması mümkün değildi.

ılımlı lakin iktidara gelme amacı güden kendisini sert dille eleştiren seçimi kazanma ihtimali beliren demokrat partiye karşı ise gerekirse çizmeyi giyeceğini Recep Peker yoluyla ifade ediyordu.

1.3.3. Hasan Saka'nın Başbakanlığı

Başbakan Peker'in yerine İnönü, 10 Eylül 1947'de Peker Kabinesinde Dışişleri Bakanı olan Trabzon Milletvekili Hasan Saka'yı atadı. Saka'nın atanmasında CHP'deki "35'ler hizbi"nin de büyük rolü olmuş, İnönü de zaten iktidarla muhalefet arasında "bahar havası"nın esmesini istediği için, kendisi, "ılımlı" olmakla tanınan Saka'yı başbakanlığa getirmişti. 1946'da yapılan ve şaibeli olduğu ifade edilen seçimler neticesinde dört yıl daha ülkeyi yönetme yetkisini eline alan İsmet İnönü konjonktürün de zorlamasıyla bu bahar havasına uygun kişilik olarak Hasan Saka ile çalışmayı yeğledi. Demokrat Parti, kırıcı ve yıkıcı muhalefet yapılmamasına yönelik olarak 12 Temmuz 1947 Beyannamesinin şartlarının yerine getirilmesini bu sefer de Başbakan Saka hükümetinden istemeye başladı. Başbakan Saka 8 Haziran 1948'de istifa etti. Bunun sebebi olarak, Hasan Saka'nın çalışmak zorunda bırakıldığı Peker Kabinesi'nin radikal uygulamalarının bir türlü terk edilmemesi olarak gösterildi (Ahmad, 1976: 42).

Cumhurbaşkanı İnönü, Hasan Saka'dan ümidini tam olarak kesmediği için 9 Haziran 1948'de onu yeniden başbakanlığa atadı. Yeni bakanlardan II. Hasan Saka Hükümeti kuruldu.

I. ve II. Hasan Saka hükümeti, icraatlarıyla ne Demokrat Partiyi ne de kendi partisi CHP'yi memnun edemedi. Başbakan Saka, genelde "idare-i maslahatçı" politikalar uygulamakla nitelendirildi. "Hasan Saka hükümeti, tam bir bocalama içindeydi. Ne selefi (Peker) gibi muhalefete kafa tutabiliyor, ne de yeterince taviz verip aşırı tenkitlerden kurtulabiliyordu (Eroğul, 1998: 70)."

Başbakan Hasan Saka'nın görevinden uzaklaştırılmasında, Başbakan Peker'in uzaklaştırılmasında olduğu gibi yine "35'ler hizbi" etkili oldu. Bu hizbin başı Erim, Başbakan Saka'yı "Hasan Saka Hükümeti, aciz ve beceriksiz. Bu böyle devam edemez. Enerjik bir başbakan ve enerjik bir kabine lazım" olarak değerlendirmişti.(Erim, 2005: 266). Başbakan Saka, CHP Parti Grubu'nun kendisini şiddetli eleştirilerine dayanamayarak 8 Ocak 1948'de istifa etti.

1.3.4. Şemsettin Günaltay'ın Başbakanlığı

Demokrasiye Geçiş döneminin son başbakanı Şemsettin Günaltay oldu. Onun yerine, II. Saka Kabinesi'nde Bayındırlık Bakanı "35'ler Hizbi"nden Erim başbakanlık bekliyordu. İnönü, onu daha "genç ve tecrübesiz" olarak gördüğü için atamadı. İnönü'nün Günaltay'ı tercihte, muhalefet partilerine karşı Peker ve Saka'ya nazaran daha "ılımlı" olacağı düşüncesi yanında "din adamı" olması düşüncesinden kaynaklanmıştı. Günaltay, Medrese'den "Osmanlı uleması ilmiye"den gelen birisi idi. İnönü, bu sebepten "Muhafazakâr halk"ın oylarını CHP'ye çekmek için ondan faydalanmak istemişti. Kemalizm ideolojisinin en keskin savunucularından olan aynı zamanda Kadro ve Yön hareketlerinin önde gelen simaları arasında bulunan Behçet Kemal Çağlar'ın Ortaçağ'a dönüş olarak adlandırdığı hatta parti içerisinde varlığından dahi rahatsız olduğu cumhuriyet kurulana kadar sarık ve cübbe ile dolaşan Şemsettin Günaltay'ın başbakanlığı tam da tezimizin özetini karşılayacak şekilde kırılmanın en somutlaşmış halidir.

Şemsettin Günaltay'ın başbakanlığı, 1923-1946 aralığında halkla ilişkisi olmayan yahut halkla ilişkisi oyun hamuruna şekil vermek olarak değerlendirilen CHP'nin 1946'da Türk siyasi hayatına şaibeli seçim olarak geçen seçimlerde neredeyse iktidarı demokratlara kaptırıyor olmanın korkusuyla halkı anlamaya çalışmasının bir yansımasıdır. O güne kadar parti içerisindeki varlığı dahi sorgulanan Şemsettin Günaltay'ın partinin görünen yüzü olması karşı tarafın iyi hatibi Adnan Menderes'in bir nevi rakibi olarak sahaya sürülmesi kendinden önceki uzun yıllar boyunca halkı anlama kaygısı gütmeyen CHP'nin Şemsettin Günaltay'la halkın fikirlerine, değerlerine, inançlarına saygı duymak zorunda olduğunu idrak etmeye başlaması mahiyetindedir.

Başbakan Günaltay, CHP'nin ılımlı milletvekillerinden bir kabine kurdu. Başbakanlık bekleyen Erim, bu kabinede Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı olarak görev aldı. Günaltay'ın genelde hem muhalefeti, hem partisini ve hem de az – çok halkı memnun eden başbakanlığı 14 Mayıs 1950'de genel seçimler yapıлып seçimleri DP kazanıp iktidara gelene kadar sürdü. Cumhurbaşkanı İnönü, başbakanlar kadar bakanların da hem başbakan hem de kendisi ile "uyumlu" çalışmasına hep dikkat etti. İnönü'nün bakan tayinlerinde ilk ve en önemli müdahalesi, Başbakan olarak atadığı, Celal Bayar'ın kabine listesine oldu. Bayar, istifa ettiği sırada kabinesinde bulunan bütün bakanların listesini yeni kabinesi olarak olduğu gibi

İnönü'ye sunmuştu. İnönü, iki isme itiraz etti. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras. Bunlara itirazının sebebi, aralarında ihtilaf olması idi. Kaya ve Aras İnönü'nün cumhurbaşkanı olmaması için çalıştıkları için onu darıltmışlardı. İnönü, Kaya yerine Refik saydam ve Aras yerine Saraçoğlu'nun getirilmesini sağladı. Saydam ve Saraçoğlu'nun İnönü'nün "güveniler adamları" olduğu, onları ileriki yıllarda başbakanlık görevlerine getirmesiyle daha iyi anlaşıldı.

1938'de İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesiyle başlayan İnönü dönemini ikiye ayıran gelişme olarak 1946'da çok partili siyasal yaşama geçişi kabul ediyoruz. Bu nedenle İnönü dönemi hükümetlerinde aktörler, uygulamalar ve bu hükümetlerin döneme etkileri buraya kadarki bölümde incelenmiştir. Bu aşamada ise çok partili siyasal yaşama geçiş, sebepleri, amilleri ve gelişim süreci ile ele alınmak üzere çok partili siyasal yaşama geçiş süreci ve etkili olan iç ve dış faktörlerin anlaşılması gerektiğinden bu başlıklara değinilecektir.

1.4. Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş Süreci ve Etkili Olan Faktörler

II. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası koşullar, İsmet Paşa'nın kişisel tercihleri ve ülke içi zorlamalar doğrultusunda Türkiye'de yeniden çok partili sisteme geçişi etkileyen iç ve dış faktörler ortaya çıkmaya başlamıştır. Tüm dünyada başlayan demokratikleşme gelişmelerinden de etkilenecek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 19 Mayıs 1945'te yaptığı konuşmada yeni partiler kurulması gerektiğinden söz etmiş ve ilk olarak Temmuz 1945'te iş adamı Nuri Demirağ başkanlığında Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur.(Avşar ve Kaya, 2012:117) Ancak çok partili sistemin gerçekleşmesi 1945 haziran ayında CHP içindeki muhalif milletvekillerinden Adnan Menderes, Celal Boyar, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü önderliğinde CHP'nin toprak reformu projesine (çiftçiyi topraklandırma kanunu) yapılan muhalefet ve dörtlü takrir önergesi ile başlayan süreçle mümkün olabilmıştır. Çiftçiyi topraklandırma kanunu ile başlayan çok partili sisteme geçiş sürecinin gelişimi, aktörler ve olaylar üzerinden bu başlık altında değerlendirilmiştir.

1.4.1. İç Faktörler

1.4.1.1 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı ve Politik Sonuçları

15.06.1945 tarihinde toprağı olmayan ya da yetmeyen çiftçilerin aileleriyle birlikte geçimlerini sağlayacak ve işgüçlerini değerlendirecek ölçüde toprak edinmeleri amacıyla çıkarılmış olan çiftçiyi topraklandırma kanunu siyasal sonuçları

itibariyle Türkiye siyasi tarihinde ve demokratikleşme sürecinde önemli bir role sahiptir. Cumhuriyet Halk Partisi ve meclis içinde ihtilaflara neden olmuş ve bu ihtilafların tarafı olan bir grubun partiden ayrılmalarıyla Türk siyasi tarihinde çok partili sisteme geçiş sürecini tahkim eden tartışmaları başlatan dördü takrir öneresine ve sonrasında gelen Demokrat Parti girişimine yol açmıştır. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün ortak önergesi 12.06.1945 tarihinde bu tür sorunların usulü dairesinde kurultayca görüşülüp çözülmesinin mümkün olduğu düşüncesiyle CHP grubunda sessizce reddedilmiş (Erer, 1963: 204) ve bu Ulus gazetesinde kısa bir haber olarak yer almıştır (Ulus,1945). Böylelikle “Dördü Takrir” doğrudan çok partili sistem ve alternatif parti oluşumunu tetikleme de tek parti ve İsmet İnönü’ye dönük tartışmaları başlatmayı ve daha da yoğunlaştırmayı başarmıştır. Önergenin tarihi ilgilendiren asıl yanı da budur ve bundan dolayı önemli bulunmalıdır. Bu noktadaki bizim de bu başlıkta andığımız ve tartışma konusu ettiğimiz olay ve devamındaki tartışmaların siyasi polemik olarak algılanması daha mümkündür. Ancak böyle sonuçlanmasına rağmen tek parti otoritesine dönük ilk ve önemli tepkilerden biri olması bir sonuca ulaşmamış olsa da geleceğe dönük beklentilerin ve onların mücadelesini vermenin tarihi içinde yerini almıştır.

Hükümet tarafından 17 Ocak 1945 tarihinde meclise gönderilen Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı'nın esas olarak “arazi mülkiyeti rejimi”nin “milli hayatı” etkilediği vurgusuyla gerekçelendirilmesi oldukça önemliydi (TBMM,1945). Bu noktada ortaklığın tarımsal geriliğin nedeni olarak gösterilmesi ise tasarının asıl derdini ortaya koymuş oluyordu.

Ortaklık sistemi tarım arazilerinin belli kişilerin elinde bulunduğu bölgeler için daha çok söz konusuydu. Buysa başta andığımız arazi mülkiyeti rejiminin aynı zamanda tarımın temel ve aşılması zorunlu sorunu haline geldiğini söylememizi kolaylaştırırken tasarıda “büyük arazi mülkiyetine dayanan mahalli nüfuzların devlet otoritesinin zayıflamasına yol açtığından hareketle “her memleket, yerleştirdiği devlet zihniyetine yaraşır bir arazi mülkiyeti bünyesi yaratmak zorundadır” denmesi ister istemez büyük toprak sahiplerini rahatsız etmesi mümkün bir kanunun ipuçlarını da vermiş oluyordu. Burada özellikle ” arazi mülkiyeti rejimi” ile “arazi işletilmesi rejimi”nin birbiriyle sıkı ilişki içinde olması hatta birbirlerini tamamıyor olmaları

tasarının doğrudan doğruya cumhuriyetin yürüklükte olan mevzuatını ve gelenek haline gelen durumunu baştan karşısına almış oluyordu.

Bundan daha önce de savaş döneminde CHP içinde toprak reformu tartışması olmuştu ama kapsamı oldukça sınırlı tutulmuştu. Haziran 1943'te CHP'nin 6. Büyük Kurultayına sunulan "Vilayet Kongreleri Hulâsası" adlı raporda farklı yirmi iki yerden toprağı olmayan halka milli ve metrûk araziden toprak verilmesi isteğı yer almıştı. (Koçak, 2009: 303-339) Söz konusu talepte kişi topraklarına dair bir temenni ya da değerlendirme yoktu. Kaldı ki; bu da yalnızca bir temenni olarak da kaldı ve konu öylece kapandı. Kapandı çünkü CHP'nin 1943 yılında kabul edilen programında toprak reformu konusu yoktu (Chp Programı, 1943).

Ne var ki; toprak reformu meselesi İsmet İnönü için daha kapanmış değildi. 1 Kasım 1944 tarihli meclis konuşmasında altını çizdiği kuvvetli beklentisi bu yıl bir toprak kanunun çıkarılmasıdır. Böylelikle "ziraat bakımından büyük neticeler verecek ve içtimâi bünyemizin esas bir meselesi olan dâvâyı temel bir tedbire bağlamış" olacaklardır (İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, 1960: 41-53).

Ama buradaki tartışma o dönemde daha çok batıya dönük bir tartışma gibi ele alınmıştır. Bu da meclisteki milletvekili büyük toprak sahiplerinin aynı zamanda parti içindeki etkileri ile ilgili bir durumdur. Kaldı ki devamında da yetmişlerde toprak tartışmalarının ve işgallerinin Kahramanmaraş'ı geçemeyip yine batıda kalması da buradaki konumuz olmamakla birlikte önemli bir tartışma konusudur ve topraksız ve az topraklı kesimlerde oluşan bilinçle ilgilidir ve bu bilinç tartışmasına doğu ve güneydoğuyu şimdi bile dâhil etmek pek mümkün değildir.

Ayrıca bu durumu yani toprak reformunu CHP'nin tarımsal olanın ekonomi üstündeki etkilerine bağlı olarak çağdaşlaşma temelli bir politikanın geliştirilmesi konusunda önemli bir başlangıç olarak da görebiliriz. Hatta bu halk içinde vatandaşlığın gelişme noktasında da CHP'nin ekonomik ve şaşırtıcı gibi dursa dahi demokratik talebi olarak da anlaşılabilir.

Devamında başka bir şekilde demokratikleşmenin imkânı haline gelse de yasa bu noktada gerçek anlamda başlangıçtır. Yanı sıra bu tutum CHP içinde sol bir bakışın karşılıklarından biri olduğu için de ayrıca önemlidir. Toprak reformu CHP'nin sonuca bağlayamadığı sonuçlandıramadığı sol politikalarından biridir.

Yasa komisyonlara gelmişti ama her nedense bir türlü ilerleme sağlanamamış şimdiye kadar olanın tersine dört ay gibi zaman zarfında gözle görülür bir gelişme olmamıştı. Buysa komisyonlarda tasarıya karşı olanların varlığı ve etkililiği ile ancak açıklanabilirdi. Çünkü geçici komisyonda Adnan Menderes, Kâsım Gülek, Şeref Uluğ, Emin Sazak ve Kâzım Berker ve daha başka büyük toprak sahipleri vardı.

Bu konuda Tarım Bakanlığının incelemesinin ortaya çıkardığı istatistikî sonuçlar şöyleydi: 1940 öncesi rakamlara göre aşırı büyük toprak sahibi sayısı 418'ken (500-5000 dönüm arası) orta toprak sahibi sayısı ise (ortalama 3.000 dönüm) 5764'dü. Küçük mülk sahiplerinin sayısı ise (onlara da ortalama 60 dönüm düşüyordu) 2.493.000 'tü (Köylü, 1959:131). Bu hesaplamalara göreyse en geniş alan orta toprak sahiplerine aitti. Orta işletmeler reform kapsamı içine alınmayıp reformun aşırı büyük 418 toprak sahibiyle sınırlı kalması doğal olarak reformu reform olmaktan çıkaracaktı. Üstelik buradaki ayırım sonraki uzun yıllar boyunca orta toprak sahiplerinin politik ilgilerinin sürekli merkez sağ partilere yönelmesine ve Adnan Menderes ve Süleyman Demirel gibi toprak kökenli iki liderin çıkmasına yol açmıştır. Özellikle Demirel'in köylerle kurduğu ilişkiden dolayı "Çoban Sülü" olarak anılıyor olması da bu durumla ilgilidir.

Kuşkusuz bu sürecin biraz da savaş sonrasında ağır koşullarına ve demokrasinin geriliğine, hatta tek parti iktidarına dayandığını ve her türlü yasa tasarısının demokratik sayılmayacak bir düzlemde hazırlandığını ve benzer bir şekilde yasa haline gelip uygulandığını düşünürsek, dönemin çoğu yasa ve uygulamaları da dâhil olmak üzere demokratikliğini tartışma konusu edebiliriz. Kaldı ki topraklandırma ya da toprak dağıtımını dediğimiz şey sol düşünceyle ancak açıklanması mümkün bir durum ve olgudur.

Tek parti doğal olarak politik düşünce ayrılıklarının da bünyesinde olmasına, sorun çıkarmasına hatta ayrılıklara neden olmasına izin vermiştir. Kimi zaman sola kimi zaman aşırı milliyetçiliğe ve ırkçılığa bağlı olarak sağa dönük aşırıya varan saldırganlıklara rağmen böyle olmuştur. Kuşkusuz burada sol anlayışın uluslaşma ve modernizm meselesi olarak çıkması ve onunla sınırlanması başka bir sorundur. Üstelik sol anlayışın fikirsel sahalarını oluşturan bu uluslaşma ve modernizm meselelerinin her ikisi de devletin otoriterliğini gerçekleştirdiği iki önemli alan olmakta gecikmeyecektir.

Aynı dönemde Milli Korunma Kanunu başta olmak üzere Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu gibi daha çok ekonomik olandan hareket eden ve ekonomik tedbirleri ve önlemleri içeren yasalar özellikle küçük ve orta zengin köylülerle CHP arasındaki temel sorunlardan ve ayrılık noktalarından birisi olmuştur. Hatta bunlar köylü katında o günden bugüne CHP'ye dönük orta zengin köylülüğün hatta bir zaman sonra genel olarak köylülüğün karşılığının temel nedeni haline gelmiştir.

Hıfzı Oğuz Bekata'nın ."Biz milli yapımızda ve idâre rejimimizde, muayyen bir sınıfa ve zümreye değil, bütün Türk halkına dayanırız. Husûsiyetimiz ve kuvvetimiz de buradadır. Biz, bölünmüş, parçalanmış millet değiliz. Sınıfsız, imtiyazsız bir millet bütünü olmak dâvâmız bunun ifadesidir" demesi (TBMM TD,1945); bırakalım sol içinde değerlendirmeyi en azından solu hatırlatan bir çağrışıma açık mıdır? Tartışılır. Çünkü buradaki sınıfsızlıktan kasıt sınıfların olmadığıdır. Aynı dönemde sol daha çok Sovyetler Birliği ve Komünizm tehlikesi olarak açıklanan bir durumdur. Bunda Sovyetlerin dünyaya dönük ilgilerinin etkisi çoktur. Bu yüzden sol başlangıçta bağımsız bir düşünce olarak değil de ondan çok Sovyetler Birliği ile ilgili bir durum olarak anlaşılmıştır. Bu da CHP'nin politikliği içinde solun pek yer almamasının nedenlerinden biri olmuştur. Sınıflar meselesinin çoğu zaman dışında durduğu düşünülürse, solla kurulan ilişkinin bildik sol anlayışla tanımlaması da imkânsız gibidir.

Câvit Oral tarımdaki sorunu teknolojik yetersizlikle açıklarken, tasarının demokrasi döneminde otarşi getireceğini söylüyordu. Ona göre tasarı "memleket realitesini karşılayamayacak, memleketin iktisâdiyâtını sarsıntılara uğratacak, sosyal nizâmında hiç yoktan çatlaklıklar doğuracak bir mâhiyette" olması bir yana verimliliğin tek örneği olarak tanımladığı orta işletmelerin ortadan kalkacağını, büyük işletmeleri de ortadan kaldırdığı gibi "büyük işletmeyi sırf devlete ve iktisadi teşekküllere mal etmektedir. Hatta en sonunda bunun yalnız toprak sahiplerini değil, sair mülk sahiplerini de sarsacağını ve hiç kimsenin bu memlekette yarın içten (bir şekilde) malının, mülkünün emniyette olduğuna inanmayacağını da ifade etmektedir (Koçak, 2010: 208-210).

Emin Sazak da benzer şeyler söyleyecektir: "Bu amele işi, bütün köyleri alt üst eder. Çiftçiler, kendisini (kendilerini) nispeten kurtarır(lar) Ama bu prensip kabûl

edilince, yarın amele(nin) şu apartmanın bir odasını da istemek hakkı olacaktır. (...) Bugün görülen manzara, bizde varlık düşmanlığıdır” (Koçak, 2010: 212).

Adnan Menderes de benzer şeyleri söyleyip sorunun politik ve sosyal olmaktan çok ekonomik olduğunu iddia edip tarafını ve tavrını belirginleştirmiş olacaktır. Hatta orda da kalmaz kimi tasarıdan çıkarılan maddeleri Nasyonal Sosyalizmle açıklar ve ilk kez dış etkilerin içerideki sonuçlarının muhtemel etkilerinin altını çizer. (Koçak, 2010: 214) Tartışma onun açısından şimdilik komisyon sözcülüğünden istifasıyla sonuçlanır (Vatan, 1945).

Kuşkusuz buradaki tartışma ister istemez hem solu hem de Nazizmi içine almak zorundadır. Çünkü her ikisi devleti ve devletçiliği öne aldıkları için bu gereklidir. Bunların devletin otoritesi ve gücüyle yapılacağı da hesap edilirse Adnan Menderes ve yasaya tepki gösterenler haklı çıkar. Üstelik buradaki devletçilik tartışmasındaki lider etkisi ve belirleyiciliği tartışmayı haklı çıkaran başka bir durumdur.

Söz konusu tespitler artık toprak reformunu kırsala ilişkin bir durum olmaktan çıkarıp; şehirdeki varlıklılar tarafından da tepkiyle karşılanmasının şartlarını da oluşturmuştur. Bunun ekonomi eksenli bir politik tavrı da güçlendirmesi süreç içinde bir ittifaka, ortak hareket etmeye dönüştürmesi beklenmelidir. Ama bu durum bir burjuvazinin oluşmasının nedeni de olmamıştır.

Gelinen noktada tartışma tamamıyla devlet tartışması haline gelmiştir ya da ona dönmüştür diyebiliriz. Dünyanın çoğu ülkesinde toprak reformu olmuştur. Ama bu reformun yasalarla güvence altına alınmış bir zorun ürünü olduğu unutulmamalıdır. Kaldı ki dünyanın hiçbir yerinde mülk sahipleri ev ya da toprak hangisi olursa olsun gönüllü olarak vermemiş, mülkiyet hakkı zedelenecek hukuksuz bir zorbalıkla alınmıştır.

Savaştan çıkmayla ve ekonomik olarak kötü olmakla halkın büyük kesiminin yoksul olmasıyla açıklanabilecek reform talebi solla uyumlu bir durumdur. Zora dayalı olması ise reformun temel sorunudur. Söz konusu reformun sonunda en azından bu temelde politikacının demokrasi mücadelesinin nedenlerinin en başına geçmesi de bu zorla ilgilidir. Ayrıca bu mücadelenin bir zaman sonra liberalleri ve

solu da içine alan bir mücadeleye dönüşmesi de ayrıca incelenmeye değer bir durumdur.

Toprak reformunun iyice başka bir tartışma ve gelişme haline gelmesi gerektiğinin altını ise Zekeriya Sertel'in şu cümlesi çiziyordu“ “Fevkâlâde Tedbirlerin Kaldırılması Zamânı geldi” (Sertel, 1945). Zekeriya Sertel'in yazısının başlığı olan bu cümle toprak reformu tartışmasını ihtimalen bütün dengelerin (dünya devletleriyle kurulan ilişkiler ve gözetilen dengeler dâhil) bir bir yıkıldığı ya da yeniden kurulduğu bir sürecin başlangıcını açıklamış ve başlatmış olmaktadır.

1.4.1.2. Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın Dünya Kamuoyuna Açıklaması

Türkiye'de çok partili hayata geçiş ekonomi ve mülkiyet alanlarında yapılan hukuki düzenlemeler kadar aktörlerin söylemlerinden de etkilenmiştir. Bunun en önemli örneklerinden biri olarak Hasan Saka'nın burada incelenen açıklaması dikkat çekmektedir.

Dışişleri Bakanı Hasan Saka ABD'deki San Francisco Konferansı sırasında demokratikleşme sürecini tamamıyla CHP başlatmış gibi şu açıklamayı yapmıştır: “Cumhuriyet rejimi siyâsî bir müessese olmak sıfatı ile modern demokrasinin yolu üzerinde azimle gelişmektedir. Anayasamız, en ileri demokratik anayasalar ile mukâyese edilebilir ve başkalarını da çok geride bırakır.(...) Her demokrat tezâhürü, harpten sonra Türkiye'de gelişecektir” (Vatan,1945).

Burada öncelikle dikkat çekilmesi gereken nokta Hasan Saka'nın bu açıklamayı ABD'de San Francisco Konferansı sırasında Fransız Reuter Haber Ajansı'na yapmış olmasıdır. Ayrıca buradaki demokrasi vurgusu doğrudan ABD ve Avrupa'nın Türkiye ve hükümetleri ilgili eleştirilerine verilmiş bir yanıttır. Ondan da önemlisi yeni bir sürecin başlangıcını işaret etmektedir. Görünen o ki söz konusu süreç CHP'nin bilgisi ve beklentisi doğrultusunda ve yine onun baş aktör olduğu ve öteki aktörlerin ona bağlılıklarını baştan ifade ederek dâhil oldukları, olabilecekleri bir düzlemde gerçeklik kazanacaktır.

Dışişleri Bakanının açıklamasının dünya kamuoyu karşısında belirginleştirdiği bir diğer önemli nokta ise her türlü demokratik eğilimin savaştan sonra gelişmesinin ve kendini ifade etmesinin mümkün olacağıdır. Böyle demekle şu ana kadar yaşananların ve doğurduğu tartışmaların nerdeyse hepsi savaşın zorunlu sonucu

olarak kabul edilmiş olmaktadır. Savaş ortadan kalktığına göre onun dayattığı özellikle politik ve anti-demokratik koşulların da ortadan kalkması gerekir.

Böylelikle İsmet İnönü ve CHP Avrupa içinde olma bir yana Batı dünyasının genel kabulleri doğrultusunda hem politik hem de demokrasi noktasında her türden gelişmeye hazır olduklarını söylemiş olmaktadır ki; bu da baştan beri Batı'yla Sovyetler arasındaki gidip gelmeyi Batı'nın ve her anlamda Avrupalılaştırmanın lehine sonlandırmaktadır.

Sabiha Sertel (1945) gelişme karşısında şunları yazmıştır: “Dışişleri Bakanının San Francisco'dan gönderdiği bir müjdeyi, Türk demokrasisinin daha ileri bir safhaya geçişinin ilk işareti olarak telâkki edebiliriz.” Bunun Tan gazetesinin gelişmeler karşısındaki politik anlamda geçirdiği değişim ve dönüşümle uyumlu olduğunu söylemek zorundayız. Başlangıçta Toprak Reformuna karşı çıkan Tan, zaman içinde bunu ılımlı bir karşı çıkmaya dönüştürmüş hatta reformu olumlamaya başlamıştır. Bu noktada aynı dönemde Adnan Menderes'in ve birkaç milletvekilinin daha gazetenin yazarları arasında oldukları unutulmamalıdır. Tan bu tavır değiştirmeye sol bir gazete olarak toprak reformuna karşıtlığını tartışmanın dışına çıkarırken doğru bir tavırla demokrasi anlamında oluşması mümkün gelişmeler karşısında Hasan Saka'nın açıklamasını olumlamaktadır.

1.4.1.3. İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945 Konuşması

Hasan Saka'nın 16 Mayıs'ta yaptığı konuşmadan sonra İsmet İnönü'nün 19 Mayıs'ta yapacak olduğu konuşma ya bu konudaki tartışmaları bitirmiş olacak ya da başka bir tartışma haline getirecektir. İkisi birden olmuştur.

Cumhuriyet rejimi tek partililikten kurtulurken çok partili hayatın başlayacak olması eğer olursa dünya koşulları karşısında oldukça önemli bir gelişmedir. Tek partili bir dünya daha tarihçilerin değerlendirmesine bırakılıp çok partili bir hayata geçilecektir. Savaş koşulları tartışmaya hatta reddedilmeye açık çabalarla geriletilmiş ve bir sürecin sonuna gelinmiştir. Ama bunun şimdiye kadar olup biten karşısında hamhaya olması ve öyle kalması da mümkündür.

Avrupa'nın, ABD'nin tavrını ve parti içindeki muhaliflerin seslerini de unutmamak kaydıyla belirtirsek; İsmet İnönü ve CHP'nin çok partili hayata geçme projesi hangi bağlam ve düzeyler üstünden ilerlenirse ilerlensin, hatta bu isterse

CHP'nin daha da güçlenmesi anlamına gelsin orda da kalmasin ileride çokca dillendirileceği üzere partiler muvazaalı bir karşıtlığın ürünü olarak ortaya çıksınlar, değeri sonradan tarih içinde daha iyi anlaşılacak bir gelişmedir. Çünkü dönemin özgül ve politik koşullarının sonucu olarak ortaya çıkmış tek parti sonunda bu teklifi yüzeyde de olsa reddediyor çok partili hayata geçileceğini tüm dünyaya ilan ediyordu. Nerdeyse otoriter ve faşist tek partili devletlerin çoğunlukta olduğu bir dünyada sonuçları ne olursa olsun bu fazlasıyla önemlidir.

İsmet İnönü'nün konuşmasını önemli ve gerekli hale getiren de bu belirtmeye çalıştığımız ve dünyanın çoğunluğunun üstünde durduğu politik ve demokratik düzlemdir. İsmet İnönü'nün konuşmasındaki “Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kudretli elinde olan millet idâresi, demokrasi yolunda gelişmesine devâm edecektir” cümlesi Türkiye'nin içine girdiği yeni sürecin tepeden bir daha açıklanması ve deklare edilmesi anlamında algılanmalıdır (Ulus, 1945).

İsmet İnönü'nün konuşmasında altına çizdiği ve gözden kaçırılmaması gereken diğer bir nokta ise demokratikleşmenin taklit ve etkilenme temelli değil de; kendilerine özgü olacağına dair dikkatli ama içinde bir kesinlik de taşıyan vurgudur. “Harb sonunda ve sonrasında uyanmak istidâdı gösterecek yeni taklit arzularına da kesin olarak karşı koyacağız. Türkiye’de halk idâresi, kesintisiz bir tekâmül yolunda yürüyerek, durmadan yükselecektir” (Koçak,2009:36). İsmet İnönü bunu demekle demokratikleşmenin ve çok partili hayatın sınırlarını da baştan çizmiş olmaktadır.

İsmet İnönü'nün belirttiğini nasıl anlamalıyız sorusuna burada birden fazla yanıt verilebilir. Birincisi başta oluşturulan ne varsa korunacak ve CHP'nin tavrı önümüzdeki süreç için de yine belirleyici olacaktır. Bu noktada taklit eğilimler (neyse onlar) başta olmak üzere ödün verilmesi mümkün değildir. Demokratikleşme ve çok partili hayatı yine CHP'nin belirlediği temelde ve kesinleştirilmiş ilkeler çerçevesinde söz konusu olursa olacaktır.

Savaştan bu yana oluşturulan ve neredeyse devlet ve parti geleneği hatta tavrı haline gelen çoğu şeyden bir çırpıda sıyrılınması beklenmemelidir. Çok partili hayatın bugün anladığımız anlamda çok partili hayat olacağı düşüncesinden de uzak durulması gerekiyor.

Belki de ortaya çıkan anlaşmalı olsun olmasın demokrasinin ve onun oluşturduğu çok partili hayatın dönemin dünya koşullarının etkisine bağlı olarak geçirilmesi ve yaşaması zorunlu bir süreç olarak kabul ettirilmesi burada bize daha anlamlı geliyor. Çok partili hayat bu noktada verilecek olan demokrasi mücadelesi ile gerçek anlamda çok partili bir hayat olursa olacaktır. Söylemeye çalıştığımız bu haliyle de dönemin özgül koşulları hesap edildiğinde gerçeklik kazanacak olan çok partili hayatın demokrasi mücadelesine katkı olarak anlaşılmasının mümkün olmasıdır.

Cemil Koçak da (2010: 230) "İnönü bu konuşmasında, yönetimin demokratik bir temele dayandığını, yürütme organı olan hükümetin, yasama organı olan TBMM'nin sürekli denetimi altında bulunduğunu, iç ve dış politikada meydana gelen tüm gelişmelerden halkın haberdâr edildiğini ve nihâyet yönetimin tam bir halk idâresi olduğunu söylerken, elbette tek- parti yönetimini haklı ve meşrû bir temele dayandırmaya çalışıyordu" derken belirtmeye çalıştığımız özgül koşulların, daha doğrusu CHP'nin, belirleyiciliğine vurgu yapmış oluyordu.

Konuşmaya dönük değerlendirmeler nerdeyse Necmettin Sadak'ın değerlendirmesiyle sınırlı kalmıştır. Necmettin Sadak'a göre bu konuşmasıyla "İsmet İnönü, vatanın yalnız bugünü değil, hiç sarsılmaz demokratik temellere dayanması gereken yarınını düşünüyor. Nutuktan anladığımız en derin, en asil mânâ budur..."(Sadak,1945). Dönemin demokrasisi ve bunun Türkiye'deki eksik ve yetersiz yansımaları düşünülürse Necmettin Sadak'ın bu açıklamasının İsmet İnönü'nün konuşmasıyla oluşturmaya çalıştığına eklendiğini hatta çoğalttığını söyleyebiliriz. Buna rağmen dönemin anlaşılması açısından önemli bir değerlendirme olduğunu da belirtip geçelim.

1.4.1.4. 1945 Yılı Bütçe Tasarısı ve Tartışmalar

1945 Yılı bütçe tartışmaları Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı'nın görüşmesine 21 Mayıs'ta ara verilmesinden sonra tasarıya ilişkin tartışmaların gölgesinde başladı ve 1 Haziran'a kadar sürdü. Ama hemen anlaşıldı ki tasarının oluşturduğu gergin politik ortam ortadan kalkmış değildi. Rutin bir görüşme gibi başlayan bütçe görüşmeleri başka bir tartışma haline gelmekte gecikmedi.

Özellikle Adnan Menderes'in konuşmasının başlayacak olan yeni sürece ilişkin tartışılması zorunlu uyarılar içermesi ister istemez başka tartışmaların da nedeni olmaya açık duruyordu. Adnan Menderes'in "Dünyâda yeni açılmakta olan safhanın icâblarına ve gerçeklerine uyararak, yepyeni bir zihniyetle hareket olunduğu takdirde, hiç de müsait olmayan bu durum düzeleceği gibi, kalkınmamızın bütün alanlarında devamlı ve müddetli plânlarımızın başarı ile tahakkukunu görmek de mümkün olabilecektir" saptamasının bütçe görüşmelerinin dışında hatta ilgisi olmayan bir değerlendirme olması üstünde durulmasını gerektirmeyebilirdi. Ne var ki satır arasında söylediğinin yeni sürece ilişkin en önemli ipuçlarından biri olduğu ve bu haliyle sürecin kendisini de ilgilendirdiği bellidir.

İfade edilmek istenen şudur: dünya yeni bir döneme ve aşamaya gelmiştir ve Türkiye bu dönemde yeni bir zihniyetle yerini almalıdır. Aslında Adnan Menderes'in dediği Hasan Saka'nın ABD'deki açıklamasının, İsmet İnönü'nün Mecliste yaptığı konuşmanın eksik bıraktığını tamamlamış olmaktadır. Başka bir deyişle Menderes bu değişim ve dönüşümün ancak yeni bir zihniyetle mümkün olabileceğini söylemeye çalışmaktadır.

Bunu tek partiye içeriden ama esaslı bir eleştiri olarak kabul etmek mümkündür. Ama ondan da önemlisi Adnan Menderes'in bundan sonra uluslararası konjonktüre bağlı olarak bireysel ya da değil politikasını belirlediği ya da belirleyecek olduğudur. Erken bir tartışma gibi dursa da Adnan Menderes'in Avrupa'nın özellikle ABD'nin Türkiye'ye dönük politikalarına yakınlığının bu sayede ortaya çıktığı ihtiyatla da olsa söylenebilir sanıyoruz.

Böylelikle başta ifade ettiğimiz gibi toprak reformu tartışması, İsmet İnönü ve CHP tarafından tek partili hayattan çok partili hayata geçmenin; bunu da daha da demokratikleşmenin asıl parçası haline getirmenin imkânı olmak zorunda kalmıştır. Bu dediğimizin sonuçlarını görmek için de fazla beklemek gerekmeyecektir.

1945 yılı bütçesi oylamasında 373 üye katılmış 82 üye oylamada bulunmamış ve 5 üye red oyu vermiştir. Red oyu veren üyeler Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak'tır (Goloğlu, 2012: 344-355). Cemil Koçak'a göre "dörtler'in ilk kez bir araya geldiği oylama da budur. Emin Sazak ileride görüleceği gibi bu aşamada 'dörtler'in beşincisi olmuştur. 'Dörtler'in grup oluşturdukları ya da grup olduklarına dair bir tartışmaya girmek için erken olabilir

ama gerçekliğin böyle bir imaya izin verdiği de açıktır. Buradaki ‘dörtler’ tanımı Metin Toker’e aittir”(Koçak, 2010:243).

Toprak reformu ile başlayan tek partinin meclisteki şiddetli tartışmaları beş kişinin muhalifliğini açığa çıkaran oylama ile sona ermiştir denebilir. Ne var ki bu sona erme baştan beri ifade etmeye çalıştığımız yeni sürecin başlangıcı olmak gibi bir özelliğe de sahiptir. Tartışma daha da şiddetlenerek sürecek ve CHP tarihin bir dönemini belirlerken ikinci partinin ortaya çıkmasını da sağlamış olacaktır.

Ancak çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile ilgili tartışmalar daha bitmemiştir. Gelecek döneme ilişkin düşüncelerin açığa çıkmasında hala önemli bir araç olarak durmaktadır. Özellikle Adnan Menderes tasarısı ile ilgili tartışmaları kendi politik geleceğini belirleyecek bir zemine doğru çekme gayretine girmiştir. Böylelikle tartışmalar parti içindeki ayrılıkları dillendirmeye yarayan tamamıyla politik bir tartışmaya dönmüştür.

Bu noktada Adnan Menderes’in 1.6.1945 tarihindeki meclis konuşması dikkat çekicidir (TBMM TD, 1945). Adnan Menderes Cemil Koçak’tan alıntılı olarak söylersek “bu konuşmasında, ilk kez 1924 Anayasası’nın demokratik ve birden çok partili hayat için uygun olduğunu, ancak tek-parti döneminde Anayasaya aykırı olarak kabûl edilen yasaların değiştirilmesi gerektiğinden söz ediyordu” (Koçak, 2010:262). Adnan Menderes’in bu söyledikleri yeni dönem için en azından kendi bakış açısına göre hangi tedbirlerin alınması gerektiğine dair ipuçlarına daha da netlik kazandırdığı için önemlidir. Daha önce Metin TOKER’in ifadesiyle DÖRTLÜLER diye tanınan, sonradan “Dörtlü Takrir” olarak adlandırılacak olan grup yeni sürecin oluşmasında pay sahibi olmak bir yana sürecin belirleyeni olmak gibi bir tavra doğru da gitmektedir. Ne var ki bu saflaşma nerdeyse dört milletvekili ile sınırlıdır ve diğer muhalif milletvekilleri oluşumun içinde yoktur. Ama buna rağmen CHP içinde ikinci partiyi doğuracak olan ayrışmayı güçlendirmiş ve derinleştirmiştir (Koçak, 2010:270).

Cemil Koçak’a göre “Aslında tasarısı, vâd olan muhalefeti bir kez daha belirginleştirmekten öteye gitmemiştir. Tasarısı, onu yaratmadı, fakat açığa çıkmasına vesile oldu. Hattâ kristalize etti. Belki güçlendirdi, kimlik bulmasına katkıda bulundu. Bu tartışmalar nihâyet tek-partili rejimlerde görülen türden değildi. Fakat iktidar sâhipleri, muhalefete o kadar sert yüklendiler ki, sonunda muhalif üyeler dahi, bu kez

red oyu kullanma cesâretini kendilerinde bulamadılar.(...) Bu, tek-parti Meclisine avdet anlamına geliyordu” (Koçak, 2010:271).

Asıl CHP'nin yani tek partinin meclisteki sayısal üstünlüğü bir yana hala devleti ve meclisi belirliyor ondan önemlisi temsil ediyor ve yönetiyor olması geri çekilmenin ve tekrardan partiye katılmanın tekten açıklaması olabilir. Ama bu durum bile Çiftçiyi Topraklandırma Kânunu'nun cumhuriyet döneminin yegâne toprak reformu girişimi olarak kalmasına engel olamamıştır. Sol temelli tasarı tartışmaların en baştan politik bir değerlendirme ve tartışmanın ana malzemesi haline getirilmesinden dolayı sonuç alınamamıştır. Böylelikle de zaaflarına, eksikliklerine, tartışılabilir yanlarına rağmen Türkiye'nin geleceğini etkilemesi mümkün bir tasarı olarak kalmıştır. Tasarı tek bir şey yapmış tek parti içindeki politik ayrımları ortaya çıkarmış, iyice belirginleştirmiş bunun çok partili hayat ama ondan çok demokrasi konusunda bir başlangıç olmasını sağlamış, geleceğe dönük sağ ve sol ayrımının netleşmesine katkıda bulunmasıyla da tarihe geçmiştir.

Aslına bakılırsa CHP'nin soldan çok Kemalist bir gelenek olarak kalmasında ve bunda direktmesinde tartışmanın etkisi büyüktür. Bu yüzden de CHP'nin solun yükselen değer olduğu dönemler dışında etkisi daha çok büyük şehirle sınırlı kalmış daha önce de söz konusu ettiğimiz gibi kırsalda sağ politikalarla var olmaya çalışmış sol politikalar bu anlamda kırsalda bir işe yaramamıştır.

Taner Timur'un yasa tasarısının ikili bir amacının olduğunu söylemesi ve bunları “(...) büyük toprak sahiplerinin iktisadi ve dolayısıyla da siyâsi gücünü kırmak,(...) toprak mülkiyetini üretimi arttıracak şekilde yeniden düzenlemek” olarak açıklaması da bu dediğimizle ilgilidir (Timur, 2001: 254-264).

Cemil Koçak'ın ifadeleriyle “Ülkenin çok büyük kısmını kaplayan kırsal kesimde ise, siyâsî gücünü, varlıklılar, büyük toprak sâhipleri, eşraf ve tüccarlarla paylaşmak zorundaydı.” Bu yüzden onların iktisadi ve ekonomik taleplerini yerine getirdiği ve bu konuda sorun çıkarmadığı sürece desteklerini alabildi. Bu olmadığında toprak reformu tasarısında olduğu gibi nerdeyse tarihi değiştiren bir başlangıcın nedeni olmaktan da kurtulamadı (Koçak, 2010: 289).

1.4.2. CHP İçindeki ok Partili Sistem Tartışmaları

CHP içindeki tartışmaların neredeyse ve tamamıyla partiye dönük muhaliflikle sonuçlanması ister istemez ikinci bir parti tartışmasını da başlatmıştı. Tek partinin otoriter yapısı düşünülürse ‘‘dörtlü takrir’’in partiden ayrılmak dışında başka bir seçeneği yok gibiydi. Kaldı ki, özellikle tam bir sertlikle geçen toprak reformu tartışmalarına bakılırsa ayrılıklar en azından muhalif vekiller için parti içinde kalma ihtimalini büyük lde ortadan kaldırmış gibiydi. Bundan sonrasına demokrasi deyip geçme ihtimali de pek yoktu.

Basında ‘‘Demokrat Partisi’’ kurulacağına ilişkin çıkan haberler daha çok yalanlanıyordu. Ne var ki; bir yandan söylentiler basında dolanırken ve hatta partinin adı ile telaffuz edilmişken kesin bir şeyin ortaya çıkmamış olmaması ya da durumun böyle yansıtılması tuhaftır. Tabii bu söylentiler ikinci bir parti kurulmasına dönük bir kışkırtmanın ürünü de olabilir. Hatta muhalifleri harekete geçirmek gibi açık ve gizli bir amacı içinde taşıyabilir. Her bir şey söylenti gibi dursa da bunların ortaya çıkan durum karşısında fazlasıyla gerçekçi olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü tek partideki ayrışmanın ya da ortaya çıkan ciddi ayrılıkların geçmişte olduğu gibi bunu bildik CHP hizipleşmesi kabul edip öyle değerlendirip ilerlemenin imkânı yoktur. ‘‘Dörtlü Takrir’’ partideki ideolojik çatlağı ortaya çıkarmış olmasıyla partiden gönderilmeyi çoktan hak etmiştir. CHP’nin en azından tavrını iyice netleştiren büyük toprak sahibi milletvekilleri ile birlikte olmasının koşulları ‘‘dörtlü takrir’’le büyük lde ortadan kalkmıştır.

Adnan Menderes’in konuşmasındaki önemli vurgunun da burada yapacak olduğu ya da yaptığı etki kesinlikle göz ardı edilmemelidir. ‘‘Yeni zihniyet’’ dediği şeyin CHP içinde kendini ifade edip etmeyeceği sorusu aynı tartışmalar içinde bunun mümkün olmayacağı şeklinde çoktan yanıtlanmıştır. Özellikle vekillerin birbirine dönük hakarete varan saldırılarının ve suçlamalarının böyle bir imkân varsa bile artık bunu ortadan kaldırdığını söylemeliyiz.

Kaldı ki; ‘‘ikinci parti’’ yasal boyutu zlp zlmeyeceği belli olmayan bir sorun olarak ortaya bile konulamamıştır. Bu tartışmanın başlayıp başlamayacağı bile belirsizdir. Çünkü ikinci bir partinin kurulması anayasaya aykırılığı bir yana daha önce de tartışılmış olan Cemiyetler Kanunu ile Matbuat Kanunu’nun değiştirilmesiyle ancak mümkündür.

İkinci parti tartışması meclisten önce emniyet kayıtlarına yani istihbarat raporlarına girmiştir. Emniyet Genel Müdürlüğü Önemli İşler Müdürlüğü'nde 4 Haziran 1945 yazılmış olan raporda söz konusu partinin kurucularının Tan Matbaası'nda toplanarak partinin program ve esaslarını hazırladıkları ve toplantılara Dr. Tevfik Rüştü Aras, Dr.Adnan Adıvar, M. Zekeriyâ Sertel, Sabiha Zekeriyâ Sertel, Sadrettin Celâl (Antel), Esat Âdil (Müstecapoğlu) ile adları bilinmeyen daha başka kişilerin katıldığı belirtilmektedir (Koçak, 2010: 298). Toplantılara katılanlar eski solcular ve sosyalistlerdir. Demokrat Parti'yi kuracak olan asıl grup daha ortada yoktur.

Solun doğrudan kendini parti çalışmalarının içinde kabul etmesi ve bu yönde faaliyet göstermesi kuşkusuz önemlidir. En azından kurulacak olan partinin çıkış noktaları ne olursa olsun solcuları da kendine dâhil edeceği düşüncesine varılabilir. Tan gazetesinin muhaliflere dönük ilgisi ve muhaliflerinin birkaçının gazetede yazdıkları düşünülürse bu ilgi de anlaşılabilir. Bunu solun ya da Demokrat Parti kurucularının tek partiye karşı ittifakı olarak anlamamız için çok fazla nedenimiz olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle toprak reformuna dönük tartışmalarda Tan gazetesinin neredeyse muhaliflerle aynı düşüncelere sahip olması bu konudaki en önemli ipuçlarından biridir. Gazete tek partinin bu konudaki ağır tepkisi belirginleşince yumuşama belirtileri gösterse de baştaki tavrından bir an olsun vazgeçmemiştir.

Bunun ne kadar sol tavrı olduğunu tartışmak için söz konusu yıllar doğru bir seçim olmayabilir. Özellikle Tan gazetesinin solun enternasyonalizmini geçip uluslaşmanın yanında yer alması kurtuluş savaşına bakılarak anlanabilir ama bunun yer yer şovenizme ve ırkçılığa varmış olması sorundur. Aynı şekilde toprak reformu tüm dünyada solun seçeneklerinden biridir. Tan gazetesi ise baştan beri yasa karşısında büyük toprak sahipleriyle birlikte hareket etmiş toprak reformunun tartışmalı ve hatta reddedilmesi gereken yanlarına rağmen kendini daha sosyal demokrat olarak bile tanımlamayan ve komünizme dönük düşmanlığı yeterince açık CHP'nin sorunu ve arzusu olmuştur.

Kuşkusuz burada demokratikleşmeyi önceleyen bir tavrın bunda etkili olduğunu özellikle belirtmemiz gerekiyor. Belki de Tan bir tercih yapmak zorunda

kaldı ya da yapmak zorundaydı. Bu yüzden de toprak reformu tartışmasında geri çekilip demokratikleşmeye yöneldi.

Solla kurulacak olan partinin birlikte hareket etmesinin nedenlerinden biri belirtmeye çalıştığımız gibi tek parti ise ötekisi de politik anlamda olmasa bile özgürlük talep eden söylemlerin her iki tarafı yan yana getirmesidir. Değişen şartlarla birlikte Tan gazetesi çevresinin baştaki tavrının değişmesiyle CHP içindeki muhalif kesimlerle ilişki içine girmesi bunlardan bazılarının gazete yazarı bile olması bununla ancak açıklanabilir.

Bütün bunlarsa bizim tek bir şeyi söylememizi kolaylaştırmaktadır; o da ikinci partinin sağcılar, liberaller ve solcular tarafından kurulacak olmasıdır. Bu da sonunda tekrar ayrışmalara neden olacak bir sürecin başlangıcı da olsa tek parti karşısında direnebilecek yegâne güç ve oldukça çok parçalı tek oluşumdur diyebiliriz.

Bu arada ikinci parti konusunda somutluk kazanan her hangi bir şey hala söz konusu değilse de basında yazı ve haberler devam etmektedir. Gazetelerde “İkinci parti’nin CHP içindeki muhalif bir grup tarafından kurulacağı ve partinin 1947’de yapılacak olan genel seçimlere katılabileceği yazılmaktadır (Cumhuriyet, 1945). Tan gazetesinden sonra Cumhuriyet gazetesinde de aynı haberin yayımlanmış olmasını gelişme olarak kabul edebiliriz. Cumhuriyet’in söz konusu dönemde hükümete çok yakın gazetelerden biri olduğunu düşünürsek bu haberin değeri daha da iyi anlaşılabilir. En azından ikinci parti haberinin Cumhuriyet’te yer bulması belki bir yanıyla hükümetin bu konudaki tavrının yansıması olarak kabul edilebilir. Ama ikinci partinin ortaya çıkması için biraz daha beklemek gerekecektir.

1.4.2.1. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü Ve Refik Koraltan’ın Ortak Önergesi Ve Sonrası

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı’nın ilk görüşmesinden iki gün sonra 7 Haziran 1945 tarihinde eski Başbakan Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan; daha sonra “Dörtlü Takrir olarak anılacak önergelerini CHP Meclis Grubu Başkanlığı’na sundular. Önerge cumhuriyetin geldiği nokta temelli genel bir değerlendirmeye bağlı olarak (Genel değerlendirme içinde hükümete ve bugüne kadar ki sürece dönük olumlu ve olumsuz değerlendirmeler varsa da konumuz açısından burada anılmasının pek bir önemi yoktur) dört milletvekilinin asıl talepleri:

“1) Milli hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murâkabesini, Anayasamızın yalnız şekline değil, rûhuna da tamâmı ile uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınması,

2) Yurttaşların siyâsi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilâtı Esâsiye Kânunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkânlarının aranması,

3) Bütün parti çalışmalarının yukarı (da)ki esaslara tamâmi ile uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi...”dir.

Bu maddeler sıralandıktan sonra İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihinde yaptığı meclis konuşmasına atıfla “Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 târihli nutuklarında ‘siyâset ve fikir hayâtımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği’ hakkındaki ifâdeleri, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir“ denmesi ondan önceki “Lâkin Türkiye Cumhuriyeti devleti, Teşkilâtı Esâsiye Kânununun ruhuna sâdik kalmış ve Cumhuriyetin kurucusu Büyük Atatürk, bunu tamâmı ile demokratik bir şekle ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştı” saptamasıyla birlikte ele alınmalıdır.⁴

Önergedeki Atatürk vurgusu ve İsmet İnönü'ye yapılan gönderme son derece önemlidir. Dört milletvekili ile CHP arasındaki bağı ve bu bağı niteliğini, içeriğini tabii her ikisinden aldıkları güçle ifade ettikleri beklentilerinin gerçeklik kazanması ihtimalini daha da sağlamlaştırmaktadır.

Ne var ki; söz konusu taleplerin ikinci bir parti kurulmasına dair beklentiyle ilgisini kurmak zor gibi görünüyor. Hatta önerenin bu haliyle daha çok CHP içinde halledilmesi gereken meselelere dönük bir talep olduğu bile söylenebilir. Cemil Koçak'ın vurguladığı gibi meclisin “özgür çalışması ve denetimi” anayasanın değiştirilmesinden çok daha iyi uygulanması konusunda bir taleptir. Yanı sıra “siyâsi hak ve hürriyetler”in genişçe kullanılmasına bağlı olarak parti örgütünde ve çalışmalarda, aynı doğrultuda yeni bir organizasyonun yapılması da parti içi bir tartışma olarak kabul edilmeye açıktır (Koçak, 2010: 317). Dörtler'in başlangıçta olmasını istedikleri de ihtimalen buydu. Ama bu haliyle belirtilen ve talep edilenlerin

4 Orijinal metin için bkz: Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, (Katalog Numarası: 030 10/534 315 4).

ikinci partinin kurulmasına dönük bir çağrı olarak kabul edilmesi ve öyle anlaşılması da zordu. Ondan çok parti içi bir meseleydi ve mecliste bunun böyle olduğuna dair bir kanı da çoktan oluşmuştu.

Kuşkusuz böylesi bir dilin oluşması başka bir deyişle taleplerin parti içi bir sorun olarak kabul edilmesine izin verilmesinin nedeni dörtler arasındaki düşünce ayrılıklarıdır. Hatta Celal Bayar'ın daha sonra belirttiklerine bakılırsa “dörtler” aslında Adnan Menderes ve Fuat Köprülü bir yanda Celal Bayar ile Refik Koraltan bir yanda iki ayrı ikiliden oluşuyordu (Toker, 1970: 70). Bu da ister istemez ortak önergeye de yansımıştı. Hatta Metin Toker'in Tek Partiden Çok Partiye adlı kitabında Celal Bayar'ın Adnan Menderes'le 1945 yılına kadar kişisel ve siyasi bir ilişkisi olmadığını belirtmesi tartışmamızda önemli bir ayrıntıdır (Toker, 1970: 69). Ama bu dediğimiz her ikisi arasında büyük siyasi ayrılıkların olduğunu anlamına gelmese de dönemin özgül koşullarını değerlendirme konusunda ayrı düştükleri noktalar olabilir dememizi sağlayabilir

Öyleyse önerge CHP'ye dönük reform talebinden başka bir şey değildir denebilir. En azından tek partinin otoritesi karşısında bir muhalifliğin parti içi tartışma ve taleplerden başlaması, başlarına gelmesi mümkün şeylere karşı alınmış bir tedbirdir. Tek partinin belirlediği bir demokratik ortamda parti içi tartışma ve taleplerden daha fazlası telaffuz edilebilir bir noktada değildir ve bunun olması için de epeyi zaman gerekecektir.

Ne var ki, Metin Toker'in andığımız kitabında Bayar ve arkadaşlarının bir muhalefet partisinin kurulmasını istediğini ve bunun için kendilerine güvendiğini bilmekte olduklarını söylemesi ve onunla kalmayıp işi başkasına kaptırmaması gibi bir noktaya vardırması ikinci parti tartışmalarını başka bir yere götürmüş de oluyor (Toker,1970: 93). Buysa Avrupa ve ABD'nin baskılarına bağlı olarak kurulacak partinin CHP'nin en azından İsmet İnönü'nün bilgisi ve direktifi dâhilinde ve doğrultusunda olacağı tartışmasına tekrar götürür ki; bu da muvazaalı karşıtlık meselesini öne sürenleri haklı çıkartır. Ama böyle bir yargıda bulunurken o zamanda eleştirileri açıklamayı sağlayacak başka ve meşru bir yöntemin olmadığı da kesinlikle unutulmalıdır.

Refik Koraltan önerge düşüncesinin tamamen kendine ait olduğuna söylemesine söylemektedir (Aydemir, 2000: 1974), öte yandan Kasım Gülek

önergenin aslında İsmet İnönü ile Celal Bayar arasındaki gizli bir anlaşma ya da mutabakatın sonucunda verildiğini öne sürmektedir. Kasım Gülek'e göre; İsmet İnönü ile Celal Bayar'ın asıl amacı yeni bir partinin kurulması için zemin oluşturmaktı ve Bayar bunu başından beri biliyordu (Kara, 1945: 276).

Bütün bunlardan sonra önergeyi bütün aksi belirtilere rağmen İsmet İnönü'nün bilgisi ve isteği doğrultusunda bir girişim olarak kabul etmemiz daha da kolaylaşmaktadır. Buysa bizim için iki ayrı tartışmanın başlangıcıdır. Birincisi baştan beri tartışma konusu olduğu gibi "ikinci parti muvazaalı bir karşılığın sonucu olarak mı ortaya çıkacaktır"ın sorusuna yeni bir yanıtın aranmasıdır. İkincisi ise önergeyi tamamıyla İsmet İnönü'nün demokrasiye bağlılığının bir sonucu olarak demokratikleşme talebine katkı olarak kabul edip etmeyeceğimiz tartışmasıdır.

Kesin olan bir şey varsa Hasan Saka'nın ABD'de yaptığı açıklama ve İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihindeki meclis konuşması bizi gelişmesi mümkün süreçten baştan beri haberdar oldukları düşüncesine vardırabilir. Buysa ABD ve Avrupa'nın çok partili hayat konusundaki taleplerini hayata geçirme noktasında İsmet İnönü, tek partinin konumunu geriletmeyen hatta bu konuda sorun çıkarmayan ikinci bir partinin gerekliliğine karar vermiş ve hatta bunun için Celal Bayar ya da başkalarıyla görüşmeler de yapmış olabilirler.

Bu dediklerimizin hepsinin olması ihtimal dâhilindedir. Kaldı ki; Celal Bayar ve Adnan Menderes ve daha başkalarının aktardığımız görüşleri bunu doğrular niteliktedir. İkinci parti'nin daha sonra tek parti iktidarının sonunu getirmesi ise bu bağlamda artık başka bir tartışmadır. Bu yüzden de ikinci parti uzun bir süre özellikle sol basının arzusu olarak kalmıştır. Önergenin partiye yönelik ağır eleştirilerine rağmen böyle olmuştur.

Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün ortak önergesi 12.06.1945 tarihinde bu tür sorunların usulü dairesinde kurultayca görüşülüp çözülmesinin mümkün olduğu düşüncesiyle CHP grubunda sessizce reddedildi (Erer, 1963: 204) ve bu Ulus gazetesinde kısa bir haber olarak yer aldı (Ulus,1945). Böylelikle "Dörtlü Takrir" kendine yüklenen derin anlamlara rağmen hiçbir şeye yol açmadan tarih oldu diyebiliriz.

1.4.2.2. Matbuat Kanunu ve Tartışmalar

Önerenin hemen ardından Celal Bayar'ın Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesinin değiştirilmesi ve basın organlarının hükümet yerine mahkeme kararı ile kapatılabilmesine dönük önergesinin meclise gelmesi kuşkusuz yukarıda belirtmeye çalıştığımız gibi yine Dörtlü Takrir'in başlatmaya çalışıldığının devamı olarak kabul edilebilir bir çıkıştır. Celal Bayar yanı sıra yeni bir yayın organı çıkarmaya ilişkin yasanın tamamen kaldırılmasından çok yumuşatılması yönündeki talebini de önergesine eklemiştir.

Celal Bayar'ın gazete ve dergilerin mahkeme kararı ile kapatılması önerisi son derece demokratikti ve olması gerekendi. Yayın organı çıkarma talebine bir ay içinde yanıt verilmesi de benzer bir değerlendirmeye tutulabilir. Dönem göz önünde tutulursa gazete ve dergi için yalnızca bilgi verilmesinin yeterli olacağına dair bir öneri ortaya koymak için oldukça erkendir. Bu yüzden her iki talebin de o günün koşullarında oldukça demokratik olduğunu belirtmeliyiz. Tek partinin basını belirlemeye yönelik otoriter ve sansürcü tavrını hiç olmazsa biraz olsun geriletme açısından önemli bir girişimdir.

Bunu öylesine bir rastlantı kabul edip geçemeyiz. Adnan Menderes'in konuşmasından Dörtlü Takrir'e, oradan Celal Bayar'ın önergesine varan sürece dönük tartışmaları hatırlarsak çok partili hayat ve demokratikleşme sürecinin iç etkenler kadar dış etkenlerle açıklanması noktasında bir adım öteye gitmiş oluruz. En azından ABD'nin bu anlamdaki ilgisinin eskisini göre biraz daha ilerlediğini ve göze batır hale geldiğini söyleyebiliriz.

1.4.2.3. Ormanların Devletleştirilmesi

Tek partinin başardığı ve sonradan sorun haline gelen özelliği devletin her alanda var olması konusundaki duyarlılığıdır. Belirtmek gerekir ki; tarihimiz devletçi gelenek konusunda CHP'ye fazlasıyla borçludur. Kuşkusuz bu durumun tek partinin devlet partisi olması ve devlet ideolojisini belirlemesiyle ilgisi çoktur ama konumuz bu değildir. Kapitalizmin serbest piyasası karşısında tek parti her şart altında devletten yanadır ve devlettir. Her alanda öncelik devletindir ve devlete aittir. Bu dediğimiz de ulus devletlerin devletten anladığıyla son derece uyumlu bir durumdur. Yanı sıra ilgili olarak Almanya ile İtalya'nın ve Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu devletçilik anlayışı ile yakınlıklar bulunabilir, kurulabilir sanıyoruz.

CHP'nin 1939 programındaki “ormanlarımızı istismâr etmek ve kıymetlendirmek, çalışmalarımızda bilhassa yer alacaktır” (Büyük Millet Meclisi'nde Teşkilâtı Esâsiye Kânunu'ndaki Değişikliğe Dair Müzâkereler, 1937) hükmü 1943 yılındaki programda yer almazken (CHP Programı, 1939) bütün ormanların devletleştirilmesini öngören yasa tasarısı 31 Mayıs 1945 tarihinde meclise sunulmuş ve 9 Temmuz 1945 tarihinde de görüşmelere başlanmıştır (TBMM TD, 1945).

Aslında bu yasa değişikliğinin de büyük toprak sahiplerine dönük bir yasa değişikliği olduğu söylenebilir. Kimlerin orman sahibi olduğu bilinemese de yine sayıları dört yüzü geçen toprak sahibinin bir biçimde yasanın muhatabı olduğu söylenebilir. Hatta bu noktada toprak reformu gibi ormanları devletleştirmenin de soldan alınmış bir şey olduğunu söyleyebiliriz.

Böyle bir tasarının gerekçesi ise şudur: “yurdumuzda devletten başka kişilerin malı olan ormanların hemen hepsi de, bugünkü sâhipleri tarafından emek ve sermâye harcanarak yetiştirilmiş değildir. Eski zamanlarda türlü yollarla, devlet ormanlarının işgâl altına alınması ile elde edilmiştir. Sonra, düz ticârî menfaat düşüncesi ile sömürülen bu ormanların yerlerine, kişiler tarafından yenilerinin yetiştirildiği de görülmüş değildir. Bunu, özel ormanların harâb hâlleri ve genişliklerinin gittikçe azalması da açıklar.” Üstelik bahse konulan orman 543.200 hektardır.

Kuşkusuz devletleştirme açısından gerekçenin oldukça gerçekçi olduğunu baştan söylemeliyiz. Ne var ki tasarının yine büyük toprak sahiplerini hedef alıyor olması devletleştirme üstünden politik mücadele yapma gibi bir anlayışı da tartışmaya baştan dâhil ediyor. Burada dikkati çeken başka bir nokta ise yasa karşısında orman sahiplerine hiçbir itiraz yolunun bırakılmamış olmasıdır. “Bu kânunun yürürlüğe girdiği târihte vâir olan gerçek ve tüzel özel kişilere, vakıflara ve köy, belediye, özel idâre kamu tüzel kişiliklerine ilişkin bütün ormanlar, bu kânun gereğince devletleştirilmiştir. Bu ormanlar, hiçbir işlem ve bildirim lüzum olmaksızın devlete geçer” denmesi başlangıçta meram edilen ne olursa olsun katı bir devletçiliğin sonucu olması bir yana fazlasıyla otoriter bir bakışın ürünüdür ve son derece anti-demokratiktir. Kişinin ya da her hangi bir kurumun hayır deme hakkını baştan elinden almaktadır. Bu da tek partinin olumlanabilir yasa önerilerinin itiraz hakkının baştan kapalı tutulmasından dolayı CHP'ye dönük muhalifliğin ve mücadelenin malzemesi haline getirmektedir.

Daha önce toprak reformuna karşıtlığı da bu itiraz hakkının olmayışı temellendirmiştir. Bütün bunların yaptığı ise tarih boyunca tartışma konusu edilecek ve bir biçimde sözün ona getirileceği bir otoriter devleti oluşturmaktan başka bir işe yaramamış ve başka bir anlama da gelmemiştir. Tarih ise hala aynı yargısında diretmektedir.

Ufak tefek ve esası etkilemeyen düzeltme talebi dışında yasanın meclis içinde bir muhalefetle karşılaştığı pek söylenemez. Cemil Koçak'a göre (2010. 515), muhalefet direnişten vazgeçmiş gibi bir tutum içine girmiştir. Bunun nedeni ise umulan sonuçlara ulaşılamamış olmasıdır. Bu yüzden de pasif kalmayı tercih etmişlerdir. Böylelikle de yasa onaylanmıştır.

1.4.3. Dış Etkenler

Türkiye'de çok partili rejime geçme kararının verilmesine dış etkenler açısından bakıldığında, kararın o dönemdeki uluslararası koşulların etki ve baskısı ile ve Türkiye'nin uygulamakta olduğu dış politikanın gerekleri doğrultusunda alındığı söylenebilir. Dış Politikanın bu gereklerini etkileyen en önemli faktörler İkinci Dünya Savaşı sonrasında artan Sovyet tehdidi ve Türkiye'nin Batılı Devletlerle yakınlaşma isteği olarak görülebilirse de bu etkenlerin İnönü dönemindeki tezahürü politik aktörler, uygulamalar ve olaylar ile olmuştur. Burada Türk Siyasi tarihinde çok partili hayata geçiş sürecinde dış faktörlerin tezahürü olarak İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin tutumuna dair kısa bir değerlendirme ile başlanarak sonrasında Milli Kalkınma Partisi'nin kuruluş sürecindeki tartışmalar, Birleşmiş Milletler anayasasının kabulü, Adnan Menderes'in Konuşması, muhalefete yönelik baskılar ve Amerikan Ayan Meclisi'nin oluşturduğu gündemlerin etkileri ele alınmıştır.

Savaşta üstünlüğü elinde tuttuğu 1941-1943 yıllarında Almanya ile sıkı ilişkiler kurmuş olan Türkiye, demokratikleşme şartlarını yerine getirerek müttefikler yanında yer almadığı takdirde, uluslararası alanda yalnızlığa itilebilirdi. Savaşın son anlarında Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eden Türkiye, San Francisco Konferansı'na davet edildi. Konferans öncesinde hükümetin çok partili rejim konusundaki tutumunda yumuşamalar gözlemlendi. Artık Halk Partisi iktidarı, çok partili siyasete gidişte dönüşü olmayan bir yola girmişti. San Francisco Konferansı'na giden Türk heyetinde yer alan Feridun Erkin'in belirttiğine göre, "İsmet Paşa, Amerikalıların sorması halinde, en

kısa zamanda demokrasiye geçileceğini söylemeleri talimatını vermişti (Karatepe, 1993:202).

Türk siyasi tarihinde çok partili sisteme geçişi etkileyen dış faktörlerin ülke içindeki tezahürleri bu süreçte dış ortam ve Uluslararası sistemin rolüne açıklık kazandırmaktadır. Türk siyasal hayatı ve elitlerinin dış ortamdan etkilendiğine dair tartışmalar tamamen içeriye ait olarak algılanan gelişmelerde dahi çeşitli tartışmalarla ortaya çıkmıştır. Bunun dikkate değer bir örneği Milli Kalkınma Partisi girişimine yönelik ve partinin kuruluş sürecinde en önemli gündemi oluşturan Amerikancılık tartışmalarıdır. Bu nedenle çok partili hayata geçişi dış faktörler arasında iç faktörlerle daha kapsamlı bir ilgisi bulunan bu hususa bu başlık altında yer verilmiştir.

1.4.3.1. Milli Kalkınma Partisi

Sonunda Temmuz ayı başında ikinci partinin kurulması konusunda ilk adım atılmıştır. Gazeteler Nûri Demirağ'ın ikinci partiyi kurmak üzere İstanbul Valiliğine başvurduğunu çoktan yazmışlardır (Vatan, 1945). Gazetelerin belirttiğine göre partinin adı da Milli Kalkınma Partisi'dir. Öncesindeki ikinci parti tartışmaları hatırlanırsa beklentinin yüksek tutulacağı baştan öngörülebilir. Bu beklenti çok uçlu bir tartışmayı çoktan başlatmıştır. Ne var ki bu beklentiyi kurulacak olan partinin karşılayıp karşılamayacağı sorusu arzu edildiği şekilde yanıtlanmayabilir.

Nûri Demirağ resmi kuruluş izni için valiliğe verdiği dilekçede Milli Kalkınma Partisi'nin “ hükümeti devirmek, iktidar mevkiine geçmek hırsı ile kurulmak istenen bir teşekkül” olmadığını özellikle belirtme ihtiyacı duymuştur (Cumhuriyet, 1945). Buradaki temkinliliği ve tedbiri elden bırakmamayı kuşkusuz anlayabiliriz. Kaldı ki tek partinin oluşturduğu dünyada önceki partilerin akıbetlerine bakarak cümlelerin dikkatle kurulması şarttır. Bu kurulacak olan partiye dönük kuşkuların oluşmasına baştan izin verecek olsa da devlet ve zamanın devlet anlayışı karşısında bunun dışındaki seçeneklerin hepsi son derece risklidir ve risktir.

Bir gün sonra Tan gazetesinin Nûri Demirağ'ın parti kurma başvurusunun Dışişleri Bakanlığına iletildiğini yazması ise az önce tartıştığımızı devre dışı bırakacak önemdedir (Tan,1945). Teamüller ve parti kurmanın yasal süreçleri düşünüldüğünde ilginç bir durum ortaya çıktığı hemen belirtmelidir. İçişleri Bakanlığı ile ilgili bir duruma Dışişleri Bakanlığı nasıl dâhil olmuştur ya da dâhil edilmiştir?

Oysa olup bitenin anlamı konusunda uzun uzadıya tartışmaya girmeye ve düşünce üretmeye hiç gerek yoktur. Hasan Saka'nın ABD'nde yaptığı konuşmadan İsmet İnönü'nün ve Adnan Menderes'in meclis konuşmalarına kadar hepsinde dış etkileri belli belirsiz işaret eden bir tavır zaten söz konusuydu. Bu ilgi Dışişleri Bakanlığını çok partili hayata geçiş tartışmalarında çoktan muhataplardan biri yapmıştır. Dışişleri Bakanlığının muhataplardan biri haline gelmesi doğrudan bir etkiden çok etkilenmeden ve bundan kalkınan bir ilginin beklenen sonucudur denebilir.

Kaldı ki, sonradan Nuri Demirağ'ın belirtecek oldukları da söz konusu ilgiyi ve bu ilginin partinin kurulmasına dönük etkilerini de özellikle Amerika özelinde açık etmektedir. "Ben devletçilik prensibine şiddetle muarızım(karşıyım). Ben liberal bir sisteme taraftârim. Devletçiliğe olduğu kadar, aristokrasiye de düşmanım. Şahsın sâyine en geniş imkân verilmeli ve sâye saygı gösterilmelidir. Tıpkı Amerika'da olduğu gibi... Amerika'nın siyasi zihniyetine hayranım. İnsanlığın saadetini ancak Amerikan liberalizminde görüyorum" (Tan, 1945).

Nûri Demirağ'ın bu söyledikleri bir kaç açıdan önemlidir. Öncelikle Amerika'ya dönük bu derece övücü yaklaşımın sergilenmesinin altını çizmek gerekir. İkinci parti ve demokratikleşmeye dönük ABD ilgisi böylelikle biraz daha belirginleşmiş olmaktadır. Bu ilginin çok partili hayata geçme, daha fazla demokrasi dışındaki etkilerinin olup olmayacağı sorusu yanıtlanmayı bekleyen soruların en önündedir. ABD'nin dünyaya dönük ilgisi hesap edilirse bunun burada kalmayacağı rahatlıkla iddia edilebilir. Öyleyse özellikle politika içindeki mümkün olumlu olumsuz etkilerine bağlı olarak ABD'yi bundan sonra daha fazla tartışma konusu edeceğimiz diyebiliriz.

Ama öyle de değerlendirmek zorunda olmayabiliriz. Bu durumu Nûri Demirağ'ın şahsi ilgisi olarak da açıklayabiliriz. En azından Milli Kalkınma Partisi temelli bir tartışma için bu mümkün olabilir. Hükümet devirmek, iktidara geçmek gibi önceliklerinin ya da hedeflerinin olmayacağını baştan söyleyen Demirağ'ın bu tavrını içi doldurulmamış ve iyice hesap edilmemiş bir şey olarak da görebiliriz. Özellikle Demirağ'ın zengin biri olduğunu ve bu zenginliğini de devletten aldığı ihalelere en çok da demiryolu ihalelerine borçluluğu olduğunu düşünürsek başta belirttiğinin gerçek ve inandırıcı olma ihtimali daha yüksektir (Küçük, 2007: 296).

Tek partiden artık iyice muzdarip hale gelmiş oldukça geniş bir kitlenin varlığını az çok belli ettiği ve bu tartışmaların tek parti içinde de karşılık bulduğu ve zayıf da olsa bir muhalefetin gelişme eğilimi içine girdiği düşünülürse böyle bir yükselişin olmaması için pek bir sebep yok da denebilir. Böylesi bir durum Demokrat Parti'nin yol açtığı türden sonuçlara yol açar mıydı bilinmez ama tamamıyla etkisiz de kalmazdı. Günümüzdeki örnekleri ile yarışabilecek bir kitle partisi olurdu gibi görünüyor.

Ama Nûri Demirağ'ın her halükarda kendinden emin olduğunu söyleyebilecek durumdayız. Milli Kalkınma Partisi ile Amerika arasında bir ilgi olup olmadığı konusu tam olarak açıklık kazanmamış olsa da nerdeyse Demokrat Parti'den önce bir Amerikan rüyasından söz eden ilk partidir diyebilecek durumdayız.

Kaldı ki; dönem Amerika'nın adım adım yükselişe geçtiği dünyayı belirlediği ve dünya politikasında söz sahibi olduğu günlerdir. Adı etrafında oluşturduğu hale yeterince etkili ve büyüleyicidir. Sovyetler Birliğinin özellikle bölgede dolaştırdığı komünizm hayaleti karşısında sağın ve liberallerin özgürlük seçeneği olarak belirmektedir. Liberalliğin ilgisi ve kuşkusu sağın ilgisinden farklı olarak değerlendirilebilecek bir şey olsa da dönem böyle bir ayırmaya izin verecek durumda değildir.

Nuri Demirağ'ın "Türkiye, on beş yılda küçük Amerika olabilir" demesi tek partinin baskıcı düzen ve rejimi karşısında bir gelecek projesi olmaktan çok, yakın gelecekte yaşanması mümkün kabul edilen bir hayaldir (Tan, 1945). Ama bu küçük Amerika hayali liberallerin beklentilerinin tersine özgürlükten çok zenginleşme ile ilgili olacaktır. Ne var ki daha sonradan İngiltere ve ABD ile temasların sıklaşması hatta haftada bir düşmesi Milli Kalkınma Partisi için değilse de Demokrat Parti'ye dönük değerlendirmeler için önemli olacaktır (Erkin, 1987: 172).

Ama öte yandan Milli Kalkınma Partisine yönelik basındaki ilgi üstü kapalı eleştirilere çoktan dönmüştür. Aydın ve gazeteciler tek başına bir Amerika hayalinin tek parti karşısında pek bir işe yaramayacağı gibisinden bir düşünceye varmışlardır. Çünkü Milli Kalkınma Partisi tek partiye dönük özgürlük talebinin ve bunu besleyen eleştirinin yanından bile geçmemiştir. O yüzden Ahmet Emin Yalman bir yazısında: "İlk düşünülmesi lazım gelen iş, memlekette tenkidi teşkilatlandırmak ve hareketlerinden mesûl bir mevkiye çıkarmaktır. Bu da kuvvetli bir muhalif parti

kurmakla mümkün olabilir” demiştir. (Yalman,1945). Burada özellikle tenkiti yani eleştiriyi teşkilatlandırmak/örgütlemek ve ifade ettiklerinden sorumlu hale getirmek tek parti karşısındaki ve muhalif kabul edilen çevreler açısından altı kalınca çizilmesi şart bir saptamadır. Ahmet Emin Yalman’ın dediğinden anlamamız gereken Milli Kalkınma Partisi’nin bu özellikte olmadığı ve bu yüzden de tek partiye dönük eleştirinin bir parti olarak hala örgütlenmemiş olduğudur. Ahmet Emin Yalman tartışmayı Milli Kalkınma Partisi’nin bu örgütlenmeyi yapacak özellikte ve nitelikte olmadığı hatta tartışmaların bu noktada pek ciddi olmadığı gibi bir yere götürmektedir ki, haklıdır. Buradan başka parti girişimlerinin de benzer özelliklere sahip olduğu düşüncesine de sanırız varılabilir. Ahmet Emin Yalman partileşme konusundaki söz konusu ettiğimiz eğilimlere bağlı olarak sonunda “(a)klımıza gelen tedbir, umûmi hayatta iyi bir imtihan geçiren ve temiz kalan filân ve filânın ortaya çıkararak bir tenkit partisi kurması yolundadır” diye yazmak zorunda kalır (Yalman, 1945).

1.4.3.2. Birleşmiş Milletler Anayasasının Kabulü ve Adnan Menderes’in Konuşması

San Francisco’da 15 Ağustos 1945 tarihinde imzalanan Birleşmiş Milletler Anayasası ve Milletlerarası Dâimi Adâlet Divânı Statüsünün Onanması Hakkında Kanun Tasarısı’nın 15 Ağustos 1945 tarihinde mecliste görüşüldükten sonra kabul edilip onaylanması önceki dünya politikası ile ilgili örneklerde olduğu gibi iç politikanın tartışma sahası içine girmekte gecikmemiştir. Basında epeyidir süren dünyayla uyumlu bir Türkiye tartışmaları, Amerika hayali, Adnan Menderes’in yeni zihniyet önerisi türü tartışmalar hatırlandığında söz konusu oylamanın benzer bir tartışmaya yol açması kaçınılmazdır. Kaldı ki epeyidir dünyayla kurulan ilişkilerin ve doğurduğu etkilerin bir ucuyla tek parti ve iktidarını tekrardan tartışmaya dönüştüğünü biliyoruz.

Bu yüzden Adnan Menderes’in Çiftçi Topraklandırma Kanunu Tasarısı’nın görüşmelerinde yaptığı konuşmadan bu yana ilk kez söz alması önemlidir. Açıkçası uluslararası yasaların mecliste onaylanmış olmasının Adnan Menderes’i biraz olsun umutlandırdığı, gerçeklikten güç alıp konuşmak istediği düşünülebilir.

Cemil Koçak (2010: 587-588) söz konusu konuşmada çok önemli ve kritik iki nokta olduğunu belirtiyor. Bunlardan “Birincisi Menderes, Birleşmiş Milletler’e üye olan ülkelerdeki demokratik gelişmelerin de, uluslararası güvenlik sisteminin bir

parçası olarak, zorunluluğuna ve bu husustaki dış baskılara ve taahhütlere dikkat çekiyor ve bu sûretle, demokratik gelişmelerin dış destekli uluslararası güvencelerine işâret etmek istiyordu. Bu nokta, aynı zamanda, dış dünyânın siyâsî rejim üzerindeki mevcut ve muhtemel etkisine/baskısına da işâret ediyordu. İkinci olarak Menderes, 1924 Anayasasının demokratik gelişmelere engel oluşturmadığını bir kez daha vurguluyordu. Menderes'e göre, tek sorun, rejimin fiili durumu ile Anayasanın içeriğinin bağdaşmaması noktasında düğümleniyordu ve bu düğümün çözülmesi mümkündü.”

Bu konuşmanın Adnan Menderes'in baştan beri ifade etmeye çalıştığı demokratikleşme konusundaki düşüncelerini daha da açıklaştırmış hale getirdiğini söyleyebiliriz. Bir bakıma çok partili rejime geçmenin imzalanan ve meclisin onayladığı yasalarla zorunlu hale geldiğini ve ülkelerin bunu taahhüt ettiğini söylemeye çalışıyor. Sonunda bizim de çok partili hayata geçmemiz ve daha fazla demokratikleşmemiz için 1924 Anayasa'nın sorun olmadığını fiiliyatta bunların çözülebileceğini belirtiyor. Bu noktada rejimle Anayasa arasında ciddi bir sorun ve ayrılık olduğunun da altını çiziyor. Tek partinin özellikle veto mekanizmasına dönük itirazlarına rağmen tasarı kabul edilip onaylanıyor.

1.4.3.3. Muhalefete Yönelik Baskılar

Şimdiye kadar özellikle mecliste süren tartışmalar ve bunların oylamalardaki sonuçları, CHP ya da muhalifler tarafından verilen önerilerin başına gelenler ve dış etkilere güç aldığını beslendiğini söylemenin mümkün olduğu ama aynı zamanda özgürlük talebi olarak algılanması mümkün ikinci parti tartışmalarının basındaki etkileri de düşünülürse tek parti içindeki ayrışmanın çizgilerinin iyice kalınlaştığını söyleyebiliriz. Basının geçen süreç içinde başta Tan gazetesi olmak üzere hangi saiklerle yola çıkmış olurlarsa olsunlar özgürlük ve çok partili hayat meselesini daha cesaretle konu ettikleri daha iyi görülebiliyor. Özellikle meclisten geçip onaylanan uluslararası yasaların basını biraz daha cesaretlendirdiğini söylemeliyiz.

Böyle bir düzlemde tek partinin içindeki muhalif unsurlarla böyle sürdürmesi beklenemezdi. Meclisteki tartışmaların çoğu zaman saldırgan bir dille olması da tek partinin muhaliflere dönük tavrında gözle görülür bir sertleşmeye yol açtığı da artık iyice belli olmuştur. Bu noktada Adnan Menderes'in mecliste belirttiklerini destekleyen yazı Falih Rıfkı Atay'ın kaleminden çıkmıştır. Atay yazısında “Eğer

bugün Cumhuriyetçiler arasında ikinci bir parti kurulmasını sağlayabilecek fikir ayrılıkları varsa, bu ayrılıkların bir programa bağlanmasına ve Cumhuriyet Halk Partisi programı ile savaşa atılmasına Anayasamız engel değildir” (Atay,1945). Hemen bundan iki gün önce aynı gazetede Falih Rıfki Atay’ın “kurtarıcılık dâvâsını benimseyenler, partide (CHP’de) iseler dahi, bizden değildir” diye yazdığı düşünülürse biraz daha insafılı bir değerlendirme yaptığı söylenebilir (Atay, 1945).

Bu belirtilerin tek parti içinde bir tasfiye hazırlığı olarak anlaşılması mümkündür. Kaldı ki; basın da bu yönde bir tepki vermiştir. Vatan gazetesinin bu haberini (Vatan, 1945) aynı gün yayımlanan Tan gazetesindeki haber doğrulamış oluyor (Tan, 1945). Ne var ki bu haberler anında tekzip edilmiştir. (Cumhuriyet, 1945). Vatan gazetesi bu konuda şunları yazmıştır: “Bâzi meseleler hakkında (Türkiye) Büyük Millet Meclisi’nde tenkitlerde bulunan milletvekillerinin partiden çıkarılarak, Cumhuriyet Halk Partisi’nde tasfiye yapılacağı hakkındaki söylentiler doğru değildir. Parti, üyelerinin (Türkiye Büyük Millet) Meclis(i’n)deki tenkitlerini daimâ müsâmaha gözü ile karşılamıştır”(Vatan, 1945).

Ama bu açıklamalar hiçbir biçimde basındaki tartışmaları bitirebilmiş değildir. Özellikle Adnan Menderes’in meclis konuşması tartışmaların ilerlemesi konusunda oldukça etkili olmuştur. Hatta basın başta ikinci partinin kurulması olmak üzere, Cemiyetler ve Matbua Kanunu’nun değişmesi ve seçimlere gidilmesi konusundaki muhalif milletvekillerinin isteklerini demokratik bulmaları bir yana demokratikleşmenin temel şartı kabul ediyordu (Sertel,1945).

Ne var ki bu tartışmalar sürerken özellikle CHP’ye yakın çevrelerde dış etki meselesi daha fazla tartışılmaya başlanmıştı. Dış etkilerin içteki karşılıkları CHP’nin rahatsızlık duyduğu konuların başına geçmişti. Hatta Nadir Nadi gibi yazarlar bu noktada hükümeti de eleştiriyorlardı. Onlara göre dış etkinin rejimi etkilemesine izin verilmesi doğru bulunması mümkün olan bir şey değildi (Nadi, 1945).

Bunun karşısında Ahmet EminYalman gibi partinin demokratik gelişmeler yönünde adım atmaması halinde hoşnutsuzlukların artacağını ve bunun bir muhalefet partisine aktarılmaması durumunda şiddetli çatışmaların olabileceğini söyleyenler de vardı (Yalman, 1945). Falih Rıfki Atay ise CHP’nin batılı tarzda demokratik bir rejimden yana olduğunu söylüyor bu yüzden de dış etkilerden çok iç etkilerin sözünü ediyordu (Atay, 1945). Ona göre asıl mesele parti içi muhalefetin amacının partide

iktidar değişikliğinden başka bir olmamasıydı. Ahmet Emin Yalman partinin bunu çözeceği bunu da ilk seçimler üstünden yapacağı konusunda da oldukça emindi (Yalman,1945). Ahmet Emin Yalman aynı yazıda CHP'nin olağanüstü kurultaya gitmesini, tek-parti yönetimini feshetmesini, Cumhurbaşkanı'nın CHP ile ilişkisinin kesilmesini, hükümet ile CHP ilişkisinin mâkul bir düzeye indirilmesini ve Başbakanın aynı zamanda CHP Genel Başkanı Vekili olmaması gerektiğini söylüyordu (Koçak, 2010:648). Bunları demesinden üç gün sonra Yalman'ın üniversitede düşünce özgürlüğünün sağlanmasını gündeme getirmesi de ayrıca önemliydi (Yalman, 1945).

Tartışmalar sürerken basında 6 Eylül 1945 tarihinde ABD kongre üyelerinin Türkiye'yi ziyaret ettikleri ve yöneticilerle görüştikleri yazıldı (Vatan, 1945). Bunun yalnızca bir rastlantı olduğunu bırakalım söylemeyi iddia etmek bile zordur. Baştan beri tartışma konuları içinde en üstte yer alan dış etki meselesi böylelikle bir kez daha somutlaşmış olmaktadır. Adında Milli geçen Milli Kalkınma Partisi'nin hala izin alamadığını ve bu iznin 5 Eylül 1945 tarihinde verildiği ve tebligatın daha yapılmadığını unutulmamalıdır.⁵

Bu gelişmeler hem tam bir belirsizlikle açıklanmaya müsaitken, dış etkilerin gecikerek gelen sonuçları olarak da anlaşılabilir duruyor. Arkasından CHP çevresinin hem mecliste hem de gazetelerde başka partilerin bir şey yapamayacağına dair yorum ve öngörülerini de bu çerçevede değerlendirildiğinde belirsizliğin hala sürdüğü söylenebilir (Us, 1945).

Tek partinin otoritesi karşısında sonuçsuz kalan çabaların hatırı sayılır bir sertliğe ve saldırganlığa dönüşmesi beklenmeliydi. Aynı sertlik önce de değindiğimiz gibi basında da kendini gösteriyordu. Özellikle ABD'nin gözle görülür etkisi arttıkça daha fazla sertleşmenin olacağını öngörebiliriz.

Tek partinin yalnızca Adnan Menderes'le Fuat Köprülü'yü ihraç etmesi öteki milletvekillerinden hala umudunu kesmediği ya da onları kazanabileceği türünden düşüncelere sahip olduğu gibisinden bir yargıya izin verebilir duruyor. Bunun tam olarak böyle olduğunu söylemek tabii mümkün değil. Öyle olmamış olsa bile, iki

5 BCA BMGMK, Katalog Numarası: 030 10/01 02/109 55 31.

milletvekilinin ihracı mümkün gruplaşmayı biraz da karanlıkta bırakıp muğlaklığı kendine faydaya dönüştürebilir.

Kaldı ki; ihracın iki milletvekili ile sınırlı kalması muhaliflere dönük bir galibiyet olarak da kabul edilebilir ama bu noktada ilk açıklamasında Adnan Menderes'in “Dörtlü Takrir”in reddedildiğini hatırlatıp çalışmalarına devam edeceğini belirtmesi hükümetin hesabının tutmayabileceği yönündeki ihtimalleri de güçlendiriyor. (Kılçık, 1992:87)

Bu arada gazeteler ihraç haberlerini geçerken Milli Kalkınma Partisi'nin kuruluşuna izin verildiğini de yazdılar. İkinci Parti artık resmen kurulmuştur (Vatan,1945). Bir yıldan kısa bir zamanda böyle bir sonuç alınmasının da, yani ikinci partinin kurulabilmesinde dış dünyadan önce içteki muhalefet hareketinin etkisini anmak gerekir. Dış etkileri görmezden gelmek mümkün değilse de, bunun hemencecik bir özgürlüğe dönüştüğünü söyleyemeyiz. CHP üstündeki mümkün etkilere rağmen bu böyle olmuştur. Ne var ki buradakileri daha çok ilgi olarak görmek daha doğru olabilir.

Bu noktada ikinci partinin kurulması dış etkinin sonucu gibi görünmekle birlikte bu durum içerideki demokrasi mücadelesini ortadan kaldırmış olmaz. Belki de muhalefet özellikle ABD'nin telkin ve temennilerini de yanına alarak böyle bir sonucun alınmasını sağlamıştır demeliyiz. Gelecekte bu dış etkinin başka bir şey haline gelmesi ise o zaman yapılacak olan başka bir tartışmadır.

Partiler ve onların iç sorunları, iktidar oluşları ve uygulamaları dünyayı belirleyen otoriterliğin dışında gerçekleşmemiştir. Demokrat Parti bile büyük ölçüde bu değerlendirmenin dışında kalabilmiş değildir. Bu yüzden partileşmeler demokrasiye katkıda bulunmanın yetersiz çabaları olarak ancak ele alınabilir. Tek partinin baştan beri rahatlığı da bununla açıklanabilir.

Sonunda Zekeriya Sertel haklı çıkmış ihraçların “büyük bir tasfiye hareketinin başlangıcından başka bir şey olmadığı”na ilişkin belirtiler çoğalmıştır (Sertel,1945). 28 Eylül tarihinde Celal Bayar milletvekilliğinden istifa etmiştir (Cumhuriyet, 1945). Ama CHP üyeliği hala devam etmektedir. Bu durum çelişki olarak alınmayabilir. Celal Bayar'ın baştan beri partide kalarak mücadeleyi sürdürmekten yana olması böyle bir karar vermesine neden olmuş olabilir. Aynı şekilde bu durum karşısında

CHP'nin beklentilerini de hesaba katmak gerekir. Ayrıca bunun CHP'nin tavrını görmek açısından ve bağılı olarak parti içi mücadeleyi sürdürmek için bir anlamı da olabilir. Basının böyle olmadığına ve istifa eden diğer iki milletvekiline destek amaçlı olduğunun ısrarla üstünde durmasına rağmen Celal Bayar partide mücadeleden yana tavrı koymuş ve beklemeye geçmiştir (Vatan,1945).

Ne var ki yıllar sonra Celal Bayar'ın Samet Ağaoğlu'na "Partiyi kurmaya karar verdikten sonra da, daha serbest çalışmak için milletvekilliğinden çekildim" demesi kuşkusuz üyeliği ile ilgili teorileri ve CHP'ye dönük beklentilerini geçersizleştirmiş ve ortadan kaldırmış olmaz (Ağaoğlu,1972:86). Tersine CHP üyeliğini kendine ayırdığı son şans olarak bile kabul edebiliriz.

1.4.3.4. Amerikan Ayân Meclisi ve ABD Etkisi

Tek partiden ikinci partiye başka bir deyişle çok partili hayata geçiş sürecini değerlendirirken dış etki özellikle ABD etkisi bir biçimde tartışmaların içinde oldu hatta tartışmaları belirledi. Her türlü belirti doğrudan ABD etkisi olarak kabul edildi. Böylelikle de Nûri Demirağ'dan Adnan Menderes'e kimi zaman hayal olarak kalan kimi zaman gerçek olmak için harekete geçen ABD ilgisi demokratikleşme tartışmalarının hep içinde oldu. Sorun bunun iyiye mi yoksa kötüye mi yorulması ya da bundan ne anlaşılması ve ne tür sonuçlar çıkarılması gerektiği konusunda içine düşülen ve bir türlü çıkılamayan çelişkiydi.

Ama öte yandan aynı ülkelerin başta ABD olmak üzere uygarlık ve demokrasi anlamında bizden önde oldukları da açıktır. Aynı şekilde uluslaşma modeli olarak da hep önümüzde durmuşlardır. Kültürel anlamda da bizden çok ileride oldukları söylenmelidir. Bizim modernizmimiz ise daha emekleme aşamasındadır.

Bütün bunlarsa bizim etki konusunda söyleyebileceğimiz şeyi ve alabileceğimiz tavrı aşağı yukarı temellendirmektedir. Savaşlara bağılı olarak geri kalmış ve gelişmeyi asıl amaç haline getirmiş bir ülkenin uygarlık ve kültür temelli olarak yönünü Avrupa'ya ve ABD'ye dönme dışında başka bir seçeneği yoktur. Bu seçeneksizlik karşısında yapılması gereken ikinci şeyse aynı ülkelerin sömürgeci arzularına karşı cepheden direnmektir. Bunun hangisinin gerçeklik kazandığı ya da başarılı olduğu ise ikinci parti sürecinin asıl tartışma konularından biri olabilir deyip devam edelim.

İsmet İnönü'nün 1 Kasım'da mecliste yapacak olduğu açış konuşmasının dış basın (The Times) tarafından bile önemli bulunması tam da bu çerçevenin içinde değerlendirilmesi gerekli bir durumdur (Vatan,1945). Âsım Us (1966: 658) notlarında 1 Kasım 1945 tarihi için şunları yazmıştır: “Bir müddet evvel Türkiye'ye gelen Amerikan Âyan Meclisi azâsı, bu tarzda bir demeçte bulunmasını istemişti.1 Kasım nutku, bu vaadini yerine getirmiştir.”

İsmet İnönü konuşmasında şöyle demiştir: “Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hattâ iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girilmiştir. İki defâ, memlekette çıkan tepkiler karşısında, teşebbüsün muvaffak olamaması bir tâlihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevki ile hürriyet ve demokrasi havasının tabîî işlemesi sâyesinde, başka siyâsi partinin de kurulması mümkün olabilir” (AT, 1945).

Cemil Koçak (2010: 741) bu konuşma da “hükümet partisi” tanımını haklı olarak oldukça sorunlu buluyor. Bunu demiş olmakla İsmet İnönü tek partiyi istediğini konumlandırmış ve tanımlamış oluyor. Bu İsmet İnönü'nün yürürlükte olandan ne çıkardığını, ne anladığını ondan da önemlisi ne anlanması gerektiğini tam bir otoriterlikle belirtmiş olmasıdır. Aynı zamanda bu bakış ya da tavır ne dersek diyelim şimdiye kadar parti deneyimlerinden bir sonuç alınamamasının da açıklamalarından biri olabilir. Bunlardan da önemlisi memleket demokrasisinin nasıl işlediği ve bundan sonra nasıl işleyeceği konusunda en tepeden bir değerlendirmedir.

Böyle bir düzlemde hükümet partisinin değişmesinin pek mümkün olmadığı düşünülürse ikinci ya da üçüncü partinin içe ve dışa dönük vitrinin hareketsiz aparatları olacağı kesindir. Kaldı ki; sınırlarını hükümet partisinin çizdiği bir demokrasi içinde başkası da zaten mümkün değildir. Başka bir deyişle önceden belirlenmiş ve dayatılmış olanın içindeki hiçbir şey özgürlük değildir. İkinci parti çalışmalarından bir türlü sonuç alınamaması da bu dediğimizin özgürlük olmayışıyla ilgilidir.

Bu noktada ABD'nin ya da Avrupa'nın etkisinin anlamı konusunda fazla kafa yormak zorunda kalmayabiliriz. Ortada demokratik düzeyi yükselten bir sonuç olmadığı sürece etki ya da belirlemeyi tartışma konusu etmek gerekemeyebilir. Ya da

etki dediğimiz şeyi muhalefetten çok iktidarı ve onun devletini ayakta tutmayı öncelik almış bir şey kabul edip geçebiliriz.

İsmet İnönü'nün “mili demokrasi” vurgusu tamamıyla bu dediğimize yöneliktir. İhtimalen tek partinin oluşturduğunun çerçevesi de bu milli demokrasi ile açıklanacaktır. Ülkenin özgül koşulları ve kendi şartları dediğimiz şey demokrasinin geleneksel olanla çatışmasından başka bir şey değildir. Osmanlıyla ve dini olanla aramızdaki mesafe iyice ortaya çıktığına göre burada geleneksel dediğimiz tek şey tek parti ve onun politikalarından başka bir şey olamaz. İsmet İnönü'nün konuşmasının sonunu “İç idâremizin hiçbir safhasını, içeride gürültüden korkarak ve dışarıya gösteriş ve kendimizi beğendirme gayretine düşerek düzene koymayacağız” diye bağlaması da bu dediğimizle ilgilidir.

Esat Tekeli (1945) ise İsmet İnönü'nün eksik bıraktığını gazetelerdeki tartışmalardan hareketle şöyle tamamlıyor: “ demokrasi alanında en çetin çatışmalara sahne olan İngiltere, Birleşik Amerika (ABD), Fransa ve Yunanistan'ı örnek göstermek (eğer) gaflet değilse, büyük bir görüş yanlışdır. Dış güvenlikleri ve târih içindeki gelişmeleri bize benzemeyen topluluklar, bize bu yolda örnek olamaz.” Esat Tekeli'nin Ulus gazetesinde söyledikleri bu noktada tek partinin arzusunu bir daha dillendirmekten başka bir anlama gelmiyor. Hatta bu saptama CHP'nin niye hala sosyal demokrat bir parti olamayıp CHP geleneği olarak kalmasının nedenini de bir kez daha belirtmiş oluyor.

Buna göre muhalefet ya da ikinci parti belirtilenin ve dayatılanın dışında bir olgu değildir. Tersine İsmet İnönü'ye göre kendini bu belirleme ve dayatmalarla tanımlaması ve öyle gerçekleştirmesi zorunludur. ABD etkisinin de şimdilik bu belirlemenin dışında başka bir etkiye neden olmayacağı da söylenmelidir.

Bu arada tasfiyeye dönük tartışmalar bir ucundan sürmektedir. Refik Koraltan ihraçların CHP Nizamnâmesine aykırı olduğu düşüncesindedir. Hatta ona göre ihraç kararını verenler CHP'nin ilkelerinden ayrılmışlardır (Vatan,1945). Refik Koraltan'ın itirazından anlanması gereken ihraç sürecinin işleyişini ve sıralamasını düzenleyen 112. Madde'nin öngördüğü sıralamaya uyulmamasıdır. Bu yüzden de doğrudan ihraç kararı vermek Nizamnâme göre yanlıştır.

Oysa Nizamnâme'nin 110. Maddesi tartışma gerektirmeyecek derecede açık ve nettir: “Grup âzâları, partinin esasları ve kararlarıyla mensup oldukları Parti Grup kararları aleyhinde beyânat ve neşriyatta bulunamazlar ve bu yoldaki beyânat ve neşriyâtı tahrik edemezler” (Koçak, 2010: 753). Refik Koraltan'ın bu çıkışı bir sonuç vermediği gibi (Çünkü her iki milletvekili 110. Maddeye göre ihraç edilmişlerdir.) sonunda CHP onun da politik tutumuna ilişkin açıklama ister (Tan,1945).

Oysa CHP'nin parti içi demokrasisi son hızla işlemektedir ve Refik Koraltan'ın da partiden ihraç edileceğine dair söylentiler çoktan basında kendine yer bulmuştur (Tan,1945). Gazetelere göre CHP Parti Divânı Refik Koraltan için toplanacak ihtimalen de ihracı yönünde bir karar alınacaktı (Vatan,1945). Refik Koraltan ise kendisine soru sorma yetkisinin Genel Sekreterlik'te değil; Meclis Grubunda olduğunu söylüyordu (Vatan,1945). Bu konuda bulanıklık var gibi görünse de aslında karar verme yetkisi Genel Başkanlık Divânı'na aitti. Refik Koraltan 27 Kasım 1945 tarihinde Meclis Grubu'nda yapılan tartışmalardan sonra ret oyu veren Hikmet Bayur dışında oy birliği ile partiden ihraç kararı verildi (Us, 1966: 659). Öneri 22 Aralık 1945 tarihinde CHP Genel Başkanlık Divânı'nca da onaylandı.⁶ Refik Koraltan hakkında önce ihraç edilenler gibi “dörtlü Takrir’e kadar giden çabalarını parti içi siyasi girişim olarak kabul etti (Vatan, 1945). Refik Koraltan CHP'den ihraç edildiği gün kendinden önce ihraç edilen Adnan Menderes ve Fuat Köprülü ile görüştü ama üçü de bir açıklama yapmadılar.

Çok partili hayata geçiş aşamasında değinilmesi gereken önemli konulardan biri de Tan Baskını'dır. Muhalif düşüncelere sahip kişiler, dönemin liberal eğilimli Vatan Gazetesi ve sol eğilimli Tan Gazetesi'nde yazılar yazarak kendilerini ifade etmekteydiler. Tan ile Vatan arasında kurulduğu söylenen ortak muhalefet cephesi, muhalif görüşlerin destekleyicisi durumundaydı. Her iki gazete de DP'yi desteklemişlerdir. Tan'cı Zekeriya ve Sabiha Serteller, DP yöneticileri ile işbirliği içinde olmuşlar ve bu işbirliğinin ürünü olarak çıkan Görüşler Dergisi'ne DP liderleri de sermaye yardımı, makale ve mülakat vaat etmişlerdir. Bu tutum, DP hareketini sindirmek ve kontrol altına almak isteyen CHP iktidarının eline önemli bir koz vermiştir (Timur, 1991:85). Sabiha Sertel'in önderliğinde çıkartılması kararlaştırılan Görüşler Dergisi'nde Sertellerin yanısıra, Cami Baykurt, Niyazi Berkes, Behice

6 BCA CHP K, Katalog numarası: 490 01/6 28/71.

Boran, Pertev Boratav, Adnan Cemgil, Esat Adil, Tevfik Rüşti Aras ve Celal Bayar grubu da yazı yazacaklardı. Görüşler'in ilk sayısında Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in de yazı yazacakları duyurulmuştu. Bu durum, bir 'ortak muhalefet cephesi' oluşturulmaya çalışıldığını göstermektedir denilebilir. Zekeriya Sertel, Görüşler'in "özgürlük ve demokrasi davasında, diktatörlüğe, tek parti ve tek şef sistemine karşı demokratik rejim ülküsü etrafında birleşmek" amacı taşıdığını belirtmekteydi (Sertel, Z. 1977:257). Görüşler'in ilk sayısı 1 Aralık 1945 günü yayınlanmış ve kısa sürede bazı çevrelerde rahatsızlık yaratmıştır. Sabiha Sertel anılarında Görüşler'in baş harfinin ters çevrilerek orağa benzetildiği yönünde riayetlerin, olduğundan bahsetmektedir (Sertel, S. 1987:300). Tan Gazetesi de antidemokratik yasaların gözden geçirilmesi için yayınlar yapmaktaydı. Zekeriya Sertel'e göre: "Tan, Savaşta Nazizmi savunanları teşhir etmişti. Sonra ise Sovyetler'e karşı savaş boyunca yapılan kötü propagandayı silmeye çalışıyordu" (Sertel, Z. 1977:244-245). Tan gazetesinde Sertellerin yanısıra Behice Boran, Niyazi Berkes, Cami Baykurt, M. Ali Aybar gibi isimler de yazılar yazmaktaydılar. Tan'a diğer basın organları da cephe almışlardı. "Bunun iki nedeninden bahsedilebilir: Tan Gazetesi'nin, Batı dünyasında yer edinmeye çalışan CHP iktidarına ve iktidar yanlısı gazetelere karşı eleştirilerinde kullandığı uzlaşmaz ifade ve 1945 yılında ortaya çıkan Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den isteklerine karşı, kamuoyunun artan duyarlılığı ile Tan'ın izlediği sosyalist politika" (Gürkan, 1998:410). Hüseyin Cahit Yalçın'ın Tanin Gazetesi'nde 3 Aralık'ta "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlığıyla yayınladığı yazısı tam da bu süreçte oldukça etkili olmuştur. Bu yazıda halk, azgın ve insafsız olarak tanımlanan propagandaya karşı mücadeleye çağırılıyordu (Tanin, 03.12.1945). Serteller ve Abidin Nesimi bu yazının halkı Tan'a ve Görüşler'e karşı kıskırtma amacıyla kaleme alındığı ve 4 Aralık günü yaşanan Tan Baskını'nın önceden hükümet tarafından planlanarak Hüseyin Cahit'e de böyle bir yazının yazdırıldığı görüşündeydiler. Nitekim 4 Aralık günü bir grup genç Tan'ın matbaasına saldırmışlar ve bütün matbaayı yakıp yıkmışlardır. Ardından Sabahattin Ali ve Cami Baykurt'un çıkardığı La Turguie gazetesi, Yeni Dünya, Ermenice yayın yapan Nor Or (Yeni Gün) Gazeteleri ve Gün Dergisi de susturulmuşlar, ABC ve Berrak Kitabevleri de tahrip edilmişlerdir. Görüşler Dergisi bir daha yayınlanmamıştır. Baskının ardından daha önce bir parti kurma hazırlığında olan Cami Baykurt bu planından vazgeçmiştir. Baskının hemen ertesi günü de Celal Bayar ve Adnan Menderes Görüşler Dergisi ile ilgilerinin olmadığını açıklamışlardır. Sonuçta Serteller ve Cami Baykurt bu olayların

sorumlusu olarak tutuklanmışlardır. Zekeriya Sertel anılarında, olaydan sonra İstanbul'da sahaflardan aldığı bir kitabın içinden şöyle bir kağıt çıktığını yazmıştır: “Beyefendi emrinizi yerine getirdim. Şimdi mükafatınızı bekliyorum. İmza: Yaşar Çimen.” Zekeriya Sertel, Yaşar Çimen'in gençleri kışkırtarak Tan matbaasına saldırttığını ve Başbakan'ın kullandığı adamlardan birinin o olduğunu savunmaktadır (Sertel, Z. 1977:261). Sabiha Sertel ise anılarında bu olaylarla Saraçoğlu Hükümeti'nin bir taşla iki kuş vurmak istediğini şöyle belirtmektedir: “Birincisi CHP'ye karşı muhalefete geçen Celal Bayar grubunun ilerici kuvvetlerle işbirliği yapmasını önlemek, ikincisi de Amerika'ya karşı memlekette komünistlerle mücadeleye geçildiğini göstermek suretiyle Amerika'dan yardım almak” (Sertel, S.1987:314). Abidin Nesimi ise Atilla Akar ile yaptığı röportajda, baskının Tan'a yönelik olmadığını, Tan'ın bu arada gümbürtüye gittiğini belirtmektedir. Abidin Nesimi'ye göre: “Baskın Cami Baykurt'un Yeni Dünya'sına yönelikti. Çünkü Cami Baykurt o sıralarda Mareşal Fevzi Çakmak ile bir parti kurmak istiyordu. Nitekim baskının ardından Yeni Dünya da tahrip edilmişti ve Cami Baykurt da parti kurmaktan vazgeçmişti” (Akar, 1989:149). Tan olaylarının anlamı, iktidarın muhalefeti kontrol etmek için baskı ve şiddet metotlarına dahi başvurabildiğini göstermesindedir. Tan saldırısının gerçek hedefinin aslında sadece solculuk değil muhalefet olduğu söylenebilir. Çünkü Tan'cılar gazetelerinde aslında sosyalist değil demokratik mücadele vermekteydiler (Timur, 1991:86). Sabiha Sertel'in kendilerine komünist suçlaması yapanlara verdiği cevap şu şekilde olmuştur: “Daha burjuva demokratik devrimi ve sosyalist bir devrim şartları gerçekleşmemiş bir memlekette, ne sosyalizmin ne de başkalarının temel tutacağına inanıyorum. Ben sadece demokrasi istiyorum. Bu demokrasiyi vermek istemeyenler ki, Tan'ın bu mücadelesine karşı gerici mukavemet gösteriyorlar. Biz Tan Gazetesi'nde ikinci bir partinin kurulmasını burjuva demokratik devrimini tamamlama yolunda atılmış bir adım olarak övüyorduk. İkinci parti teklifi Halk Partisi'ne bağlı zümrelerde kötü tepki yaratmıştır” (Sertel, S. 1987: 295). Gösteriyi ve baskını gerçekleştiren öğrenciler Vatan Gazetesi'ne de gitmek istemişler ancak polis onlara engel olmuştur. Oysa tahrip edilen diğer gazete matbaalarına yönelik saldırılarda polis ne önlem almış ne de göstericileri durdurmuştur. Vatan Gazetesi'ne saldırının önlenmesindeki amaç, saldırının muhalefete karşı değil, sadece komünizme karşı olduğu intibamı uyandırmaktır (Timur, 1991:121). Netice itibariyle bu olaylar hükümetin muhalefeti

susturmaya çalışması anlamında etkili olmuş ve partilerin kuruluşları bir müddet daha ertelenmiştir.

Dış etkilerin özellikle belirleyici hatta iç etkiyi tetiklediği, kıskırttığı süreçte İsmet İnönü doğru bir karar vermiş olsa da gerçek onun düşündüğü gibi olmadı. CHP'yi politik olarak ortadan kaldırmadıysa da nihai bir muhalefete mahkûm etti. Arkasında hala tamamlanmamış istenen düzeye getirilememiş bir demokratikleşme süreci bıraktı. Kuşkusuz bu süreci baştaki daha otoriter ve baskıcı devlete karşı duran direniş olarak kabul edebiliriz. Hatta bunu baştan beri (Mustafa Kemal'in ölümüyle birlikte) karşı-devrim olarak kabul edenler belki sonuna kadar haklı çıkmıştır.

Sıra Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı ile kendini gösteren süreç sonunda Batıyı ve ABD'yi örnek alan demokratikleşmenin hem CHP'ye hem de Demokrat Parti'ye dönük ama ikisinden de önemlisi Türkiye'ye dönük sonuçlarına gelmiştir. Bu anlamda tarih yeniden başlamıştır.

1.5. Genel Değerlendirme

Bu bölümde İnönü dönemi tek parti iktidarının ilke ve politikalarının çok partili siyasal yaşama geçişle birlikte yaşadığı değişimi ortaya çıkarma amacının bir gereği olarak İnönü dönemi tanımlanmış, 1938'de İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasında genel siyasi durum, hükümetler ve uygulamalara dair tarihsel bilgiler verilmiş, ortaya koyulan bu şartlar içerisinde çok partili sisteme geçiş sürecini başlatan gelişmeler, tartışmalar ve etkenler başlıklandırılarak incelenmiştir.

Ayrıca çok partili siyasal yaşama geçiş iradesini üreten en önemli gelişmeler arasında CHP içindeki hizipleşmeler ve bu hizipleşmelerin "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu"nun tartışılması sürecinde dönüştüğü yeni durumun dış faktörlerin de etkisiyle çok partili siyasal yaşama geçişi nasıl etkilediği ve hızlandırdığı gösterilmiştir.

Buna göre tek parti iktidarı dönemindeki hükümetlerin kuruluş süreçlerinin, hükümetlerin değişimine neden olan faktörlerin dönemin genel siyasi yapısını ve politika yapım mekanizmasını yansıtacak şekilde İsmet İnönü'nün belirleyiciliğinde olduğu görülmüştür. Bu dönem, İsmet İnönü'nin iradesine dayanan siyasi mekanizmalarda dönemin genel politikalarına uygun olarak hükümet, başbakan ve

diğer siyasi aktörlerin değiştiği bir dönem olmuştur. Ayrıca Türk siyasetinde çok partili hayata geçiş sürecinin fikri ve siyasi altyapısını oluşturacak gelişmelerin ve tartişmalara dikkat çekilerek CHP içi hizipleşmeler, sebepleri ve söylemleri ile analiz edilerek bu hizipleşmelerden gelecekte yaşanacak gelişmelere dair çıkarımlar yapılmış, daha sonra çok partili siyasal yaşama geçişi etkileyen faktörlere değinilmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde ise 1938-1946 ilk İnönü Dönemi'nden farklılaşan siyasal dengelerin 1946-1950 ikinci İnönü Dönemi'ndeki etkin siyasi aktörlerin değişimiyle nasıl bir hal aldığı ortaya koyulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ETKİN SİYASİ FİGÜRLERİN DEĞİŞİMİ: TERCİH VE YÖNTEM

Bu bölümde İnönü Dönemi'nin dönüm noktası olarak gördüğümüz 1946 çok partili siyasal hayata geçiş sonrasında Türk siyasetinde etkin olan siyasal aktörlerin ve elitlerin değişimi karar alma, TBMM'de gruplar arası ilişkiler, iktidar-muhalefet dengeleri ve yeni kurulan siyasal partiler üzerinden hukuksal, siyasi ve çıkar motivasyonuna dayanan gruplaşmaları içerecek şekilde çok yönlü bir perspektifle incelenecektir.

1938-1946 ve 1946-1950 dönemleri arasındaki politika yapımı ve meclis dengeleri arasındaki değişimi ve yeni siyasal aktörlerin İnönü Dönemi'nde Türk siyasetine etkilerine açıklayıcılık kazandırma beklentisiyle yapılan bu inceleme mukayese etmeyi kolaylaştırmak amacıyla her iki İnönü dönemine de atıflar yapacak şekilde kurgulanmıştır.

2.1. 1938-1946 Döneminde Kararlar Alma Ve Kanun Yapma

1938 – 1946 zaman dilimini kapsayan Milli Şef Döneminde, önemli kararlar ve kanun teklifleri hükümet tarafından veya CHP Parti Meclisi tarafından belirlenerek Büyük Millet Meclisi'ne sunulurdu. Bu meclis tek parti esasına göre oluştuğu ve milletvekillerinin tamamını CHP'li milletvekilleri meydana getirdiği için hükümetten veya Parti Meclisinden gelen kararlar ve kanun tasarıları fazla tartışılmadan ve değiştirilmeden olduğu gibi kabul edilirdi. Bunda, mevcut milletvekillerinin gelecek seçimlerde bir daha Meclis'e girebilmeleri Parti Genel başkanı İnönü ve Başbakanın milletvekilleri listelerini hazırlaması etkili olur, milletvekilleri genelde “bir daha seçilememek korkusu” ile hükümetin ve Parti Meclisi'nin karar ve kanun tasarılarına itiraz etmezlerdi. Karar ve tasarılarından memnun olmayan çok küçük bir azınlık oylamalara katılmayarak tepkisini gösterirdi.

Bu azınlık uzun zaman dört beş kişiyle sınırlı kalmıştır. Hatta bu anlamda hayır deme ya da reddetmenin tarihini 1945'e kadar getirebiliriz. Tek partilik kendi içinde muhalifliğe tam olarak hiçbir zaman izin vermediği, vermeyeceği için fazla bir muhaliflik de beklenmemelidir. Tek parti döneminde eleştiriden çok temenni olarak kabul edilebilecek şeyler kürsüde ifade edilmişse de bunun oylamada pek karşılığı olmamıştır. Bu yüzden tek parti dedikten sonra karşılığı da oldukça uzakta bir yerde

tutmak zorundayız. Birinci bölümde değindiğimiz gibi ciddi sayılabilecek çatışma ilk toprak reformu tartışmalarında ortaya çıkmış ondan sonra da oylamalar beşi geçmeyen retle kabul edilmiştir. Kaldı ki; bu beş ret de tek partinin sonunu getiren oylar oldukları için fazlasıyla değerlidirler.

2.2. TBMM’de “Müstakil Grub”un Kurulması

TBMM’nin bünyesinde önemli bir sıkıntı, Atatürk döneminden beri sürüp gelen, adı geçen mecliste, bir “muhalefet ve murakabe grubu”nun olmayışı, bununda ülke içinde ve dışında sızlanmalara sebep oluşudur. Tek Partili yönetim ve Meclis de olsa, özellikle Meclis’te eleştiri ve murakabe yapacak bir grubun varlığına ihtiyaç duyulduğundan, böyle bir grubun kurulmasını İnönü, CHP’nin 5. Kurultayında 29 Mayıs 1939’da yaptığı konuşmada şöyle dile getirilmiştir: “Büyük Kurultaya takdim ettiğimiz nizamname (tüzük) projesinde Büyük Millet Meclisinde, CHP’nin bir de Müstakil Grubunu düşündük. Büyük Kurultaydan vazife alan Parti Genel Başkanının farksız başkanlığında çalışacak olan intizam ve inzibat içinde, şuurlu ve çalışkan bir Müstakil Grubun, icra mevkiinde olan milletvekilleri ekseriyetine ve hükümetine esaslı bir yardım temin ederken büyük milletimize de kendi işleri için yeni bir teminat hazırlayacağını ümit ediyoruz” (CHP: 4).

Müstakil Grup, CHP’nin dışında ikinci bir parti bulunmadığı için Meclis’te murakabe görevini yapmak için kurulmuştu. Bir nevi muhalefet partisi özelliği gösterecekti. CHP’nin 5. Büyük Kurultayında tüzüğünün 20. maddesinde değişiklik yapılarak, İnönü’nün isteğiyle adı geçen grubun kuruluşu eklendi. Grubu, CHP milletvekilleri içinden İnönü tarafından seçilen 30 kişi meydana getirecekti. Üç kişilik bir idare kurulu olacak, kabineye giremeyecek, CHP Grubu toplantılarında hazır bulunacak, fakat konuşma ve oy hakkı olmayacak, İnönü’ye bağlı kalacak, bir nevi muhalefet görevi yapacaktı (Giritlioğlu,1965: 148-149).

İnönü, 6 Haziran 1939’da Müstakil Grup Başkanlığı’na Gümrük ve İhisarlar Bakanlığı görevinden istifa ettirilerek Ali Râna Tarhan’ı atadı. 30 kişilik grup üyesi de İnönü tarafından tayin edildi. Tarhan, İnönü’nün “güvenilir” adamlarındandı. Timur’a göre, Celal Bayar bu grubun başkanı olmak istemiş, bu isteği kabul edilmemişti (Timus,2003: 13).

“Müstakil Grup” kendisinden beklenen görevleri yerine getiremedi. Başarısız oldu. İnönü’nün damadı Metin Toker, adı geçen grubu komünist ülkelerdeki uygulamalara benzeterek şunları yazar: “Müstakil Grubu bir şeye benzetmek gerekirse şöyle söylemek lazımdır: Bazı komünist ülkelerde komünist partilerinin dışında partiler vardır. Mesela Bulgaristan’da, mesela Polonya’da, mesela Çekoslovakya’da. Bunlar komünist partiye nispetle neyse, Müstakil Grup da CHP’ye oydu. Yani, göstermelik bir kuruluş. Zaten Müstakil Grubun tebliği Ulus’ta yayınlanırdı” (Toker,1970: 80).

CHP’nin genel sekreterliği görevinde bulunmuş Uran’ın yazdıklarına göre de Grup “suni” bir oluşum olup, hiçbir fayda sağlamamış, hatta çoğu zaman kraldan çok kralcı kesilerek hükümet ve CHP’yi desteklemişti. “... Müstakil Grup, kendisinden bekleneni, yani rejime alıştırma faydasını sağlayamamıştı... Meclisin aleni toplantılarında ise Müstakil Grup, asıl ana parti grubundan daha çekingen, daha ihtiyatlı davranırdı. Öte taraftan, başı yine Halk Partisi Genel Başkanına bağlı ve yalnız adı müstakil olduğunu herkesin bildiği böyle suni muhalefet ve tenkit unsurundan, emniyet edip de sonuna kadar kimse bir şey ummamıştı ve sunilik Grup’un büyük zaafı olmuştu” (Uran, 1959: 345).

“(Müstakil Grup), çok partili rejime alıştırma tarzındaki kendisinden beklenen faydayı sağlayamamıştır. Ana parti olan CHP’ye karşı ciddi bir muhalefet vazifesi yapmak şöyle dursun, CHP derecesinde meseleleri tenkit edemez ve ele alamaz durumu geldi” (Giritlioğlu,1965: 148-149). Çünkü, Grubu oluşturan üyeler İnönü tarafından CHP’li milletvekilleri arasından atama ile gelmiş kimselerdi. İnönü, “CHP ve Hükümeti tenkit” etsin düşüncesiyle Grubu oluşturmuştu ama, bu olmadı, Grup’la istenilen hedefe ulaşılamadı. Müstakil Grup, CHP’nin Mayıs 1946’daki VI. Büyük Kurultayında alınan kararlarla kaldırılacaktır. Adı geçen yıl, Demokrasiye geçilen yıl olmuş, Gruba ihtiyaç kalmamıştı. Grup başkanı Tarhan’ın Kurultay’a sunduğu kapanış raporunda geçen, “Grubumuz tek partili Türk halk idaresinin dehasından doğmuş yepyeni bir murakabe cihazıdır” (CHP VI’ ıncı Büyük Kurultaya Sunulan CHP Meclis Müstakil Grubunun Raporu, 1946: 8) ifadesi gerçeği yansıtmıyordu. Tek partinin hakim olduğu bir mecliste yine onun oluşturacak olduğu grup ve birimlerin partinin dışında davranması belki tekten örnekleri dışta tutarsak pek beklenemez. Hatta bu tür şeyleri muhalifliğe ya da partiye dönük karşılık olarak kabul etmek

zordur. Onlar nerdeyse parti örgütü içindeki görevlendirmelerden başka bir şey değildir. Müstakil grupta bundan fazlası olmamıştır yani müstakil olamamıştır.

2.3. 1946-1950 Dönemi Siyasal Figürlerinin Oluşumu

2.3.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

İsmet İnönü, Türkiye'deki çok partili hayatın da Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'deki gibi iki büyük partili esasa dayanmasını istiyordu. Amerika'da Cumhuriyetçi ve Demokrat Partiler ve İngiltere'de Liberal Parti ve İşçi Partileri gibi. Bu ülkelerde bu partilere “Düzen Partileri”, “Kurulu düzeni koruyan partiler” denilmiş, sırası ile birisi iktidar olurken diğeri muhalefet olmuştu.

İnönü'nün de Türkiye'de istediği iktidar – muhalefet partileri tablosu böyle bir tablo idi. Bu sebepten, İnönü – Bayar ikilisi arasında varılan anlaşmaya “muvazaalı” denildi ve kurulacak olan Demokrat Parti'den “muvazaalı ve icazetli parti” diye söz edildi.” İnönü, Türkiye'ye demokratik bir düzen getirmekten çok, Batı dünyası için göstermelik bir muhalefet yaratmış, başına da eski Başbakanlarından ‘mutemet adamı’ Celal Bayar'ı ‘münasip’ görmüştü. Bayar, ‘Milli Şef’ in bu eğilimine boyun eğmiş, Demokrat Parti bir muvazaa partisi olarak siyaset sahnesine girmişti. Bayar muhalefeti, İnönü iktidarıyla ülkeyi “gül” gibi yöneteceklerdi. Milli Şef, sürekli olarak Bayar'a ne yapması gerektiğini gösteren ‘talimatını’ iletliyordu” (Arcayürek, 1999: 154).

İnönü- Bayar arasındaki “muvazaa şartları” şöyle kararlaştırılmıştı:

“1-Dini siyasete âlet etmemek. İrticaya karşı olmak.

2-Dış politikada aynı olmak.

3-Köy Enstitüleri ve köy eğitim seferberliğini devam ettirmek.

4-Devrimler ve Atatürkçü düşünceden taviz vermemek.

5- Hükümet ve Meclisin otorite ve itibarını zayıflatmamak (Heper, 1999: 167).

Bu şartlar yerine getirilmezse demokrasinin geleceği nasıl olacaktı? “Demokrasinin kaderi” ne olacaktı? Bununla ilgili olarak, Metin Toker'in yazdıkları:

“Çok partili sistemin bunlara zarar verebileceği inancına eriştiği anda Milli Şef’in Demokrasi’ye paydos diyeceği muhakkaktı. Bunların ötesindeki her tenkide, bütün çalkalanma ve dalgalanmalara tahammül göstermek niyetindeydi ve bunu Celal Bayar anlamıştı” (Toker,1970: 112-113). İnönü’nün kendisi de şunları söylemişti: “...Yaptığımız bir tecrübedir. Muvaffak olursak ne âlâ, olmazsa vazgeçer, birkaç sene daha eski usulde gideriz. Sonra yeniden tecrübe ederiz” (Toker,1970:118).

İnönü’nün, muvazaa şartlarından olarak en büyük önemi verdiği iki konu “İrtica” ve “Dış Politika” konusu olmuş, neredeyse “İnönü- Bayar Mukaddes İttifakı” bu iki konudaki fikir birliği üzerine kurulmuştu. İnönü en çok irticadan korkmuş. Bu konuda şunları söylemiş: “Ben irticanın kokusuna o kadar hassasımdır ki, Cumhuriyet’i kurduğumuz günden beri bilirim o kokuyu... Katil, hırsız, komünist, faşist hepsi canından korkar. Ama mürteci (irticacı – gerici) öleceği zaman kendisinin Hz. Peygamber’in yanına gömüleceğini sanır... Bunlarda ölüm korkusu yoktur. Her şeyi yaparlar” (Babacan,2005: 82).

Celal Bayar, partisinin kuruluşunu ilan etmeden önce, programını İnönü’ye göstererek onun “olur”unu almak istedi. “Bayar, yeni partinin programı elinde Çankaya’ya çıktı. Parti’nin rozeti de hazırlanmıştı. Ve Bayar onu da getiriyordu. Cumhurbaşkanı kendisini köşkün kütüphanesinde kabul etti... DP rozeti üzerinde şakalaşmalardan sonra Bayar: ‘Paşam bunu da yakanızda görmek bize şeref verecektir’ dedi.

İnönü programı aldı ve sordu: ‘Terakkiperver’de olduğu gibi , “İtikat-ı diniyeye riayetkârız’ diye bir madde var mı?’⁷ Celal Bayar: ‘Hayır Paşam. Laikliğin dinsizlik olmadığı var’ dedi. ‘Ziyanı yok. Köy Enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?’ ‘Hayır.’ “Dış politikada ayrılık var mı?’ ‘Yok.’ ‘O halde tamam’” (Toker,1970 :112-113).

7 Terakkiperver Cumhuriyet Partisi, “Atatürk’le aralarında dargınlık ve fikir ayrılıkları bulunan” denilen Kâzım Karabekir ve arkadaşları tarafından 17 Kasım 1924’de kurulmuş, 3 Haziran 1925’de kapatılmıştı. Partinin politikasının Şeyh Said İsyanının sebeplerinden sayılması yanında, programında yer alan “İtikad-ı diniyeye saygılı olmak”, “Din istismarcılığına yorumlanarak kapatılmasında bu iki ana sebep etkili olmuştu.

2.3.2 İktidar – Muhalefet İlişkileri

Demokrat Parti, 6 Ocak 1946'da Celal Bayar ve arkadaşları tarafından kuruldu. Bayar, yaptığı basın toplantısında partinin kuruluşu hakkında şunları söyledi: “Şimdiye kadar CHP karşısında kurulmuş bulunan muhalif partiler yukarıdan aşağıya doğru kurulmuştur. Biz bunların hilafına Demokrat Partiyi aşağıdan yukarıya doğru kurmak istiyoruz. Niyet ve gayemiz tamamen halka dayanmak, bütün kudret ve kuvvetimizi halk sevgisinden almaktır.

Prensiplerimizle Anayasa arasında hiçbir ahenksizlik yoktur. Anayasanın bütün hükümlerine inanmışızdır. Anayasa Kemalizm'in tam bir ifadesi, onunun kemale ermiş halidir. Anayasamızda geniş bir demokrasi ruhu vardır.

Serbest Fırka⁸ dolayısıyla zihinlerde bazı tereddütler olduğunu biliyoruz. Memleket hesabına büyük bir davaya atıldık. Türk Milletine ve onun şerefli tarihine karşı ayrı bir mesuliyet altına girdik. Memlekette milli irade ve milli hâkimiyetin tecellisi için çalışacağız. Atatürk de, memlekette ikinci bir partinin kurulması lüzumuna kani idi. Serbest Fırka bu niyetle kuruldu. Fakat neticesi malum. Yalnız Serbest Fırka teşebbüsüne girişenler, bugünkü teşebbüse girişenler kadar tecrübeli değillerdi. O zamanlardan bugüne kadar farklar büyüktür. Millet de tecrübe sahibi olmuştur. Memleket siyasi olgunluğuna ermiş, Atatürk inkılapları tamamıyla yerleşmiştir.

Şimdiye kadar kendisinden kaçılmış bulunan ecnebi sermayesinden istifade istiyoruz. İktisadi sahada süratli bir şekilde inkişaf (gelişme) etmek için bu faydalıdır. Biz bu safhaların başındayız. Bütün gayemiz ve tek emelimiz, idealimize halkın huzurunu bozmadan ulaşmaktır. Biz halka dayandığımız için, bilhassa buna dikkat edeceğiz. Bunun için her türlü fedakârlığı yapacağız. Bizce halkın huzuru her şeyin başında gelir. Bunu muvaffakiyetle başarmak için karşımızdaki partilere de vazifeler yükleniyor. Siz gazetecilerin de bu memleket davasını halkın huzurunu bozmadan

8 Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), iktidar partisi CHP karşısında “muhalefet partisi olmak” ve “hükümetin icraatlarını tenkit ve denetlemek” için denilerek Atatürk'ün isteği ile Ali Fethi Okyar'a 12 Ağustos 1930'da kurdurulmuştu. CHP'nin iktidarından memnun olmayan halk, bu partiye akın edince, Cumhurbaşkanı Atatürk ve Başbakan İnönü kendi partileri CHP zayıflayacağı ve yapılacak bir genel seçimde iktidarı SCF'ye kaptırabilecekleri endişesiyle, bu partinin kapatılmasını istemişler, yine Atatürk'ün isteği ile parti genel başkanı Okyar tarafından 15 Kasım 1930'da kapatılmıştı. Bu olaya, tarihimizde “Atatürk'ün başarısız demokrasi denemesi” dendi.

yürütmek için nazik vazifeleriniz vardır. Hepinize şimdiden teşekkür ederim” (Erer,1963: 78-79).

DP kurulunca, CHP iktidarından memnun olmayan halk ona hücum etti. Hiç kimse, DP ile CHP'nin programlarının hemen hemen aynı oluşuna (Karpaz, 1967: 350) bu sebepten, iki partinin “bir elmanın yarıları” gibi oluşuna kimse bakmamıştı. O günlerde yaygın kanaat şu idi: “CHP karşısına odun konsa bile kazanır.” Halkın, CHP karşısında DP'ye akını Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'na akını gibi olmuştu. Çünkü, CHP Atatürk - İnönü ikilisinin elinde bir “İhtilalci ve inkılapçı parti” idi. Çoğu ihtilaller ve inkılaplar tarihinde halk bunların kadrolarını sevmez. Bu sebepten bu kadrolar ihtilal ve inkılaplarını “halka rağmen” yaparlar ki, Tek Parti Döneminde bizde de bu olmuş, halkın CHP'ye alerjisi buradan kaynaklanmış, onun karşısına hangi muhalefet partisi çıksa halk ona hücum etmiştir.

DP kurulur kurulmaz halkın ona hücumu, CHP'yi zayıflayacağı ve iktidarını kaybedeceği için endişelendirmiş, bu endişeyle olacak ki, genel seçimlere daha bir yıl varken, seçimler öne alınarak 22 Temmuz 1946'da yapılmıştır. Demokrat Parti yöneticileri, partilerini kuralı altı ay olduğunu, yurt genelinde daha tam olarak teşkilatlanmadan seçimlerin erkene alınmasının uygun olmadığını dile getirmelerine rağmen, bu istekleri dikkate alınmayarak seçimler erkene çekilmiştir.

DP'nin güçlenmesi sebebiyle seçimin erkene alınması yanında, “seçime hile karıştırıldı. DP kazandığı halde CHP kazandı gösterildi” ye yönelik olarak (Fersoy,1971: 168), seçimlerden sonra DP'nin yoğun politikası kendisini gösterince, CHP bundan daha da rahatsız olmuş, özellikle “sertlik yanlısı” denilen Recep Peker'in seçimlerden sonra hükümeti kurmak için görevlendirmesi iktidar – muhalefet ilişkilerini daha da sertleştirmiştir.

Başbakan Peker'in sertlik yanlısı politikası DP'yi iyice bunalıma itmiş, yurdun her tarafındaki idare amirleri neredeyse tamamen Peker'in emrinde DP'ye karşı baskı unsurları haline gelmişler, DP'nin mitingleri ve örgütlenmesinde büyük güçlükler kendisini göstermiştir.

Başbakan Peker'in baskı politikası karşısında DP yöneticileri de iktidara karşı muhalefetlerini sertleştirmişler, CHP'nin “hileli seçimleri” yanında, Tek Parti

dönemindeki anti-demokratik baskılarını dile getirerek ülkede CHP ile demokratikleşme olmayacağı üzerinde durmaya başlamışlardır. TBMM’de 1947 yılı bütçe görüşmeleri yapılırken, 18 Aralık 1947’de görüşmeler sırasında Adnan Menderes’in söz alarak, hükümeti ve bütçeyi ağır eleştirisi karşısında Peker’in söz alarak Menderes’i “Psikopat” olarak suçlaması iktidar partisi - ana muhalefet partisi ilişkilerini iyice germiş, DP Meclis Grubu’nu “Meclis –i terk ile sine –i millete dönme” kararı arifesine getirmiştir (Bayar,1968: 64-67).

DP’nin ilk büyük kongresi, 6 Ocak 1947’de bu hava içinde toplanmış, parti genel başkanı Bayar ve delegeler yaptıkları konuşmalarda CHP’yi sert bir şekilde eleştirmişler, kongre sonunda adına “ Hürriyet Misakı” denilen şu üç maddelik bildiri yayınlanmıştır:

“1- Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve Anayasamızın ruhuna ve metnine uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması.

2-Vatandaş reyinin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hâkimiyet prensibini teminat altına almak maksatlarıyla seçim kanununda değişiklik yapılması.

3-Devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü”(Mete,1947: 52). Bu misak gerçekleşmez ise, DP Genel İdare Kurulu, “Meclis’i boykot” kararı alabilecekti.

Kongre’nin kapanış konuşmasını Adnan Menderes yaptı. CHP’ye şöyle yüklendi. “Devlet Partisi devlet kılıcını kuşanmış, hükümet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmıştır... Demokrasi davasında partimizin yolu açık ve milletimizin bahtı aydınlık olsun” dedi (Esirci, 1997: 37).

2.3.3. 12 Temmuz 1947 Beyannamesi

İnönü döneminin son kısmını kapsayan 1946 – 1950 demokrasiye geçiş döneminde 12 Temmuz 1947 Beyannamesinin önemi büyüktür. Denilebilir ki, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası olaylarında demokrasi veya çok partili hayat kesintiye uğramıştı. Adı geçen beyanname olmasa idi bu sefer de “Demokrat Parti Olayı sebebiyle” denilerek demokrasi yeniden kesintiye uğrayacaktı.

12 Temmuz Beyannamesinin ortaya çıkmasına Cumhurbaşkanı İnönü sebep oldu. İktidar partisi CHP ile ana muhalefet arasındaki kırıcı ve yıkıcı muhalefet en sonunda İnönü'ye de yansımış, DP'lilerin gerek İnönü'ye iktidardan şikâyetleri ve gerekse İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasının getirdiği "tarafsız olma statüsü" sonucu İnönü devreye girdi. DP Genel Başkanı Bayar ile Başbakan Peker'i Çankaya köşküne çağırdı. Toplantıya DP ve CHP'nin diğer ileri gelenleri de katıldılar. İnönü önce uzun uzun bunları dinledi. Sonra, kendi sahip olduğu kanaatleri ve iktidarla muhalefet arasında yaşanan krizi çözmeye yönelik olarak 12 Temmuz'da bir beyanname yayınladı. Beyannamede, şunlar yer alıyordu:

"Şimdi ben, bu düğümü çözmeye çalışacağım. Ben, idare mekanizmasının baskı yaptığını Hükümet Reisinin kabul etmemesini, bir teminat ifadesi olarak aldım ve bunu Bayar'a söyledim. Her iki tarafın da uzun konuşmalardan çıkardığı bu neticelere inanmak istiyorum ve inanıyorum. Bizi bu inanişe getiren bugünkü durumu, memlekette siyasi partilerin çalışıp geliştirebileceğine kati ümit veren bir mühim merhale sayıyorum. İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin, iktidar partisinin şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi (eşit) derecede vazifeli görüyorum..."

Sorumlu hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez. Fakat, meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu arada, siyasi partilere mensup olan veya görülen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icap eder.

Siyasi partilerden hangisi iş başına gelirse gelsin, onlar, idare mekanizmasında çalışanların haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyette olacaklarına inandıracaklardır...

Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet bir bakımdan memleketin emniyeti manâsını taşıdığı için gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih (rahat eden) bulunacaktır. Büyük vatandaş kitleleri ise, iktidar şu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir. Bu neticeye varmak

için karşılaştığım güçlükler çok zaman ruhi mahiyette olan âmillerdir. Bu güçlükleri yenmek için siyasi hayatımızı idare eden, iktidarda ve muhalefetteki liderlerin samimi yardımlarını isterim”(Ulus,1947).

Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı İnönü, Demokrasiye geçiş kararından sonra, bunun yerine oturtulması için bütün gayretini göstereceğini, cumhurbaşkanı olarak bütün partilere aynı mesafede olacağını, idare âmirleri ve hükümetin herkese adaletli davranacağını ve yapılacak seçimlerde iktidarın hangi parti kazanırsa ona devredileceğini defalarca açıklamıştı. Buna rağmen muhalefetle hükümet ve CHP arasında kavganın artarak devam etmesi, giderek demokrasinin yaşayıp yaşamayacağı endişesini doğurmuş, işte tam bu sırada devreye giren İnönü, hem iki tarafı uzlaştırarak barış ortamını sağlamak hem de demokratikleşmenin huzur içinde gelişmesi için 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınlamıştı. Bunun özelliği, İnönü'nün tarafsız hakemliği ve taraflar için “bağlayıcı bir senet” olmasıdır. Artık herkes, kendisini beyannamenin ruhuna göre ayarlayacaktır ki, bu ülkemizde huzurun sağlanması ve demokrasinin sağlıklı olarak yerine oturtulması için bir kazanç olarak değerlendirilmiştir.

Asım Us, Türk demokrasi tarihi açısından 12 Temmuz Beyannamesinin önemini ortaya koymak için şunları yazar: “Eğer İsmet İnönü işleri kendi haline bırakmış olsaydı bu defa başlamış olan demokrasi hareketi de iflas etmiş olacaktı” (Us,1966: 720).

Halk Partililerin çoğu İnönü'nün beyannamesini beğenmediler. “Bize değil, DP'ye hizmet eden beyanname” olarak değerlendirdiler. Başbakan Peker'in de tavrı bu yönde oldu. 17 Kasım 1947'de başlayan CHP Büyük Kurultayında yaptığı konuşmada, siyasi partiler arasında bir hakemin olmasının anti – demokratik olduğunu, karar verecek tek hakemin seçim zamanlarında halk olduğunu dile getirdi (Cumhuriyet,1947).

Peker'in beyannameyi beğenmediğinden bahseden Baban şunları yazar: “Aslında Halk Partisi grubu içinde Recep Peker gibi düşünenler çoğunlukta idi, fakat bunlar 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınlayan cumhurbaşkanıyla ona karşı olan başbakan arasında kalmış ne yapacaklarını şaşırılmışlardı.

Erim ve 33 arkadaşı, Recep Peker'i demokratik düzene yaklaştırmak için uğraşıyorlardı. O ise bu rejimin ve bu sistemin Türkiye için erken olduğunu söylüyordu. Hatta İsmet Paşa'ya, 'Paşam sen vazifeni yaptın! Görüyorsun iş yürümüyor, memleketin altı üstüne gelecek... Bırak tarihi sorumluluk benim olsun, bu meseleye artık bir son verelim!' diyor, İnönü'ye bu ısrarlı teklifler karşısında taş gibi duruyordu" (Baban, 2009: 293).

"Beyannameyi beğenmeyen Başbakan Peker'in anında istifa etmesi gerekirdi" deniliyordu. Peker, uzatmalara oynadı. 10 Eylül 1947'de istifa etti. DP'de sertlik yanlılarının beyannameyi genel değerlendirişi, "DP'nin, kurucular tarafından İnönü'nün kucağına terk edilmesi" şeklinde oldu (Toker,1970: 303). DP'nin dört kurucusu Bayar, Menderes, Köprülü ve Koraltan beyannameyi "çok olumlu" buldular. Fuat Köprülü, bunu DP'nin yayın organı Kudret gazetesinde şöyle dile getirdi:

"Türk Milletine teminat veren bu yeni tebliğin neşrinden (yayınlanmasından) sonra, karşımızda, Sayın İnönü'yü yepyeni bir sima (yüz) ile, yani, sadece tarafsız bir devlet reisi olarak görüyoruz. Artık karşımızda, düne kadar olduğu gibi parti reisliği ile devlet reisliğini şahsında cemetmiş (birleştirmiş) ve böylece iktidar partisi namına muhalefet partisine cephe almış bir şahsiyet değil, Devlet Reisliği vazifesini layıkıyla görebilmek için tamamıyla tarafsız kalmaya azmetmiş ve böylece parti mücadeleleri üstüne yükselmiş tarihi bir şahsiyet vardır ve o, bu yeni hüviyeti ile her iki partinin de müşterek malıdır; diğer bir tâbir ile, bir fırka şahsiyeti değil, milli bir şahsiyettir" (Köprülü,1947).

"Her ne olursa olsun, bugün herkesçe bilinen bir hakikat vardır ki, o da Peker kabinesinin on bir aylık bir hayatı esnasında, karşılıklı parti münasebetlerinin büsbütün buhranlı bir hal aldığı ve devlet reisinin bu ağır vaziyeti düzeltmek için mücadele mecburiyetini hissederek neşrettiği tebliğ ile, hükümet reisinden büsbütün başka türlü düşündüğünü ifade ettiğidir. Yani Recep Peker'in on bir aylık baskı ve yıldırma siyasetinin feci bir şekilde iflasını gördükten sonra, devlet reisi, memleketi süratle hakiki demokrasiye ulaştırmak için alınması zaruri olan ilk tedbirleri açıkça belirtmiş bulunuyor" (Köprülü,1947).

Köprülü, beyannamenin yayınlandığı gün yaptığı yorumda, "Demokratik inkişafımız (gelişmemiz) tarihinde yeni ve mesut bir devrin açıldığını müjdeleyen" ifadelerini kullanarak İnönü'yü övdü. Köprülü'nün İnönü 'ye yönelik bu övgüsü,

İnönü tarafından önceden planlanan “Demokrasi Kahramanlığı”nın tutmakta olduğu izlenimini veriyordu.

DP Genel Başkanı Bayar, Beyannameyi parti teşkilatına izah için 20 Temmuz 1947’de Ankara’da her ilden gelen iki delegenin katıldığı istişare toplantısı yaptı. Bayar, yaptığı konuşmada, beyannameden kendilerinin kazançlı çıktıklarından bahisle onaylanmasını istedi. İttifakla olumlu karar çıktı. DP’nin bir Genel İdare Kurulu raporunda beyannamenin Partiye faydalı olduğu şöyle yer aldı: “12 Temmuz Beyannameyi işte bu hakikati kabul (CHP ve iktidarın baskılarının hüsrarla bitmesi) ve Hükümetin ve Halk Partisi’nin o güne kadar yürümekte olduğu hatalı yolda devam olunamayacağını ilan eden bir vesika olarak mühimdir. Bu vesikanın, Hürriyet Misakı’nın tahakkuku (gerçekleşmesi) yolunda ileri bir merhale olduğuna şüphe yoktur” (Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Raporu, 1949: 3).

Cumhurbaşkanı İnönü, beyannameyi halka anlatmak ve partiler arasındaki dostluğu sağlamak için, Peker’in istifa ettiği günün ertesi 11 Eylül’de yayında DP Muğla Milletvekili Nuri Özsan da olduğu halde yurt gezisine çıktı. Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz illerine uğradı. Buralarda yaptığı konuşmalarda Beyannameyi izah etti. İdare âmirlerinin partilere eşit gözle bakmaları, tarafsız ve adaletli olmaları, bütün partilerin çalışmalarının kanun içinde kalması gerektiğinden bahsetti (Yalman,1947: 119). Demokrat Partililer ise İnönü’nün yurt gezisini olumlu buldular. 26 Eylül’de Ankara’ya dönüşünde Demokratlar tarafından da karşılandı.

2.3.4. Demokrasiye Geçiş Döneminde Kurulan Diğer Partiler ve Bu Partilere Yönelik Muhalefet

1946’da DP dışında kurulan partilerden bazıları şunlardı: Şefik Hüsnü Değmer tarafından 19 Haziran 1946’da “Türkiye Sosyalist İşçi Köylü Partisi” kuruldu. Sınıf esasında kurulmuş bir parti olduğu için 13 Aralık 1946’da kapatıldı. Kurucuları Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından tevkif edildi.

19 Temmuz 1946’da kurulan İslam Koruma Partisi”, “Din esaslı parti” kurulamayacağı için 12 Eylül 1946’da sıkıyönetim tarafından kapatıldı. İrili ufaklı daha 22 parti daha kuruldu. Bunların çoğu ya sıkıyönetim ya da hükümet tarafından kapatıldı ya da çoğu bir varlık gösteremeyip kendiliğinden dağıldı. Bütün bu olup

bitenlerden Türkiye’de çok partili hayatın iki büyük parti esasına göre şekilleneceği ve dizayn edileceği anlaşıldı.

Demokrasiye geçişte 1946 – 1950 süreci içinde en dikkate değer parti 20 Temmuz 1948’de kurulan Millet Partisi oldu. Bu parti DP’nin içinden çıktı. DP kurulduktan sonra, ülkeye “gerçek demokrasinin gelmesi” ve “CHP’ye karşı sert muhalefet” sebeplerinden “İlımlılar” ve “Radikaller” denilen iki grup ortaya çıkmıştı. İlımlıları, partinin dört kurucusu Bayar, Menderes, Köprülü ve Koraltan’dan meydana getiriyordu. Radikalleri ise, yine partinin ileri gelenlerinden Kenan Öner, Osman Bölükbaşı, Mustafa Ketenli, Osman Nuri Konu, Sadık Aldoğan teşkil ediyordu. DP İstanbul Milletvekili Emekli Mareşal Fevzi Çakmak da daha sonra bu gruba dahil olmuştu.

12 Temmuz 1947 Beyannamesi, yeni bir parti kurmada radikalleri tetikledi. Bunlar, beyannameyi yorumlarken “Bayar, DP’yi İnönü’ye sattı” yollu yorumlar yaparak DP’nin dört kurucusuna iyice cephe aldılar. Parti Genel Başkanı Bayar, bunların bir kısmını partiden ihraç etti, bir kısmı ise kendiliklerinden istifa ettiler. İhraç edilen ve istifa eden bu milletvekilleri kendilerine “Müstakil Demokratlar Grubu” adını verdiler. Millet Partisi, kendilerine bağımsız Milletvekili Hikmet Bayur da dâhil olduğu halde bunlar tarafından kuruldu. “Demokrat Partiyi Kuranlar Bu Davanın Adamı Değildirler” isimli bir bildiri kitapçığı yayınlayarak DP’den istifa ve MP’yi kurma sebeplerini açıkladılar. Kitapçıkta:

“Esasen bugün Türkiye’deki siyasi buhranın yeniden şiddetlenmesi Demokrat Parti kurucularının samimiyetsizlikte iktidar partisi başındakilerle birleşmek suretiyle ‘muhalefet davasına ihanet’ etmelerinden doğmaktadır. Millet hakka ve hürriyete iman halinde bağlılığı bu fasit daireleri mutlaka yıkacak, hakiki ve şuurlu muhalefet Türkiye’de gerçek bir demokrasinin tahakkukuna muvaffak olacaktır”

görüşlerine yer veriliyordu (Haz. Müstakil Demokratlar Grubu,1040: 71).

Millet Partisi’nin kurucuları genel başkanlığa Fevzi Çakmak’ı getirmek istediler. Çakmak bunu kabul etmeyince Hikmet Bayur bu göreve getirildi. Çakmak’a “Fahri Genel Başkan” unvanı verildi. Çakmak, 22 Temmuz 1948’de yayınladığı bildiride DP’den niçin ayrıldığını, MP’yi niçin kurduklarını şöyle açıkladı (Çakmak,1948: 1-3):

“Sevgili vatandaşlarım, Cumhuriyet ordusundaki hizmetim esnasında siyasetle uğraşmamayı esas ittihaz etmiş ve yurdun müdafaasını sağlayan ordumuzu da politikadan uzak bulundurmuştum... Yaş haddi kanunu ile ve vaki tebligat üzerine

emekliye ayrılmış ve evime çekilmiştim. Bu arada Halk Partisinin milletvekilliği için vaki olan tebliği de kabul etmemiştim.

1946 senesinde BMM'nin yeni bir seçime karar vermesi sırasında vatandaşlarımdan binlerce imzalı davet ve teklifler alınca buna icabet etmeyi milli bir vazife saydım... Bu sebeptendir ki, DP liderlerinin rica ve ısrarı üzerine bağımsız olarak bu partinin aday listesinde yer almaya razı oldum...

İki buçuk yıldır hep beraber görmekteyiz ki:

Bugünkü gidiş vatanımızı ancak uçurumlara sürüklüyor, millet hâkimiyeti laftan ibaret kalıyor, iktidarı elinde tutan küçük bir zümre istediğini yapıyor, idareyi her gün biraz daha bozuyor...

Öyle bir muhalefet ki, iktidarın tehditlerinden korkmasın, onun her türlü baskısına göğüs germeye hazır olsun, ondan gelecek oyalayıcı vaatler ve suni dostluk nümayişleri (Çakmak bununla 12 Temmuz Beyannamesine karşı çıkıyor) karşısında sebatsızlık göstermesin, yumuşamasın, mücadeleyi gevşetmesin ve yarı yolda bırakmasın.

Bu maksatla milletin hâkimiyetini fiilen tesis etmek, vatanın maddi ve mânevi huzuruyla iç ve dış güvenini sağlam temeller üzerine oturtmak, kötülüklerle amansız bir şekilde mücadele etmek ve hedefleri elde edinceye kadar azmimizi hiçbir surette gevşetmemek üzere kendilerine itimat (güven) beslediğim bazı arkadaşlarla yakın işbirliği yaparak 'Millet Partisi' adıyla bir parti kurduk ve onu millete takdim ediyoruz...

Muhterem vatandaşlarım, bizimle beraber olun. Bu işleri başarabilmek için bize yardım edin; tâki, hep beraber kurtuluşa ve yükselişe doğru gidelim... Biz Hakka ve Millete dayanıyoruz... Muvaffak (başarılı) olmak için Allah'ın yardımını diliyoruz"

Mareşal Çakmak'ın MP'nin kuruluşunda görev alması ve bu bildirisi hem DP hem de CHP'yi iyice ürküttü. Çakmak'ın, kamuoyu üzerinde büyük sevgisi ve karizmatik kişiliği vardı. Onun bu hali DP ve CHP'yi MP lehine zayıflatabilirdi. Bu sebepten, DP ve CHP hem MP'yi hem de Çakmak'ı yıpratmak için ona karşı ortak "kötü muhalefet örnekleri" sergilediler. CHP'nin yayın organı Ulus'un yazarları Çakmak'ı "Şeriatçı" ve hatta "Komünist olmak"la itham edip onu halkın gözünden düşürmeye çalıştılar. "DP - CHP'nin ortak muhalefeti" ile denilerek, MP'lilerin "Bayar ve İnönü'ye suikast komplosu" düzenlediğinden bahsedildi. Konu mahkemeye intikal edince bunun "asılsız" olduğu ortaya çıktı.

CHP iktidarının MP'ye ve Çakmak'a yönelik "kötü muhalefet"i Çakmak'ın cenazesine bile yansdı. Çakmak, 25 Mart 1950'de vefat edince, cenazesini halk kaldırdı. Cenazenin kaldırılması süresince radyo tavrını hiç bozmadı. İstiklal

Harbi'nin büyük kahramanına yas tutmayarak şarkılı, türkülü programlarına devam etti. Buna kızan üniversite gençliği İstanbul'da radyoevini bastı.

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanıp iktidar olunca MP'ye karşı kötü muhalefetini sürdürdü. Genel Başkanı Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı olan MP, Menderes hükümetinin isteği ile “İrticacı” ve “Atatürk düşmanı” olmak ithamlarıyla 1953’ de kapatılacak, ardından Bölükbaşı “Cumhuriyetçi Millet Partisi” ni kuracaktır.

2.4. 1938-1946 Döneminde Mitingler

Otoriter veya totaliter yönetimlerde, her şey Tek Partili iktidarın kontrolünde olduğu için genelde sivil toplum örgütleri tarafından düzenlenen mitingler tekten örneklerle sınırlıdır; mümkün değildir. Zaten CHP'nin tek partili iktidarı döneminde sivil toplum örgütleri baştan kapatılmıştır.

1938 – 1946 zaman dilimini kapsayan Milli Şef döneminin bir özelliği de, bu dönemde II. Dünya Savaşının varlığı. Gerçi Türkiye “taraf içinde tarafsızlık politikası” takip ederek savaşa girmemişti ama ne olur ne olmaz denilerek her an savaşa girecekmiş gibi bir hazırlığın içinde bulunuyordu. Bu sırada başbakanlık görevinde bulunan Başbakan Refik Saydam ve ardından gelen Şükrü Saraçoğlu hükümetlerinin üzerinde dikkatle durdukları bir konu, kamuoyundan ve gençlikten gelebilecek etki – tepkilerle ortaya çıkacak toplumsal gösterilerle Türkiye'nin tarafsızlığını kötü yönde etkileyebilecek veya buna dönüşecek gösteri ve mitinglere izin verilmemesi oldu. Savaş koşullarında bunu önlem olarak kabul etmek için çok fazla nedenin olduğu söylenebilir. Savaştan çıkmış ve fazlasıyla yoksul ekonomik sorunları had safhada bir devletin tekrardan savaşa girmesi kendi sonunu baştan kabul ve ilan etmekle birdir. Ama bu önlemleri demokrasiyi yok sayan bir anlayışla alması kuşkusuz tartışılabilir durumdur. Dünyanın koşulları ve ülkenin demokratik düzeyi hesap edilirse fazlasını beklemek de doğru olmayabilir. Bunlardan önemlisi her şeyi belirleyecek olan tek partinin tamamıyla otoriter politikasıdır. Buysa bütün tartışmayı tek parti lehine sonlandırmak için yeterlidir. Üstelik tek partinin kazancı da aynı zamanda devletin kazancıdır. Onu da geçelim savaşın haksızlığı düşünülürse içindeki ve dışındaki her türlü önlem ve tedbirin demokrasi çerçevesinde olmasını da zaten bekleyemeyiz.

II. Dünya Harbi, 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırısı ile başlamıştı. Bu harp halini gerekçe gösteren Bakanlar Kurulu 3 Kasım 1940'da İstanbul, Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, Çanakkale ve İzmit illerinde sıkıyönetim ilan etti. Bu sıkıyönetim 23 Aralık 1947'de kaldırılana kadar tam 11 kere uzatıldı. Sıkıyönetim ilan edilen illerde mitinglere izin verilmedi. Savaş ortamında, sıkıyönetim ilan edilmeyen illere de bir nevi sıkı yönetim havası hakim olduğu için buralarda da mitingler yapılamadı.

1944'de Türkçülük – Turancılık Davası sebebiyle, Ankara'da milliyetçi üniversite gençliği arasında komünizmi telin için izinsiz miting düzenlemeleri oldu. Gençler mahkemenin duruşma günleri Kızılay'dan Ulus'a yürüdüler. Yürüyüş izinsiz ve kanunsuz olduğu için hükümet gençlerin dağılmalarını istedi. Dağılmayanlardan tutuklamalar ve yargılamalar oldu.

Komünizmi protesto için gösteri yaptıkları için tutuklanan bir kısım gençler Ankara Emniyet Müdürlüğüne götürülmüşler, burada bunlar Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'a kendilerini savunmak için “komünizme karşı miting yaptıklarını” söyleyince Tandoğan onları şöyle azarlamıştı: “Vatanperverlik size mi kalmış, sizin üzerinize vazife değil. Memleket için ne lazımsa, ne faydalıysa bunu hükümet düşünür” (Türkkan,1988: 53).

Aslına bakılırsa aynı süreç azınlıklarla ilgili bölümde de ele aldığımız tek partinin ırkçılığa doğru giden milliyetçi hareketlenmeye karşı mesafeli ve dikkatli olduğu bir dönemdir. Bu yüzden söz konusu eylemleri bastırmayı tercih etmiş ve bastırmıştır. Bu durum biraz da Sovyetler Birliği'ndeki Türkçü hareketlerle ilgili olduğu için ilişkilerin normalleşmesi yönünde atılmış bir adımdır. Bu noktada Türkçülüğe dönük olarak tek partinin asıl derdi Sovyetler Birliği'yle ilişkileri gerginlikten kurtarıp normalleştirmektir. Kendi oluşturduğu Türk ulusu anlayışı ile ırkçılık arasına koymaya çalıştığı mesafe de bu tavrıyla ilgilidir ama aşağıda göreceğimiz gibi bu tavır sonra yine değişmiş tamamıyla komünizm düşmanlığına dönüşmüştür.

2.5. 1946 – 1950 Demokrasiye Geçiş Sonrasında Mitingler ve Parti Propagandaları

2.5.1. Gençliğin Komünizmi Telin Mitingleri

İnönü döneminin, Demokrasiye geçiş evresinde özellikle yönetim anlayışına bağlı olarak özgürlük havası hakim olmuştur. Bu anlamda üniversite gençliği mitinglerine de bir serbestlik gelmiştir. Tek Parti döneminde gençlik, devletin “tehdit değerlendirmesi”nden çıkarılıp “irtica ve komünizme karşı olmak” ve “Atatürkçü olmak”la şartlandırıldığından, Tek Parti döneminde ve Demokrasiye geçişle başlayıp 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında (1960 -1965 arası) bürokrasi ve gençliği hep “Atatürkçü olmak, irtica ve komünizme karşı olmak” fikir ve eylemleri hakim olmuş, 1960 darbesine kadar üniversite gençliğinin mitingleri genelde “komünizmi telin” için yapılan mitingler olmuş, bu arada az da olsa “irticayı telin” mitingleri kendisini göstermiştir.

İnönü döneminin, demokrasiye geçiş kısmına üniversite gençliğinin komünizmi telin mitingleri damgasını vurmuş, özellikle bu geçiş döneminde Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde adına “Marksist kadrolaşma” denilen bir kadrolaşma hareketini protesto için Ankara’da üniversite gençliği birçok mitingler yapmış, Prof. Dr. Niyazi Berkes, Doç Dr. Behice Boran gibi sol görüşlü öğretim üyeleri üniversiteden uzaklaştırılmışlardır. İstanbul da üniversite gençliğinin yine “komünizme tepki” çerçevesinde “marksist” olarak tanınan Sertellerin (Zekeriye Sertel ve eşi Sabiha Sertel) Tan Matbaası ve gazetesini basması da aynı çerçevede değerlendirilebilir.

Demokrasiye geçiş döneminde, Sovyet Rusya’nın Türkiye’ye nota vererek ondan üs ve toprak istemesi Türk - Sovyet ilişkilerini iyice bozmuş, bunun da etkisiyle hükümetler adı geçen dönemde komünizm aleyhtarı faaliyetlere iyice hız vermişler, bu sebepten gençlik tarafından yapılan komünizmi telin mitinglerine ses çıkarılmamış, hatta bunların çoğu el altından devletin kendisi tarafından hem Türkiye’nin içindeki komünistlere ve hem de Sovyetlere “gözdağı” vermek için teşvik ve tahrik edilmiştir.

Bu mitinglerden en büyüğü 27 Aralık 1947’da Ankara’da olmuştu. Adına “Komünizmi telin mitingi” denilen bu miting, 26 Aralık günü Ankara Üniversitesi Dil

Tarih Coğrafya Fakültesinde Mehmet Akif'i anma toplantısında öğrencilere duyurulmuştu. Ulusta toplanan çeşitli fakültelerden binlerce genç, Kızılay Meydanı'na doğru etrafları polis ve asker kordonu ile çevrili oldukları halde yürüyüşe başlamışlar, DTC Fakültesi önüne gelince, burada öğretim üyesi olan solcu öğretim üyeleri aleyhine, fakülteden uzaklaştırılmaları için sloganlar atmışlar, bir Kısmı Kızılay'a gelen ve bir kısmı da Anıtkabire'e giden gençler sonra dağılmışlardır (Arıkan,1948: 37-42).

Gençliğin “Komünizmi telin mitingi” Ankara Valisi İzzettin Çağpar tarafından İçişleri Bakanlığına şöyle rapor edilmiştir. Raporun girişinde “Rektörlerce talebe dernekleri yönetim kuruluna bu hususta (mitingin yapılmaması) yapılan tebligat ve tavsiyeye rağmen yönetim kurulunun talebeyi kararından vazgeçirmeye imkan bulamayacaklarını ileri sürerek “yüksek tahsil gençliğinin komünizme karşı içten gelen bir nefret tezahürüdür, buna mani olmak bizim elimizden gelmez” dedikleri geceden öğrenilmesi üzerine polis, jandarma ve inzibat kuvvetlerinden mürekkep birliklerince Ulus meydanından itibaren Samanpazarı, Cebeci, Atatürk bulvarında gereken önleme ve dağıtma tedbirleri alınmış ve bu meydana sefarethaneler civarına kâfi miktarda resmi ve sivil kuvvet gönderilmiştir” denildikten sonra, mitingi dağıtmanın başarılı olmadığı, miting yapan gençlerin halk tarafından coşkuyla karşılandığı, kayda değer tatsız bir olay yaşanmadan mitingin bittiği ve haklarında işlem yapılacak miting düzenleyici sorumluların isimlerinin yazının ekinde gönderildiği yer alıyordu (BCA, 1947).

2.5.2. Seçim Sonuçları, “Beyaz Devrim” ve İnönü Döneminin Sona Ermesi

14 Mayıs 1950 seçimlerine katılım oranı itibariyle Türkiye'nin en büyük katılımı gerçekleşmiş, bu oran % 89.3 olmuştu. Seçim sonuçları, Yüksek Secim Kurulu tarafından şöyle açıklandı: CHP: 3 176 561 oy(% 39,9) ve 69 milletvekili, DP, 4 241 393 oy (% 53,3) ve 408 milletvekili, MP, 250 414 oy (% 3,1) ve 1 milletvekili ve bağımsızlar 363 282 oy (% 4,8) ve 9 milletvekili (Yücel,2001:79). Geçmişte uyguladığı yanlış politikaları ve baskı politikası sebebiyle CHP'nin bu kadar oy ve milletvekili alması bile çok görüldü. Karpat'a göre, Seçimler 1947 veya 1948'de olsa idi CHP bu kadar oyu alamazdı. Son yıllarda takip ettiği “liberal siyaset” sayesinde aldı (Karpat,2011: 202).

CHP'nin 27 yıllık denilen otoriter iktidarının seçimlerle el değiştirip DP'ye geçmesinin yurt içi ve dışında yankıları büyük oldu. "Dünyada ilk defa totaliter bir parti ve onun diktatörlük derecesindeki liderinin isteği ile serbest ve âdil seçimlerle iktidarın el değiştirmesi"nin gerçekleştirildiğinden bahsedildi. Çoğu totaliter rejimler ve iktidarlar, halk ayaklanmasına dayalı isyan ve ihtilallerle yıkıldığı için (Almanya'da Nazizm, İtalya'da Faşizmin yıkılışı böyle olmuştu) CHP totalitarizminin seçimlerle gitmesi de bir nevi "ihtilal, devrim" olarak nitelendirilmiş, kansız olduğu için buna yönelik "Beyaz Devrim", "Kansız İhtilal", "Yeşil Devrim" değerlendirmesi yapılmıştı.

DP'nin, 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelmesi, 11 Kısım 1938'de başlayan İnönü döneminin 14 Mayıs 1950'de sona ermesi oldu. 1950 seçimleri aynı zamanda 1925'de başlayan ülkedeki Tek Partili Yönetim'in de sonunu getirdi.

2.6. Genel Değerlendirme

Bu bölümde 1938-1950 İnönü dönemi çok partili siyasal hayata geçişin yaşandığı 1946'dan önce ve sonra olmak üzere iki zaman kesitinde ele alınarak her iki dönemde etkin siyasal aktörlerin, karar alma ve politika yapma süreçlerinin tasviri yapılmıştır. Çok partili siyasal yaşama geçişle birlikte bu konularda yaşanan değişimin anlaşılması maksadıyla öncelikle 1938-1946 arası dönemi kapsayacak şekilde milli şef döneminde karar alma ve kanun yapma hususları incelenmiş, bu dönemin ilgili mekanizmalarını dönüştüren bir gelişme olarak TBMM Müstakil Grub'un kurulması süreci ve etkileri ortaya koyularak etkin siyasi aktörlerin değişiminin somutlaştığı bir gelişme olarak Demokrat Parti'nin kurulması süreci incelenmiştir.

Çok partili siyasal yaşama geçiş sürecinde siyasal aktörlerin değişimi ve eski aktörlerle yeni aktörler ve girişimler arasındaki ilişkiler, çatışma ve uzlaşma noktaları ile açıklanan süreç İnönü Dönemi'nin dönüm noktasıdır. Bu dönüm noktası 1938 – 1946 arasındaki tek parti döneminde büyük ölçüde Milli Şef'in iradesi ve inisiyatifine dayanan karar alma süreci ve siyaset belirleme mekanizmalarının sorgulanması ile milli şefe dayalı olan bu siyasal yapının yerini meclis içi tartışmalar ve muhalefet beklentileri, müstakil grubun kurulması, demokrat parti ve diğer

muhalefet partilerini gibi yeni siyasi mekanizma ve aktörlere bıraktığı bir süreç olarak tespit edilmiştir.

Bu süreci başlatan girişimler arasında yer alan müstakil grup girişimi meclis içi talep ve tartışmaların bir sonucu olarak meydana gelse de kendisinden beklenen muhalefet ve murakebe görevlerini yerine getirmede başarısız olarak görülmüş ve demokratikleşme sürecinde önemli bir aşama kaydedememiştir. Bu nedenle Halk Partisi genel başkanına bağlı ve yetersiz bir muhalefet ve tenkit mekanizması olarak algılanmıştır. Ancak müstakil grubun karşılamakta yetersiz kaldığı demokratik beklentiler Demokrat Parti'nin kuruluşuyla mümkün hale gelebilmiştir. Başlangıçta Demokrat Parti'de bir muvazaa partisi olarak algılansa da buradaki farklı sonucu ortaya çıkaran temel etken Demokrat Parti'ye karşı halkta toplanan büyük sempati ve destektir. Bu nedenle Demokrat Partinin kuruluşu da müstakil gruba benzer bir girişim olarak görülerek muvazaa partisi olmakla itham edilse de sonuçları farklı olmuştur.

Demokrat Parti kurulduktan sonra iktidar-muhalefet ilişkileri gibi yeni bir değişkenin devreye girmesiyle Türk siyasetinin dinamikleri ve politika yapımını belirleyen amillerde ve politikacıların söylemsel tercihlerindeki değişimin ne yönde olduğunun anlaşılması aşamasında 1947 Beyannamesi, İnönü'nün yurt gezileri, mitingler ve propagandalara dair bilgiler verilerek tezin ana amacına uygun çıkarımlar yapılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNÖNÜ DÖNEMİNDE LAİKLİK

Kemalizm'in doktrinel içeriğinde önemli bir role sahip olan laiklik ilkesine Tek Parti iktidarının 1938-1946 ve 1946-1950 dönemlerindeki yaklaşımlarında yaşanan değişimin incelenmesi, çok partili siyasal hayata geçişin öncesi ve sonrasında ilke, politika ve anlayış farklarının tespit edilmesine ve çok partili siyasal yaşama geçişle birlikte genel olarak kemalizm ideolojisinin yorumlanmasındaki farklılıkların anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Bu bölümünde tezin ana amacı ile bağlantılı olarak 38-46 ve 46-50 arası dönemlerde laiklik ilkesi, anlayışı ve uygulamalarıyla ilgili değişikliklerin ortaya koyulması için öncelikle Atatürk döneminde laiklik anlayışı ve laikliğin Kemalizm ideolojisindeki yerine atıfta bulunulmuş, daha sonra ise İnönü döneminin laiklik anlayışının 1946 öncesi ve sonrasındaki hali söylemler, tartışmalar ve uygulamalar üzerinden incelenmiştir.

3.1. Laiklik Kavramı ve Atatürk İlkelerinde Laikliğin Yeri

“Atatürk İlkeleri” denilen altı ilke şunlardır: Cumhuriyetçilik, Laiklik, Milliyetçilik, İnkılâpçılık, Halkçılık ve Devletçilik. Bunlara, 1930'lu yıllarda “Kemalizmin prensipleri” de deniyor, devlet yönetiminde mutlak uyulması gereken esasları içeriyordu. Bu ilkeler veya prensipler izah edilirken özetle şunlardan bahsedilmişti: Cumhuriyetçilik, “Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir” deniliyor, bu sebepten halkın iradesinin yönetime yansması ve halkın kendi kendisini idare etmesine yönelik en iyi rejimin Cumhuriyet olduğu üzerinde duruluyor, bundan hiçbir zaman vazgeçilmeyeceği vurgulanıyordu.

Laiklik bize uluslaşmanın bileşenlerinden biri olarak ama Batı'dan etkilendiğimiz bir model olarak gelmişti. Kısa anlamı “din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması” idi.⁹ Batı laik olduğu derecede atılımlar yapmış, bizim de atılımlar yapmamız ve kalkınmamız laik olmamıza bağlanmış, özellikle Atatürk

9 Laiklik CHP'nin programında şöyle izah edilmişti: “Parti devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin, ilim ve fenlerin muasır medeniyeti temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini prensip kabul etmiştir. Din telakkisi vicdani olduğundan Parti, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır terakkide başlıca muvaffakiyet âmili görür” (*CHP Programı Partinin Beşinci Büyük Kurultayınca Kabul Edilmiştir 29 Mayıs 1939*, Ulus Basımevi, Ankara, 1939, s. 5 – 6)

ilkelerinden Cumhuriyetçilik ve Laikliğin en vazgeçilmez iki ilke” olduğu üzerinde durulmuş, bunlar “tehlike”ye girerse Türk Silahlı Kuvvetlerinin müdahalesinin “meşru” olacağından bahisle, TSK’nin Cumhuriyet Tarihinde yaptığı dört darbe¹⁰ hep bu esasa dayandırılmış ya da bir biçimde laiklik bu tartışmanın içinde olmuş, darbelerin nedenleri içinde yerini almıştır.

Ama öte yandan bunu böyle anlamamak için yeterince nedenimiz olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü buradaki asıl sorun laiklikten önce ordu ile ordunun devlet içinde nasıl konumlandırıldığı ve bu konumlandırmanın ne tür yetkilere yol açtığı ile ilgilidir. Onu da geçelim laiklik meselesini uluslaşmanın dışında değerlendirmemiz pek mümkün olmayabilir. Ordu da baştan uluslaşmanın motorlarından biri olmuştur. Orduyu politik olanın dışında tutmamış tersine politik olanla ilgisini ve bu ilgiye göre davranmasını istemiş bir devlet anlayışının başta laiklik olmak üzere bütün içerenerine dönük olarak ordu müdahalesi asıl deyişle darbesini onaylaması mümkündür.

Yukarıdan bir laikliğin tarih boyunca cumhuriyet için söz konusu olduğunu düşününce buradaki müdahaleci tavrı anlayabiliriz. Devlet ideolojisi olarak dayatılan bir laikliğin yine devlet tarafından korunması şarttır. En azından devletçi tavrın devletin askeriye dâhil çeşitli organlarına ve aktörlerine bu görevi yüklediğini ve bunun da yasalarla güvence altına aldığını söyleyebiliriz. Buysa en başta askeriyenin devletin yönetiminde söz sahibi olmasını istediği ve gerek duyduğu zaman kendine görev vermesini ve yönetime el koymasını haklı hale getirmiştir.

Belki burada bir parantezle orduyla ilgili başka bir şeyin de altını çizmeliyiz. Bu da baştan beri asker sınıfının toplumun aydın kesimleri içinde sayılmasıdır. Bu da ister istemez askere hem müdahale etme gibi bir görevi verirken bir yandan da hükümet olma arzusunu da diri tutmanın imkânı olmuştur. Asıl mesele ise laikliğin süreç içinde tamamıyla bir devlet ideolojisi haline gelmesidir. Devlet ideolojisi haline gelenin de her türlü yolla korunması şarttır. Bu yüzden askeri darbelerin laikliği sorun eden bir tarafı muhakkak olmuştur ama bununla sınırlı olduğunu ve tek belirleyicinin laiklik olduğunu söylemek güçtür.

¹⁰ Bu darbeler şunlardır: 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980”

Askerin cumhuriyetle birlikte devlet içindeki gücü ve bu gücün hükümet etmedeki etkisi ve yasalardan aldığı yetki burada tekrarla önemlidir. Açıkçası cumhuriyetten bu yana askerin devlet ve onun oluşturulmasındaki etkisi aynı zamanda onun hükümet olma, devlet olma arzusunu da harekete geçirmiştir. Darbe geleneği böyle de ele alınabilir.

Bu ortadan kalkmış mıdır gibisinden bir soru sorulursa bu soruya verilecek yanıt hala hayırdır. Çünkü günümüzün askere dönük onu politik olanın dışına çıkarma arzusu ne yazık ki anti-militarist karakterde değildir. Anti-militarizm söz konusu olmadığı sürece de askeri politik olanın içinden çıkarmak ve devlet olma arzusundan kurtarmak pek mümkün olmayacaktır. Atatürk ilkeleri veya CHP'nin ilke veya prensiplerinden olan ana iki ilke Cumhuriyetçilik ve Laiklik dışındaki dört ilke "tali" veya "değişken" ilkeler olmuştur.

Kuşkusuz Batının laiklik temelinde oluşturulmaya çalışılan Cumhuriyet üstündeki etkisi oldukça fazladır. Bu durumu tabii ve yalnızca SSCB'nin Türkiye'ye dönük beklentilerinin zorunlu sonucu olarak kabul edip geçebiliriz. Kars ve Ardahan'a dönük talebi bizi burada haklı da çıkartır. Ne var ki burada asıl üstünde durulması gereken Ulusçuluk ve içerdikleri olmalıdır. Bir bakıma ulusçuluğun geçmişin tersine başka bağlam ve ilgilerin üstüne inşa edilmesi gerekmektedir. Bu tabii batının geliştirmeye çalıştığı ulusçulukla son derece uyumlu olacaktır.

M. Çağatay Okutan'a göre (2009: 18), din kurumu ulus düşüncesiyle doğrudan ilişkili değildir. Bu dünya tarihindeki uluslaşma süreçleri için tekten örnekler dışında geçerli bir durumdur. Uluslar büyük ölçüde dini dışarıda tutarak ulus anlayışlarını oluşturmuşlardır. Bu noktada dinlerin evrenselliği ulusçulukla her zaman çatışma halinde olmuştur. Çünkü evrensellik ya da evrensel düşünce ulus gibi kavramları baştan reddeder. Hatta dinin bu durumu solun evrensellik iddiaları ile birlikte düşünülmelidir. İkisi de evrensel bir eğilim olarak tarih boyunca birbirlerinden etkilenmişler, etkilemişler ve ulusçuluk karşısında her ikisinin ulusçuluğa dönük zaaflarına rağmen nerdeyse ulusçuluğun iki ayrı panzehiri olarak öne çıkarılmıştır.

Kaldı ki uluslaşma dediğimiz şey aynı zamanda modernleşme ile ortaya çıktığı için modernleşmenin temel özelliklerinden ve hareket noktalarından biri olan dünyeviliği içselleştirmiştir (Okutan, 2009: 19). Modernizmin bugündeki konum ve durumunu ya da geldiği noktayı biraz geride tutarak belirtirsek tamamıyla dünya ile

ilgilidir. Buysa dinsel olanı ve bağılı olarak dindar olanı uluslaşma sürecinin dışına çıkarmak için yeterlidir.

Aslında modernizm başta çoğu özelliğini kaybetmesine rağmen bugün de etkilerini sürdüren ve bu yüzden de tartışma konusu edilen bir durumdur. Bu noktada cumhuriyetin tavrını anlamak için modernizm tartışmalarını Osmanlı'nın son dönemine kadar götürmemiz gerekebilir. Bir bakıma dini devletin dışında tutma eğilimi bin sekiz yüzlerin ortalarında yine Osmanlı'nın çokkültürlü yapısına bağlı olarak söz konusu olmuştur. Padişah Abdülmecid “aynı idarede, aynı ülkede yaşadığımız halde ayırım yapmak yanlıştır” demekle kalmamış din ve mezhep meselesini şahsi bir durum olarak kabul etmiş hatta bu durum 1856 yılında bir fermanla yasa haline getirilmiştir (Bozkurt,1989: 43).

Bu noktada modernizm ilgisini ve bağılı olarak laiklik meselesini illa bir başlangıç tarihi bulmamız gerekliyse Osmanlı'nın son dönemiyle başlatabiliriz. Buysa uluslaşma sürecinin Osmanlı'nın modernizm ilgisine bağılı olarak hem devlet hem de Türkler içinde ilgi ve tartışma konusu olduğunu söylememizi kolaylaştırır. Kaldı ki aynı dönemde Osmanlı'da da benzer bağlamlarla bir Batı ilgisinin olduğunu biliyoruz. Bu en sonunda laikliği bütün yasaların ve anlayışların üstünde ve onları belirleyen devlet anlayışı haline getiren bir süreci doğurmuştur.

Bize Batıdan etkilenme olarak gelen laiklik uygulamasının Batı'daki gerçek anlamında uygulanmadığı, dinin devlete müdahale etmediği halde devletin dine müdahale ettiği üzerinde durulmuş, hatta bu müdahalenin “toplumu İslamiyet'ten ne kadar çok uzaklaştırırsak o derece kalkındırır çağdaştırırız” gibi gizli – açık aksiyonların içinde girmesi sonucu Türkiye'ye özgü bir laiklik anlayışı ortaya çıktığı, bu uygulamanın “militarist veya Jakoben laiklik uygulaması” olduğu üzerinde durulmuştur. Bununla ilgili olarak iki görüş şöyledir:

“Türkiye'de laiklik konusunda Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan uygulamalar, Fransız İhtilali'nin Ortodoksluk dönemi, yani ilk yıllarındakilerle şaşılacak bir benzerlik, paralellik gösterdiği gibi daha sonraki gelişmeler ve bazı nitelikler açısından da önemli benzerlikler söz konusudur.

Türk inkılapçıların ekseriyeti, Fransız laisizmi zihniyetindedir. Yani onlar için laisizm modeli, Fransız Laisizmi'dir. Bu husus, kendisine ait, orijinal bir şeyler

üretebilme yeteneğinden mahrum sahici bir intelijansiyanın mevcut olmamasının ortaya çıkardığı hazin bir sonuçtur. Fransız Laisizmi ise, Sekülerizm'den farklı, Laiklik'i de aşan, sadece dünyanın meşrulaştırılması amacını temsil eden, özünde deistik ve ateistik temayüller de taşıyan, dini, kamu yönetiminden bütünüyle tart ve tasfiye etmeye yönelik, militan ve agresif bir devlet politikasıdır.

3.2. 1938-1946 Döneminde Laiklik Anlayışı

İnönü döneminde, Tek Partili Atatürk döneminin laiklik anlayışı aynen sürdürüldü. Hatta, Milli Şeflik kısmına damgasını vuran daha sert bir laiklik uygulaması kendisini gösterdi. Bu, İnönü kadar uluslaşma ideolojisinin sertleştirilmesinden kaynaklandı denebilir. İnönü için hep, “katı ve sert laiklik uygulayıcısı devlet adamı” denilir ve onun bu uygulamada her devlet adamından çok “hassas” olduğu üzerinde durulur.

Laiklik “Herkesin inancına saygılı olmak ve ibadetlerini serbestçe yerine getirmek” olarak tanımlanırken gerçekte pek öyle olmamıştır. Devlet laiklik üstünden dini belirlemeye çalışırken bir yandan onu hem devletin hem de gündelik hayatın dışında tutmanın yollarını aramıştır.

Atatürk döneminde Türkçe okunmaya başlanan ezan, İnönü döneminde de aynı şekilde okunmaya devam edilmiş, Atatürk döneminde buna uymayanlara bir ceza uygulaması getirilmediği halde, bu İnönü döneminde getirilmiş, 1941’de Türk Ceza Kanunu’na 526’ ıncı madde eklenerek ezanı Arapça okumaya kalkışanlara 3 ay hapis ve 10 liradan 200 liraya kadar para cezası getirilmiştir. Yine İnönü döneminde “Kur’an kursları yasağı” uygulaması en katı bir şekilde devam etmiştir. “Din propagandası yapıyor” gerekçesi ile dini yayın yasağının uygulamasına da en katı şekilde devam edilmiş, çalışmamızın 4. Bölümünün içeriğinde yer alan basın bölümünde söz ettiğimiz gibi halka namazı öğretmeye yönelik “Namaz Hocası” kitapları bile “din propagandası yapıyor” gerekçesi ile toplatılmış ve yasaklanmıştır. İnönü döneminin Milli Şeflik kısmının sonuna gelindiğinde halkın dini İbadetlerini yerine getirecek din görevlisi sıkıntısı bile başlamıştır.

3.3. 1946-1950 Dönemi Demokrasiye Geçişle Laiklik Anlayışında Yaşanan Değişim ve Cumhurbaşkanı İnönü'nün “Dini Açılımları”

3.3.1. Hürriyet Havasının Getirdiği Yeni Ortam

Demokratik rejimin temel özelliği özgürlükten yana olması başka bir deyişle her türlü özgürlüğün mümkün olmasıdır. Ne var ki bu dediğimiz tek partili demokrasilerde pek mümkün olmamıştır. Aslında bırakalım dini özgürlüğü başta basın özgürlüğü olmak üzere çoğu özgürlük evrensel ölçütlerin çok gerisinde ancak yaşanabilmiştir. Daha önce de gördüğümüz gibi 1945 yılı ile birlikte bu baskıcı ortam dış ve iç etkilere bağlı olarak hem CHP içinde hem de basında tartışılmaya başlanmıştır. Bu noktada 1945 yılı hem basında hem de meclis içinde laiklik tartışmasını da içine alan bir muhalifliğin kendini artık somutlaştırdığı hatta görünür hale getirdiği dönemdir. Buysa doğal olarak İsmet İnönü ve CHP'nin kendini gözden geçirme, hatta sonuçları ne olursa olsun yeniden düzenleme arzusunun zorunlu olarak ortaya çıkardığı doğrultuda alınan önlem ve tedbirler kadar, geride bırakıldığı hatta ortadan kaldırıldığı sanılan geleneksel Türk kültürünün içinde oldukça geniş yer kaplayan hatta temel belirleyici olan din üstüne baskıcı ve reddedici tavrını da gözden geçirmek, hatta olabildiğince yumuşatmak gerekir gibi bir noktaya da gelmiştir. Hatta bunun asıl anlamı Türk'ün Müslüman olarak tanımlanmasına da yeniden dönüş olmuştur.

3.3.2. CHP Kurultayında Laiklik Tartışması ve Eleştiriler

CHP 7. Kurultayı'nın en hararetle konuşmalarından birisi laikliğin yanlış uygulandığına yönelik itirafları içeren konuşmalar olmuştur. Laiklik, “Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması” olarak tarif edilmesine rağmen, Türkiye’de devlet dine devamlı müdahale ile kendisinin savunduğu “Laiklik İlkesi”ni zedelemiş, 1924’de çıkan Tevhit-i Tedrisat Kanunu’nun 4. maddesi gereği aynı yıl açılan İmam- Hatip Okulları 1930’da, İlahiyat Fakültesi 1933’de kapatılmış, 1936’da din eğitime tamamen son verilmiştir. Din konusunda ülkeye, “Bu milleti İslâmiyet’ten ne kadar çok uzaklaştırırsak o derece Batılılaştırırız” gibi bir hava hâkim olmuş, bunun etkisiyle de dinden soyutlanmak istenen bir nesil yetiştirilmek istenilmiştir ki, 1940’lara gelindiğinde “dini ihmal”den kaynaklanan problemler ortaya çıkınca, vatandaşın din görevlisi ihtiyacını karşılamak ve gençliğe din bilgisi vermek

gerekliliği sonucu bu CHP'nin 7. Kurultayında geniş olarak dile getirilmiş, dinsiz bir millet olamayacağından bahisle dine önem verilmesi ve din eğitiminin tekrar başlatılması istenilmiştir. Demokrasinin getirdiği hürriyet havası içinde daha önce hiçbir CHP kurultayında yaşanmayan konuşmalardan bazıları şoyledir:

Vehbi Dayıbaş (Sinop Delegeesi): "Arkadaşlar kiliselere gidenler, orada yin yapanlar kendi dinlerine ait bir şeyler okuyorlar. Bizim ocuklarımız ibadette ne okuyacaklar? İşte bu hususta çocuklarımıza bilgi verilmesini istiyoruz" (Bozkurt, 1989:448).

Abdülkadir Güney (Çorum Delegeesi): Pek muhterem arkadaşlar, yaptığımız incelemelerden anlaşıldığına göre, dinini kuvvetlendiren milletler daima sosyal gelişmeye sahip olmuşlar, varlıklarını sürdürmüşlerdir. İhmal edenler ise geri kalmışlardır. Bugün, bizim dinimiz ve kutsal kitabımızı bütün dünya milletleri hayretle takdir etmekte iken, biz neden dinimizin öğrenilmesine kayıtsız kalıyoruz?

şu anda insanlar arasında sosyal dayanışmayı sağlayan vicdan, ahlak kavramlarının vücut bulması ancak din ile mümkün olabilmiştir. Neslimizi yetiştirmek amacıyla din eğitimine önem vermek ve çocuklarımızı dini bilgilerle donatabilmek için bir tarafta ilkokullarda, diğer taraftan da eğitimi cahil öğretmenlerden koruyabilmek için niversitelerimizde açacağımız ilahiyat fakültelerinde modern bilgilerle donatılmış aydın hocalar yetiştirmek lazımdır.

İlkokullara din dersleri konulması ve üniversitelerde de ilahiyat fakültesi açılmasını teklif ediyorum. Bu husustaki nergemi yüksek başkanlığa sunacağım.

Bütün ahlaksızlık ve fenalıklar, dinimizin ihmal edilmesinden ileri geldiği için önergenin yüksek kurultayda kabulünü rica eder, sözlerime son verirken hepinizi saygıyla selamlarım" (Bozkurt, 1989:448).

Hamdullah Suphi Tanrıöver (İstanbul Milletvekili): "İsviçre laik bir devlettir. Din teşkilatını halk idare ediyor. Kiliseleri ve mevcut ibadet devam ediyor. Kiliselerin hizmeti için ilahiyat fakültesi ile eğitim yapılıyor, bilim adamları yetiştiriliyor. Bununla beraber İsviçre devleti laik bir devlet.

Belçika Krallığı laik bir devlettir. Toprağı üzerinde üç din serbesttir. Bir rnek olarak geçiyorum, bütün ihtiyaçları yerine getirilmiş olarak yaşıyor. Yahudi, Katolik,

Protestan dini vardır; fakat, toprağın üzerinde laik Belçika Devletinin toprakları üzerinde görev, yalnız ilahiyat fakültesine değil, bütün ilimleri dinin hizmetine vermiş koskoca bir üniversite vardır. Tıp fakültesi mevcut, orada da dini vazifeler tatmin edilmiştir.

Arkadaşlar, sayın arkadaşlarımızdan bazıları köylerin imam ihtiyacı olduğunu söyledi. Arkadaşlar, en yakın örneğini arz edeyim: Bu, BMM’de de söz konusu oldu. Bu tartışmalardan sonra dışarı çıktığım zaman altı tane Meclis hademesi yanıma geldi; gözleri yaşlı olarak şunları söyledi: ‘Vallahi, billahi, altı köyümüzün bir tek imamı kaldı. Ölülere nöbet bekletiyoruz. Ondan kalkıp bu köye geliyor ve boyuna köy değiştiriyor. Eğer bize imam ve hatip vermezseniz ölülerimizi köpekler gibi toprağa gömeceğiz’ (Bozkurt:1989, 455-456). Tanrıöver, vatandaşın din adamı ihtiyacını karşılamak için din eğitiminin yeniden başlatılmasını ister.

Kurultayda konuşan yukarıda adı geçen delegelerin yanında, bunların otokritik, itiraf ve tekliflerine zıt görüş belirten delegeler de çıkar. Bunlardan, Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar, jakoben ve militan laiklik anlayışının devamını savunarak, “imam, ölü yıkayıcı yetiştirmek” için çocuklarına din eğitimi verdirmek isteyenlerin bu isteğine karşı çıkararak,” imamını, müezzinini, gassalini (ölü yıkayıcı) de, dini dünyadan ayırmamış memleketlerin (Arap ülkelerini kastediyor) dini üniversitelerine gönderip okutsunlar... Atatürk’ün çocuklarıyız. Kurtarıcı devrimleri beklemek için yaşıyoruz. Hayatımızın bundan başka hikmeti yoktur” görüşlerine yer verdi (Bozkurt, 1989:464).

İleride göreceğimiz gibi Türkiye’de din eğitiminin yeniden başlaması ve okullara din dersleri konulması için delegeler tarafından Kurultay Başkanlığına verilen öneriler etkili olacaktır. Şerif Mardin’e göre bu noktada 7. Kurultay’da “dinin ihmal edilmiş bir toplumsal pekiştirici olduğu ilkesi çok açık ortaya sürülmüştür”(Mardin, 2010: 29). Böylelikle dini dışta tutan uluslaşma anlayışının yukarıdan topluma dayatılmasının olumlu sonuç vermediği ortaya çıkmıştır.

3.3.3. Cumhurbaşkanı İnönü’nün Dini Açılımları ve Din Öğretimi İsteği

CHP’nin 7. Kurultayında alınan bir kararla din eğitiminin başlaması hükümete tavsiye edilmişti. Kurultayın ardından bu konuda hararetli tartışmalar başladı.

Bürokrasi ve aydınların büyük bir kısmı konuyu “Atatürkçülük ve Devrimlerden verilen taviz” olarak değerlendiriyordu. İnönü’nün işe müdahalesi ile din eğitime geçebilmenin yolu iyice açılacaktır. Denilebilir ki, Demokrasiye nasıl ki İnönü’nün ağırlığını koyan isteği ile geçilmişse, din öğretiminin başlaması da yine onun ağırlığını koymasının sonucu olmuştur.

İnönü’nün din eğitiminin biran önce başlatılması aceleciliği nereden kaynaklanıyordu? Gelişmelerle ilgili olarak Erim’in 31 Ocak 1948 hatıra notlarına yazdıkları: “Akşamüzeri İnönü çağırdı. Tahsin Banguoğlu (Milli Eğitim Bakanı) da beraber. Şundan bundan biraz konuştuktan ve Demokrat Parti’deki buhran üzerinde durduktan sonra, sözü din meselesine getirdi. Benim Kocaeli’nden getirdiğim izlenimleri şayan-ı dikkat bulduğunu, bu işi halletmek gerektiğini söyledi. Üç tedbir düşünüyor: 1-İlahiyat kürsüsü, fakültesi veya enstitüsü açmak, 2- İmam ve hatip mektepleri açmak, 3- İlkokulların üçüncü sınıfından itibaren ihtiyari (isteğe bağlı) olarak din dersleri okutmak. Ben imam ve hatip mektepleri açmak işinin sonraya bırakılmasının doğru olacağını, zira önce yüksek din bilginleri yetiştirip sonra imam ve hatip yetiştirme işini bunlara bırakmak lazım geldiğini söyledim. Tahsin de aynı tezi tuttu. İnönü, ‘‘Bu üç tedbiri birden almalıyız. Mesele mühimdir, geciktirilmeye gelmez’’ dedi” (Erim, 2005: 248).

Dine yönelik Başbakan Saka hükümeti zamanında kaldırılan yasaklardan birisi de Hac yasağı oldu. Bu da CHP’nin radikal çevreleri tarafından seçim yatırımı olarak değerlendirildi. Yaşar Nabi’nin yazdıkları: “Seçimler esnasında halka yaranmak maksadıyla işlenen hatalardan birisine işaret edeyim. Haç yolculuğu serbest bırakıldı.” Bu yüzden milyonlarca dolar sarfedilmiş, hacılar Arabistan’dan şapkasız dönerek rejim ve inkılap aleyhtarı olduklarını göstermişler (Nayır,1948 :113-114).

İlkokulların 4. ve 5. sınıflarına “Din Bilgisi Dersleri” konulduğuna yönelik genelge, 1 Şubat 1949’da Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu tarafından valilere gönderildi. Genelgeye göre, eğitime 15 Şubat 1949’da başlanacak, öğrencilerin din derslerine girmeleri velilerinin isteğine bağlı olacak, normal ders saatleri dışında verilecek, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan ve MEB Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onaylanan kitaplar okutulacak, din dersleri sebebiyle yersiz münakaşalara sebebiyet verilmeyecekti (Cumhuriyet,1949).

Halkın din adamı ihtiyacını karşılamaya yönelik “İmam – Hatip Kursları” da 21 Mayıs 1949’da 10 vilayette 10 ay süre ile Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak açıldı. Yüksek din adamı yetiştirmek için İlahiyat Fakültesi açılmasına yönelik 5424’ nolu kanun çıkartılarak eğitime 1949’da Ankara’da başlandı.

Bütün bu olup bitenlerin ardından Başbakan Günaltay, 8 Haziran 1949’da CHP’nin din konusundaki tutumuna ilişkin Meclis’te yaptığı konuşmada şunlardan bahsetti: “İlk mekteplerde din dersleri okutturmaya başlayan hükümetin başkanıyım. Bu memlekette Müslümanlara namazlarını öğretmek, ölülerini yıkamak için imam – hatip kursları açan bir hükümetin başkanıyım. Bu memlekette, Müslümanlığın yüksek esaslarını öğrenmek için İlahiyat Fakültesi açan bir hükümetin başkanıyım... Bana kimse Müslümanlığa kasteden adam diye hitap edemez; ben bilerek inanan müslümanım” (Cumhuriyet,1949).

DP 1950’de iktidara gelince, İnönü’nün başlattığı dini açılımları “laikliğe aykırı olmamak” hassasiyetini koruyarak daha da ileriye götürecektir, İmam –Hatip Kursları İmam – Hatip Okullarına çevrilecek, ortaokul ve liselere de din dersleri konulacak, bir ilahiyat fakültesi yetmediği için dini meslek dersleri hocaları yetiştirmek için Yüksek İslam Enstitülere açılacak, radyodan Kur’an ve mevlüt yayını başlayacaktır.

Demokrasiye geçişin getirdiği hürriyet havası içinde, halkın “ölülerimizi yıkatacak ve kaldıracak hoca bulamıyoruz” sızlanması ve şikayetleri yanında, sızlandığı konulardan birisi de ezanın Türkçe okunmaya devam edilmesi olmuş, yoğun olarak Arapçaya çevrilmesi istekleri gelmeye başlamıştı. Demokrat Parti, 1946 – 1950 yılları arasını kapsayan ana muhalefet partisi döneminde iktidara gelirse ezanı Arapçaya çevireceği propagandasına sarılmıştı. Bu da CHP ve İnönü’yü ürkütmüş olacak ki, onun elinden bu propaganda silahını da almak için CHP’de ezanın Arapçaya çevrilmesi kakarlaştırılmış, bu kararın TBMM’ne bir kanun tasarısı olarak sevk edilmesi 4 Şubat 1949’da CHP Parti Meclisi Grubunda kararlaştırılmıştı (Bila,1985:181).

Her nasılsa, bu kanun tasarısı bir türlü TBMM’ye getirilip kanunlaşırılmadı. CHP ve İnönü, zaten din eğitimini yeniden başlatmak sebebiyle birçok aydın ve bürokrat nezdinde “Devrimlerden taviz vermek” statüsü içine girmişler, bu onları ürkütmüş, Arapça ezana CHP iktidarı yıllarında geçilememesi biraz da bundan

kaynaklanmıştı. DP, 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanıp iktidara gelince, 16 Haziran 1950’de çıkardığı bir kanunla ezanı Arapçaya çevirecektir.

“Karşı Devrim”, “Devrimci bir lider” in veya “Devrimci bir kuruluş” un liderliğinde yapılan devrimlere muhalefet ile, bunlara karşı çıkmak ve yapılanların aksini yapmak fikir ve eylemleri demektir.

Tarihimizde “Atatürk devrimleri” derken, bunların aksi davranış içinde bulunanlara “karşı devrimci” denilmiş, özellikle Cumhurbaşkanı İnönü’nün şahsı ve icraatlarından kaynaklanan ve onun döneminde yapılan bazı işlere “Atatürkçülüğe aykırı” veya “karşı devrim” denilmiştir. Bunun en belirgin tezahürleri olarak İnönü’nün Demokrasiye geçiş süreci yanında dini açılım gösterilmiş, Cumhurbaşkanı İnönü’nün Atatürk’ün kendi döneminde devlet görevlerinden uzaklaştırdığı muhaliflerini yeniden işe alması ve önemli görevlere getirmesi yanında, Atatürk resmini devlet daireleri ve paralardan kaldırarak kendi resmini koyması da “Atatürk aleyhine eylemler” olarak kabul edilmiştir.

3.4. Genel Değerlendirme

Buraya kadar anlatılanların ortaya çıkardığı söz konusu döneme ilişkin değerlendirme yapanların tam bir görüş birliğine varamamış olmasıdır. CHP ve İsmet İnönü’nün dine dönük olumlu, olumsuz her türden yaklaşımı Cumhuriyetin baştaki laiklik anlayışının hâlâ süren etkisinin dışında değerlendirilememiştir. Laikliğin ilk halinin tamamıyla geçersizleştirilmesi söz konusu olmadığı sürece (ki böyle yapıldığında tartışmanın başka bir şey haline gelme tehlikesi de vardır) bu kuşkuculuğu da anlamak gerekir. Aslında dediğimiz bugün de etkisini sürdürmektedir. Özellikle Mustafa Kemal ve CHP’nin temellendirdiği laiklik yine İsmet İnönü döneminde etkisizleştirilmeye ve kabul edilebilir hale getirilmeye çalışılmış ama bu kez de bunun inandırıcı olması sağlanamamıştır.

DP’nin yükselişi ve daha başka partilerin kurulması ister istemez CHP’nin yapmaya çalıştığına politik ve söz konusu dönemin istekleriyle uyumlu politik çıkarları önceleyen bir hareket olduğunu söylememizi kolaylaştırır. Bu yüzden yukarıda andığımız kimi örneklerde de olduğu gibi CHP’nin din temelli yapmaya çalıştıkları çoğu insan tarafından yine laiklik çerçevesinde değerlendirilip eleştiri ve karşı çıkma konusu olmaktan kurtulamamıştır.

CHP'nin dini yalnızca şahsi olduğu kadar vicdan meselesi olarak kabul eden tavrı dini çevrelerin ve dindarların arzu ve talepleriyle hiçbir dönemde tam olarak örtüşmemiştir. Bu yüzden de CHP batı ve bağlı olarak bilim eksenli ilerlemeci anlayış ve İslam'ın zaman içinde önce modernizmle sonra bilimle kurduğu son derece olumlu ilişkiye rağmen din çevreleriyle her zaman çatışmak ve ayrı düşmek zorunda kalmıştır. Bu durum da çoğu zaman dindarlara dönük otoriter bir tavrın ve uygulamaların asıl nedeni de olmuştur. Bugün bile belirttiklerimize dönük bir kırılmadan her halde tam olarak söz edilemez.

Belki burada üstünde durulması gereken asıl husus CHP'nin etkisizleştirmeye çalıştığı partilerin DP dışında güç kaybetmelerini geçtik ortadan kalkmış olmalarıdır (Mardin, 2010: 130-131). CHP'nin tavrı karşısında bunu tuhaf bir çelişki olarak anlamamız mümkündür. Öte yandan bu durumu CHP'nin ya da laikliğin başarısı hatta kazanımı olarak görmek de zordur.

Aslına bakılırsa bu politik olarak kimsenin hanesine kazanç olarak girmemiştir. Dindarlar görece bir şeyler kazanmışlarsa kazanmışlardır ama CHP bu gün de etkisini sürdüren laisizmi geride tutmadan hatta sonuna kadar savunarak dindarlarla ilişki kurmaya çalışan tavrından hiç vazgeçmemiştir. Yaptığının gerçekten ilişki kurmak anlamına gelip gelmediği ya da bunu sağlayıp sağlamadığı ise hala tartışmalıdır.

Cumhuriyetin dini belirlemeye ve kontrol altında tutmaya çalışması bu bağlamda gerçekleştirilen kurumlar görece bir ilginin nedeni olmuşsa da baştaki çatışmayı hiçbir dönemde CHP'nin lehine sonlandırmamıştır.

Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki laiklik çoğu ülkede tekten örnekler dışında her dönemde olumlu anlamda din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması tam olarak mümkün olmamış, olamamış ve dindarların devleti ele geçirme ve istediği hale getirme mücadelesi sürmüştür. Kendini muhafazakâr hatta dindar olarak tanımlayan devlet ve hükümetlerde bile bu böyle olmuştur.

Ama öte yandan bu dediğimiz laisizmin oluşturduğu teknik olarak modernizm olarak kabul edilebilecek bir düzlemde eleştirel olanın hâkimiyetine rağmen yaşamaya ve gelişmeye de engel olmamıştır. Hatta bugünün muhafazakâr modernizm gibi kavramsallaştırmalarına da buradan varılmıştır.

Bu durum modernizme ve bilimin öne çıkardığı teknolojinin, teknik olanın belirlediği bir dünyayı, laikler ve daha başka çevreler kadar özellikle Müslüman dindarların dünyası da yapmıştır. Hatta hem Batı hem de onun belirleyeni kapitalizmi de tali bir sorun haline getirmiş ve sorun olmaktan çıkarmıştır. Son yıllarda “marjinal” dindarların yaygınlaştırmaya çalıştıkları kapitalizm karşıtlığı da bu dediklerimizden güç almaktadır.

CHP'nin söz konusu yıllardaki dindarları kazanmaya, etkilemeye dönük yetersiz çabası hanesine kar olarak ihtiyatla yazılmışsa da böyle bir dünya oluşmuştur. Günümüzde bu dünyanın bizi geçtik Ortadoğu'nun Müslüman halkları üstündeki etkisi her geçen gün daha fazla artmaktadır. Bu da bizim gibi batı içinde değerlendirilen ülkelerde yeni bir dindarlık tanımı yapılmasını zorunlu hale getirmektedir. En azından kendini dindar diye tanımlayanların yine dine göre davranmasını tartışmamızı dayatmaktadır (Bonhoeffer, 1997: 279).

Burada sorun gibi duran başka bir şeyse bunların “karşı devrim” ve “İslamcılık” olarak algılanmasıdır. Katı bir Kemalizmin oluşmasına katkıda bulunmuş uluslaşmayı göz önüne alarak belirtirsek dini tamamıyla dışta tutan ya da dini kontrol etmeye çalışan bir tavrın bir anda bütün bunları reddetmeye dönüşmesi yine Kemalizm cephesinden bakılırsa tabii karşı devrimdir. Çünkü Türk ulusçuluğu önce de gördüğümüz gibi dini tamamıyla kendi dışında tutmuş hatta böyle bir tarih de oluşturmaya çalışmıştır. Hatta bunda vatandaşta büyük ölçüde karşılık bulamamış olsa da başarı kazanılmıştır. En azından ulus tarihi ve devlet bu temelde oluşturulmuştur. Ayrıca bu uluslaşmanın sonuçlarının devlet içinde tamamıyla ortadan kalkıp kalmadığı sorusu hala hayır diye yanıtlanabildiğine göre “karşı devrim” meselesine Kemalistlerin bile ihtiyatla yaklaşması gerekir. Hala büyük ölçüde laiklik üstünden ilerleyen bir devlet karşısında “karşı-devrim” tanımlaması için birakalım acele etmeyi hala erken olduğunu da söyleyebiliriz. Şerif Mardin'in laiklikten yana cumhuriyet elitlerinin üstünlüğünün ellilere kadar sürdüğünü saptamasının zamanının daha da geniş tutulabileceğini hatta bugünlere kadar getirilebileceğini söylemeliyiz (Mardin, 2010: 95).

Gelelim İslamcılık meselesine, Şerif Mardin “Türkiye’de 1940’lı yıllardan itibaren Atatürk devri laikliğini ‘yumuşatmaya’ çalışan eğilimlere ‘İslâmıcılık’ demek mümkün değildir” (Mardin, 2010: 32) dedikten sonra şunları da eklemektedir:

Cumhuriyetin hedeflerinden biri “Türk toplumu için sosyal bir pekiştirici ilke bulma ve Türkler arasında sosyal şuurunu yükseltmenin bir vasıtasını oluşturma ihtiyacı idi. (...) İslam, yetersiz görüldüğü ölçüde reddedilmişti. O, artık bu gayelere hizmet etmediği için gerçekte Türklerin ‘şahsi’ bir vicdan meselesi olmuştu” (Mardin, 2010: 65). Dinin yapamadığını yapacak olansa tabii Türk uluslaşma projesiydi. Uluslaşmanın ise din dışı kabul edilmesine bağlı olarak ne yazık ki istenen karşılığı vermeyen bir proje ve araç olduğu iyice ortaya çıkmıştı. Böylelikle cumhuriyetin uluslaşma projesi kendini dini yeniden dâhil ederek tanımladı ve öyle ilerlemeyi tercih etti. Ne var ki; bunların hiçbiri CHP’nin dindarlar katında arzu ettiği noktada ve yerde olmasına yetmedi. Laiklik özellikle geçmişteki uygulamaların toplum belleğinde duran tortusuyla CHP ve dindarların arasında süren bir çelişki ve çatışma olarak bu güne kadar geldi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNÖNÜ DÖNEMİNDE EĞİTİM VE HALKÇILIK

Çok partili siyasal yaşama geçişle birlikte İnönü Dönemi'nin sosyal politika öncelikleri ve uygulamalarında yaşanan değişimlerin önemli bir kısmı eğitim politikaları, eğitim-toplum anlayışı ve Kemalizm'in halkçılık ilkesi üzerinde gerçekleşmiştir. Bu bölümde tek parti döneminin 1938-1946 yılları arasındaki kesitinde bu hususlara dair temel eğilim ve yaklaşımların açıklanması ve 1946 sonrası dönemde bu konulara yaklaşımlarda ortaya çıkan değişimlerin tespit edilerek iki dönem arasındaki siyasal mantık dönüşümünün ne ölçüde var olduğu ve bu dönüşümün eğitim politikaları ve halkçılık anlayışındaki tezahürünün anlaşılması amaçlanmıştır.

4.1. CHP ve İnönü'nün Köye Verdiği Önem

Dünyanın her ülkesinde kalkınmanın alt yapısı olarak görülen eğitim ve kültüre önem gösterilmiştir. Tek Partili Atatürk dönemi ve onun bir devamı olan İnönü'nün Milli Şeflik döneminde, halkın eğitim ve öğretimine büyük önem verildi.

Tek Parti döneminde halkın % 80'e yakını kırsal alan nüfusu yani köylü nüfusu meydana getiriyordu. Köylerin hemen hemen tamamında “modern anlam”da okullar yoktu. Cumhuriyet döneminin yeni eğitim politikasının sonucu olarak özellikle nüfusun büyük bir kısmını meydana getiren köylülerin eğitilmesinin büyük önemi anlaşıldı. Bunun için çeşitli çözüm yolları aranırken Atatürk döneminde köylere okul yapılmasına ağırlık verilmesi yanında “Köye her alanda hizmet götüreceğiz” denilen “Köy Enstitüleri” nin kurulması gündeme geldi.

İnönü, Cumhurbaşkanı olduğunda şehirlerin okulları ve bazı altyapı tesisleri devlet tarafından yaptırılmış, köyler bunlardan tamamen yoksun kalmıştı. Bu sebepten eğitim seferberliği ve kalkınmada İnönü ağırlığı köye verdi. Cumhurbaşkanı İnönü, köylüye verecekleri önemi, CHP'nin Mayıs 1939'da yapılan 5. Büyük Kurultayı'nda yaptığı konuşmada şöyle dile getirmişti: “Önümüzdeki senelerde nüfusumuzun çoğunu teşkil eden köylümüzün, gerek tahsil, gerek geçim hususunda seviyesini yükseltmeyi başlıca hedef tutacağız. Bu hususta elde ettiğimiz neticelere, çok ehemmiyet ve kıymet veriyoruz.

Kati olarak inanıyoruz ki, köylümüzün tahsilini ve maişetini daha yüksek bir dereceye vardırıdığımız gün, milletimizin her sahada kudreti, bugün tasavvur olunacak kadar yüksek ve heybetli olacaktır ” (Nutuk, 1939).

Bu noktada tek parti dönemi eğitim uygulamalarının tipikleşmiş bir örneği olarak köy enstitülerinin oluşumu ve yaygınlaşması dikkat çekmektedir. Köylünün eğitim ve öğretim, tarım, sağlık, el sanatlarının geliştirilmesi vb. gibi birçok ihtiyaçlarına cevap vermek üzere Köy Enstitüleri'nin kurulması fikri daha Atatürk döneminde kendisini gösterdi. İnönü dönemi başlayınca buna hız verildi. Köy Enstitüleri'nin iki büyük mimarı Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve 1935'de İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne getirilen kişi İsmail Hakkı Tonguç oldu. Tonguç, köy ilköğretim seferberliğinde halk için çeşitli ülkeleri gezerek onların deneyimlerinden faydalandı. Bunları ve Köy Enstitüleri'ne giden yolda harcanan çabaları “Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy” isimli kitabında anlattı.

Uzun süren çalışmalar olgunlaşmış, Köy Enstitüleri Kanunu 19 Mart 1940'da TBMM'den çıkmıştı (Kaplukan, 2012:184). Köy Enstitüleri Kanununa göre, öğrenciler, enstitüleri bitirince köylere tayin olacaklarından köy hayatına adapte için köyden alınacak, köylüye okuma yazma öğretmek yanında, tarım ve sağlık hizmetleri verecek, demircilik, yapı ustalığı, marangozluk, kooperatifçilik, çocuk bakımı, dikiş - nakış, ev idaresi vb. öğretecekti. Çalışkan öğrencilere yüksek öğrenim yolları açık olacaktı. Okullar, arazi durumu uygun yerlerde kurulacak, buralarda üretim yapılarak devlete fazla yük olmamalarına çalışılacaktı.

Köy Enstitülerini savunan yazarlar, genelde köy enstitüsü mezunlarının köye “ışık ve aydınlık götüreceği”, “Ortaçağ hayat düzenine son verecekleri”, “Feodaliteyi kıracakları”, “Devrimleri köylere kadar indirecekleri” vb. üzerinde durmuşlardır. Bunlar üzerinde dururken, “kurulu düzenden menfaati olan feodal çevrelerin, gericilerin enstitülere muhalefet edecekleri” üzerinde de durmuşlardır ki, gerçekten de 1940'lı yılların ortalarına doğru ve Demokrasiye geçiş ile birlikte bu okullara muhalefet kendisini göstermiş, özellikle “komünizm suçlaması” ile suçlanmışlar, enstitüler bu suçlamanın sonucu sıkı takibe alınmışlar, giderek kuşa çevrilip 1954 yılında kapatılmışlar, yerlerine İlköğretim Okulları açılmıştır.

Türkiye'de sol (Marksistler – Sosyal Demokratlar) Köy Enstitülerine daima sahip çıkmış, kapatılmasını istememiş, sağ ise (milliyetçi – muhafazakâr kesim)

daima karşı çıkmış, kapatılmasını savunmuştur. Sol çevrelerin savunmaya yönelik bir izahı: “Enstitü mezunu, kırsal kesimde kapitalizm öncesi sınıf ve ilişkilerin tasfiye edilmesine katılacaktı. Bu yükümlülük, kapitalizm öncesi sınıfların sömürüsüne karşı çıkmayı da beraberinde getiriyordu. Ama bu durum, Enstitü mezunlarında, yalnız kapitalizm öncesi sınıfların sömürüsüne karşı çıkma tavrı oluşturmadı; aynı zamanda onlarda her türlü, kuşkusuz kapitalist sömürüye de karşı çıkmanın tohumlarını ekti.

Köy Enstitüleri, İnönü döneminde açıldı ve yine İnönü döneminde kapatılma sürecine girdi. Buna sebep olarak buralarda yapılan komünist propagandası gösterildi. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra kendisine karşı “tehdit algılarını” belirlerken “İrtica” ve “Komünizm”i tehdit olarak görmüş, İrtica’dan kasıt, kaldırılan Hilafeti ve kaldırılan “Şeriat kanunları”nı geri getirmek olurken, Komünizm’den kasıt ise sınıf esasına dayalı devlet düzeni istemek olmuştur (Nal, 2005:140). Atatürk ve İnönü dönemlerinden hep “İrtica ve Komünizme taviz yok” görüşü ile hareket edilmiş, herkesin bunlarla mücadele etmesi istenmiş, her iki dönemde özellikle üniversite gençliği hep bunlara karşı olma etrafında odaklanmış, yapılan gençlik mitinglerinin çoğu “İrticayı telin”, “Komünizmi telin” adı altında yapılan mitingler olmuştur.

Köy Enstitüleri ile ilgili tarafsız bir değerlendirme yapmak gerekirse; Köyün kalkınmasına katkıda bulunmak için kuruldukları doğrudur. Bunun bildik köylülük karşısında solla açıklanması mümkündür. Şöyle de olmuştur. Kuşkusuz kastedildiği gibi köy enstitüleri büyük ölçüde devletçi sol düşüncenin eğitim anlayışının sonucudur. Ama burada önemli olan köylülüğe dönük etkisidir. O noktada köylünün özellikle politik düzeni ve hayat tarzı değişip değişmemek arasında kalmıştır. Aynı yıllar köy edebiyatının özellikle romanda kendini geliştirmeye çalıştığı dönemdir. Ne var ki zaaflarına rağmen köy enstitülerinin köy düzenini büyük ölçüde dönüştüreceği hatta bu dönüştürmenin şehri de etkisi altına alacağı belli olmuştur. Ama köy enstitüleri bir zaman sonra da CHP’nin de istemediği şeyler haline gelmiştir.

4.2. 1938-1946 Döneminde CHP’nin Halkçılık İlkesi Ve Halka Bakışı

“CHP’nin ana vasıfları” denilen altı ilkesi şunlardı: Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, İnkılâpçılık. İnönü döneminde 29 Mayıs 1939’da yapılan CHP’nin 5. Büyük Kurultayında Halkçılık vasfı şöyle izah edilmişti: “İrade ve hakimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hakimiyetin, devletin vatandaşla

ve vatandaşın devlete karşı karşılıklı vazifelerinin hakkıyla ifasını tanzim yolunda kullanılması Partice büyük esastır.

Kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz. Türkiye cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil, fakat ferdi ve içtimai halat için işbölümü itibariyle muhtelif mesai erbabından teşekkül etmiş bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir. Çiftçiler, küçük sanayi erbabı, amele ve işçi, serbest meslek erbabı, sanayi erbabı, tüccar ve memurlar Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması, diğerinin ve umumu camianın hayat ve saadeti için zaruridir.

Partimizin bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimai nizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kabiliyet ve çalışma derecesi ile mütenasip olur” (CHP Programı,1939: 6-7).

CHP'nin adında “halk” kelimesinin bulunması, partinin “halkın, halka hizmetin partisi” olacağı çağrışımı yapmakta ve partinin “prensiplerinden” denilen altı ilkesinden birisinin “Halkçılık” olması partide “her şey halk için” i pekiştirmektedir.

CHP'nin “halkın partisi” görünümü vermesine rağmen tarihi boyunca ne derece halkı temsil ettiği, halka hizmet ettiği ve halkın isteklerini yerine getirdiği tarihçiler ve siyasal gözlemciler tarafından sürekli tartışma konusu olmuş, partinin “halka hizmet eden parti” olduğu tezi işlenirken, başka yazarlar tarafından ise partinin adında “halk” kelimesinin ve “halkçılık ilkesi”nin “lafta” kaldığı, partinin gerçek anlamda halkın dilek ve duygularını temsil etmediği üzerinde durulmuştur.

Kuşkusuz buradaki halkçılık vurgusu CHP'nin baştan beri söz konusu ettiğimiz yukarıdan ve halkın dışında duran bir bakış açısının ürünüdür. Bu durumun otoriter devletlerin genel tavrıyla son derece uyumlu bir şey olduğunu söyleyebiliriz. Tarihteki örneklere bakarsak nerdeyse otoriter devletlerin hepsinde millet ya da halk vurgusu ve onun belirleyiciliği hep önde olmuştur. Ne var ki, bu dediğimiz halkın kendisinden çok otoritenin halk adına karar vermesiyle kendini gerçekleştiren bir halkçılıktır. Bu haliyle halktan çok otoriteyle ilgilidir ve ancak otoriteyle açıklanabilir. Bu yüzden de genel de halka dönük olumlu ve iyi sonuçlara pek yol açmamıştır.

Sınıfsızlık burada öyle her şeyin haline yol açmış bir öge olarak anlanmaya da kendini baştan kapatmıştır. Sınıfsızlık halk olarak ortaya çıkmamıştır.

4.3.1946-1950 Döneminde Halka Bakış

1946'da çok partili hayata geçiş ile birlikte CHP'nin halka bakış açısı da değişmeye başlamıştır. Bunda en büyük etken, artık bundan böyle, serbest ve adil seçimlerle ülkede iktidara gelecek partiyi halkın oylarının belirlemesi olmuştur. Partiler, halkın oylarını alabilmek için onun duygu ve düşüncelerine tercüman olmaya, isteklerine kulak verip bunları yerine getirmeye başlamışlar, CHP de halkın oylarını almak için artık halka "tepe"den bakan bir parti olmak statüsünden çıkmaya başlamıştır.

Bunu doğrudan çok partili hayata geçmeyle açıklayabiliriz. Böylelikle CHP baştaki sınırsız otoritesini zayıflatmak hatta geri çekmek zorunda kalmıştır. DP ve arkasından gelen MP karşısında yasa haline getirdiği çoğu şeyi dayatmaktan vazgeçmektir ya da yeni yasalarla içine düştüğü durumdan kurtulmaya çalışmıştır. Bu dediğimiz bugün bile, süren politik tarihimiz içinde, en uzun kendini değiştirme dönüştürme hareketidir. Söz konusu hareketin başlangıç tarihi de 1946'dır. Otoriter hatta totaliter parti o gün bugündür kendi otoritesi ve totalitarizmiyle mücadelesinden dolayı dünya için en özgün örneklerden biridir. Trajik olan bu mücadelenin hâlâ tamamlanmamış ve sona ermemiş olmamasıdır.

Burada halkçılığın temellendirdiği halka bakışın cumhuriyetin ilanıyla birlikte söz konusu edilen ve devrim olarak kabul edilen reformların etkisiyle bir yanıla tepeden bakış haline geldiği söylenmelidir. Özellikle bu aşamada devlet temelli, devletin belirlediği ve dayattığı kurucusunun devlet olduğu bir modernizmin halka bakışa dönük temel sorunlarından biri olduğu özellikle ifade edilmelidir.

Buna dindarları hedef alan laikliği de eklediğimizde halka bakışın ve halkçılık anlayışının otoriter olmak dışındaki bütün seçenekleri baştan sürecin dışında tuttuğu ifade edilmelidir. Buysa en başta yasalar üstünden bir halkçılığın nedeni olmuştur. Dindarlık ve geri eğitim düzeyi en azından otoriter devlet açısından ve kendini her şart altında haklı bulan bir halkçılık anlayışının gerekçesi olmuştur.

Türk ya da başka bir deyişle cumhuriyet modernizmi ve onun içinde bulundurduğu uluslaşma ve onun temellendirdiği laiklik halkın geniş kesimlerini dışta tutan bir medenileşmenin asıl etkenleri olduğundan cumhuriyet ve onun asker ya da sivil elitleri karşısında halk kendisinin asla kabul etmemiş bir halkçılığın bedelini ödemek zorunda kalmıştır.

4.4. 1938-1946 Döneminde Sivil Toplum Örgütleri

Türkiye’de tek partili dönem, (1923 – 1946) otoriter bir yönetim anlayışına sahip olduğu için toplumda kendine yakın örgütlenmeler dışında örgütlenmeye izin vermemiştir. Türkiye’de özellikle 1930’lu yıllar Tek Parti Yönetimi’nin bütün özellikleri ile ortaya çıktığı yıllar olmuştur. 1932 – 35’e kadar, toplumda birçok sivil toplum örgütü bulunuyordu. Bunlar, Türk Ocağı, Muallimler Birliği, Gazeteciler Cemiyeti, İhtiyar Subaylar Cemiyeti, Türk Kadınlar Birliği, Mason locaları ve birçok öğrenci birlikleri idi. Adı geçen zaman diliminde bunların hepsi de kapatılarak, yerine 1932’de “Bunların görevlerini yerine getirecek” denilen CHP’ye bağlı “Halkevleri” kuruldu. Hele, 1936’da getirilen “Parti – Devlet Bütünleşmesi” statüsü ile ülkede her şey CHP’nin tekeline girmişti. Dış siyasal konjonktürde de CHP’nin tek partili yönetimine benzeyen otoriter yönetimlerde de sivil toplum örgütlenmeleri yoktu. Sovyetler Birliği’nde Halkevleri benzeri teşkilat gençlik örgütlenmesi “Komsomol” idi (Atay,1931:108). İtalya, İspanya ve Almanya gibi ülkelerde de benzer bir sisteme rastlamak mümkündür. CHP’nin bu dönemde kurmuş olduğu halkevlerinin amacı cumhuriyetin ve CHP’nin gereklerine uygun, CHP zihniyetine hakim bireylerin yetiştirilmek istenmesi arzusudur.

Böylesi koşullarda gerçek anlamda sivil örgütlenmeler hiçbir zaman mümkün olamaz. Sivil örgütlenme dediğimiz şey doğrudan otoriter devletlerin doğasına karşıdır. Nazi Almanya’sı başta olmak üzere faşist İtalya ve SSCB’deki sivil toplum kuruluşları doğrudan otoritenin yanında yer almış ve otoriteyi onaylamıştır. Çoğunun dönemin otoriter yapısıyla son derece uyumlu olduğu da söylenebilir. Hatta epeyi gençlik örgütünün asıl işinin Nazilere ve İtalyan faşistlerine asker yetiştirmek olduğunu da söylemeliyiz. Böylesi bir düzlemde otoriter özellikleri ağır basan Cumhuriyetin oluşturmaya çalıştığı sivil toplum örgütlenmelerinin benzer özellikte en azından devletçi olması kaçınılmazdır. Kaldı ki sivil toplum kuruluşu dediğimiz şey devletin dışında bir şeydir.

Ne var ki gazetelerin, dergilerin, yazarların başına gelenlere bakılırsa bunun dışında bir sivil toplum arzusunun telaffuz bile edilemeyeceği de ortadadır. Bu da özellikle dindarlığı politikleştiren başka bir durumdur. Bu bir zaman sonra cumhuriyetin aşması gerektiği başka bir sorun olarak ortaya çıkmakta gecikmeyecektir. CHP'deki ciddi kırılma da bu çıkma sayesinde gerçeklik kazanmak zorunda kalmıştır. Bu aynı zamanda sivil toplum örgütlenmelerinin önünü açan asıl olgudur.

4.5. 1946-1950 Döneminde Sivil Toplum Örgütlerini

Türkiye'de 1946'da demokrasiye geçiş ile birlikte otoriter yönetim anlayışı görece de terk edilmeye başlayınca, sivil toplum örgütleri de kurulmaya başlandı. Öncelikle öğrenci teşkilatları ve spor kulüpleri kuruldu. 1935'de kapatılan Mason Locaları 1948'de, 1932'de kapatılan Türk Ocağı 1949'da yeniden açıldı.

Kuşkusuz baştaki görece ya da buradan bakınca böyle değerlendirilmesi mümkün özgürleşmenin buna yol açtığı baştan söylenmelidir. Özellikle üniversite temelli özgürleşmeyi önemsemek gerekir. Üniversitedeki özgürleşme hem akademik hem de öğrenci düzeyinde olacaktır. Tabii söz konusu özgürleşme daha sonra DP'ye dönük muhalefetin de önemli güçlerinden biri olmakta gecikmeyecektir. Buradaki sorun özellikle solla kurulan ilgiye bağlı olarak ordu ile kurulan olumlu ilişkidir. Bu ilişki hala tam olarak aşılamamış ve geçersizleştirilememiştir. CHP'nin daha özelde solun, sol ve Kemalizm üstünden devletle bağlı olarak orduyla kurduğu olumlu ilişki sonunda 27 Mayıs darbesini getirecektir. Tarih onca darbeye rağmen hala solun orduyla ilişkilerinin sonlandırılmamış olmasının da tarihidir.

4.6. 1938-1946 Döneminde Basın-Yayın

Türkiye'de Tek Partili yönetimin İnönü dönemi bölümünü kapsayan 1938 – 1946 zaman diliminde Atatürk döneminin matbuat ve yayın dünyasında basın yasası geçerli oldu. 1940 yılında İstanbul dâhil altı ilde ilan edilen sıkıyönetim ise koşulları daha da ağırlaştırdı. Otoriter devlet özgür basına pek izin vermedi.

Atatürk döneminde “Atatürk ve Devrimlerine muhalif” denilen gazeteler ve yazarları, 1925'de çıkan Şeyh Said İsyanı sırasında, bu isyanının sebepleri arasında gösterilerek, tutuklanmışlar, İstiklal Mahkemesinde yargılanarak çeşitli cezalara

çarpıtılmışlar, gazeteleri kapatılmış, basın “düzene uygun” hale getirilmiş, en küçük siyasi eleştiriye bile izin verilmez hale gelmişti. Gazeteler hükümetin kararıyla kapatılıyor, dergi ve kitap yayınları da yine aynı kararlarla yasaklanıyordu.

İnönü dönemini Milli Şeflik kısmında ise, matbuat ve basın üzerindeki kontrol ve baskılar daha da artırıldı. Bunda, tek partinin otoriterliği yanında II. Dünya savaşının etkileri de büyük oldu. Türkiye, bu savaş karşısında “tarafsızlığını” ilan edip savaşa girmek istemediği için, basın kanalı ile ülkeyi savaşa kışkırtacak veya müttefiklerden birisini Türkiye aleyhine çevirebilecek haber ve yorumlara gazetelerde yer verilmedi. Savaş sebebiyle ülke zaten “Sıkıyönetim” ilanı ile idare ediliyor, yönetim basın üzerinde her türlü denetimini kullanıyordu. Basına yeni yasak unsurlarına yönelik olarak 1881 sayılı Matbuat Kanunu’nun 36. maddesi 24 Nisan 1940’ da değiştirildi. Şu ilave yapıldı: “Milli hislerimizi inciten veya bir maksat ile tarihi yanlış gösteren ve memleketin emniyet ile alâkalı (ilgili) meseleler hakkında yapılmakta olan tahkikatta ve yine emniyet bakımından alınan tedbirlerden bahseden yazılar neşri (yayınlanması) memnu (yasak) olacaktır.” Gazete ve mecmuaların denetimi ise Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından yapılıyordu. Umum Müdürlük gazetelerin hangi haberi ne şekilde yazacağı, nasıl ve nerde yer alacağı konusunda bile müdahale edebiliyordu.

1940 yılında bütün gazetelere sayfa ve ebat sınırlaması getirildiği halde Ulus bundan muaf tutulmuştu. Özellikle resmi ilan ve tebliğler sebebiyle sayfasını artırabilecekti. Zaten, resmi ilan ve tebliğlerin çoğu Ulus’a veriliyordu. Diğer gazetelere sayfa artırma hakkı, Cumhuriyet Bayramı ve 10 Kasım Atatürk’ün ölüm yıldönümü günleri için verilmişti (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,1940). Anadolu Ajansı (A.A),devletin resmi haber ajansı idi. Milli Şef döneminde bütün gazeteler, iç ve dış haberleri Anadolu Ajansı’nın vasıtasıyla verirdi (Toker,1972: 10).

Buraya kadar ele almaya alıştığımız yasalara bakılırsa bırakalım öteki basını CHP’li milletvekillerinin sahibi olduğu gazetelerin bile özgürlüğünden söz edilemez. Onların bile bir takım kurallara uymak zorunda olması geride kalan basının durumunu tartışmayı gereksizleştiriyor.

Tek parti döneminde basın özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir. Partili yayın organları için bile bir özgürlükten söz edilemez. Özellikle sol basın ve dini temelli yayınlar sürekli kapatılmış, toplatılmış ve cezalandırılmışlardır. Basının

gelişiyor olmasına bağlı olarak tek partinin basın üstündeki baskısını anlayabiliriz. Basının gelişmesi aynı zamanda kamuoyu oluşturma gücünün de gelişmesi demektir. İç ve dış kamuoyu tepkisi her otoriter devlet gibi tek parti devletinin de korkusu olmuş o da korkudan kurtulmanın yolu olarak basını her anlamda kontrol altında tutmayı ve denetlemeyi bulmuştur. Ama iyi olan bir şey varsa o da hiç bir kontrol ve denetim hiçbir zaman basını yani insanı susturmaya yetmemiştir. Tek parti döneminin farkında olmadan gösterdiği bir gerçek varsa o da budur.

4.7. 1946-1950 Döneminde Basın-Yayın

Türk siyasal hayatında çok partili hayatın başlaması, bütün iç gelişmelerdeki etkileriyle birlikte basın-yayın alanında da önemli dönüşümlere zemin hazırlamıştır.

1 Kasım 1945, meclisin açılış konuşması esnasında İnönü'nün muhaliflere cesaret veren konuşması sonucunda, antidemokratik kanunların değiştirileceği yolundaki beklentiler yükselmişti. İnönü'nün nutku üzerine A.E.Yalman'ın yorumu şöyle olmuştur (Yalman, 1945:75):

“...nutkun umumi manası, ileriye doğru bir adım atıldığı yolundadır. Tek noksanın memlekette bir ikinci parti bulunmamasını, bu yolda yapılan iki tecrübenin neticesiz kalmasını bir talihsizlik teşkil ettiğine, basın ve cemiyetler kanunu gibi bazı kanunlardaki muayyen maddelerin tadiline fayda ve zaruret bulunduğu, ikinci bir partinin ictihatlarına saygı gösterileceğinden, fikir ihtilaflarının vatandaşlar arasında düşmanlık yaratmasına meydan bırakılmayacağına dair ileri sürülen fikirler, ilhamlar ve tavsiyeler demokrasi gelişmemizde yeni bir sahaya vardığımızı delalet etmektedir”

1945 yazında Vatan ve Tan gazetelerinin çıkması ortak bir muhalefet cephesinin göstergesiydi. Demokrasi çabalarının vereceği sonuçtan çok emin olamayan diğer yayıncılar isteksizce bu ikisinin ardından geliyordu. Derhal karşılanması gerekli görülen hürriyet istekleri, anayasanın tanıdığı hak ve özgürlüklerin uygulanması ve ilgili kararlar üzerinde toplanıyordu (Karpaz, 2010:131).

Vatan'ın başyazarı Ahmet Emin Yalman ile Ulus'un başyazarı Falih Rıfkı Atay arasında, sonraları şahsi hakaretlere varacak olan şiddetli siyasi polemik hem hükümeti hem de hükümet adamlarını eleştiriden duyulan korkuyu dağıttı. Ulus

gazetesi de halkın sesi olma iddiasından vazgeçerek tamamıyla Halk Partisinin görüşünü savunmaya mecbur oldu. Basın yolu ile kendini gösteren halkoyunun baskısı da kendisini duyurmaya başlamıştı. İzmir’de çıkan Yeni Ekonomi gazetesi valinin oğlunun yaptığı kazayı yazdığı için kapatıldığı halde sonradan, basının ısrarı üzerine tekrar çıkmasına müsaade edildi (Karpaz, 2010:132).

Sonunda CHP, hükümete gazete ve dergi kapatma izni veren 50. maddeyi 1 Haziran 1946’da değiştirdi. Bu durum gazete sayılarında artış meydana getirdi. Nitekim 1946’da 194 gazete ve 332 dergi yayınlanırken, seçimlerden sonra 1947’de gazete sayısı 332’ye dergi sayısı 379’a yükseldi. Özgürleşen bu ortam, en çok sağ basınının yararına oldu ve bu dönemde milliyetçi ve Turancı yayınlar çoğaldı. Ayrıca çok partili dönemle birlikte, basında çok seslilik başlamış, ilerici basında ise, ilgi gören Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet gibi bazı gazeteler, Makro Paşa gibi bazı dergiler doğmuştur. 1946-1950 döneminin en önemli gazeteleri Vatan, Tasvir, Akşam, Yeni Sabah, Tanin, Ulus, Zafer olarak karşımıza çıkmaktadır (Emre, 2001:142).

H.C. Yalçın’a göre DP, basında bir kontrol partisi olacaktır. 5 Aralık 1945’de Tanin’de çıkan yazısında; “Bir demokraside en az iki parti olmazsa murakabe bulunamazdı. Bunun için en iyi çarenin mevcut fırka içindeki bazı zatların ayrılarak esas programda müttehit kalmakla beraber bir kontrol partisi vücuda getirmeleri olacağını söylemiştik” Demektedir (İncioğlu, 1992:79).

İşte bu şartlar altında kurulan Demokrat Parti, başlangıçta CHP’den farklı bir tutum takınarak basınla arasını açmamaya dikkat edecek, ancak yönetime geçtiği yıldan itibaren tedricen basın yasaklarını tekrar gündeme getirecektir.

4.8. Genel Değerlendirme

1938-1946 dönemi ve çok partili sisteme geçiş sonrası 1946-1950 dönemi Cumhuriyetin eğitim, halkçılık ve basın-yayın konularında çeşitli evrelerden geçtiği bir dönem olmuştur. Tek parti döneminin otoriter karakterini ortaya koyduğu öne sürülen yasal düzenlemelerin ilki, 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükun yasasıdır. Bu yasa hükümete ve Cumhurbaşkanına irtica ve isyana yol açan ve memleketin toplumsal düzenini, huzurunu, güvenliğini bozan örgütleri ve yayınları yasaklama yetkisi vermiştir. Bu yasa gazetelerde sansürün başlamasına, muhalif basın susturulmasına, gazetecilerin İstiklal Mahkemelerinde yargılanmalarına ve hükümeti

eleştiren gazetelerin kapatılmasına yol açmıştır. Özellikle II.Dünya Savaşı yıllarında bu maddeden oldukça sık yararlanılmış ve gazetelerde bembeyaz boşluklar bu dönemde gazeteleri sık sık süslemek zorunda kalmıştır. 1923-1946 yılları arasında, Türkiye’de basına, üstlendiği rol açısından bakıldığında, yeni bir ulus inşasının araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazeteciler, bu önem boyunca toplumu eğitici, akıl verici bir görev üstlenmişlerdir.

Çok partili hayata geçiş sürecine kadar basın politikalarını genel bir açıdan incelediğimizde, oldukça sınırlı bir basın özgürlüğü olduğu görülmektedir. İktidar basın özgürlüğünü kontrol altında tutmaya çalıştığı bu dönemde, muhalif bir basından söz etmek mümkün değildir. Zaman zaman hükümetin hoşgörüsü ile sınırlı olarak bazı gazetelerde bir takım eleştiriler çıksa da, bu özgürlüğün hiçbir garantisi bulunmamaktaydı. Çünkü sınırların aşıldığına karar verildiği anda, çatlak sesler susturulmaktaydı. 1938 Yılında basın kanununda değişiklik yapılmış ve yeni hükümete geniş yetkiler kazandırılmıştır. Böylece basının yönetimi tamamıyla İnönü ve hükümetinin eline geçmiştir. 1939 Yılına gelindiğinde ise, II. Dünya Savaşında, Türkiye savaşa girmeme kararı almasına rağmen, savaşın tüm olağanüstü tedbirlerinin ülkede uygulandığı görülmektedir. Tüm alanlarda görülen bu sıkı yönetim, basın üzerinde de etkisini göstermiştir. Basın özgürlüğünden bahsedilemeyecek bu dönemde, Bakanlar Kurulunun gerekli gördüğü anda, dilediği gazeteyi, dilediği sürece kapatabildiği görülmüştür. Demokrat Parti’nin kurulmasıyla bir dönem rahatlayacak olan basın, kısa süre sonra tekrar getirilen kısıtlamalarla eski günlerine dönecektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İNÖNÜ DÖNEMİNDE AZINLIKLARA YÖNELİK POLİTİKA VE UYGULAMALAR

1938-1946 ve 1946-1950 dönemlerinde milliyetçilik anlayışının azınlıklara yönelik uygulamaları nasıl şekillendirdiğinin bu politikaların yorumlanması ile ortaya çıkarılması ve bu anlayış/uygulamalarda nasıl bir değişimin yaşandığının anlaşılması için milliyetçilik ve azınlıklar konusunun her iki dönemdeki hukuki düzenlemeler ve yaklaşımlar üzerinden analiz edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla bu bölümde öncelikle tek parti döneminde milliyetçiliğin yorumlanması ve azınlıklar konusunun ele alınması, azınlıklara yönelik en belirgin hukuki düzenleme olarak Varlık Vergisi'nin ortaya çıkışı ve etkileri ile 1946-1950 demokrasi döneminde azınlıklara yönelik politikaların incelenmesi gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren Osmanlı döneminden farklı milli devlet modeli üzerine yapılmış olması nedeniyle Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm gibi ulus-üstü kimlikler yerine ulusal ve milliyetçi bir kimlik inşa etmeye çalışmıştır. Bu nedenle Türk ulusal kimliği ve ulusçuluğunun üretilebilmesi için milliyetçilik politikaları her dönemde önemli bir ağırlığa sahip olmuş, milliyetçilik de bu devletin kurucu ideolojisine dahil olan temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir. Ancak siyasal süreç içerisinde dair yaklaşımlar, uygulamalar ve yorumlamalarda dönemsel olarak farklılıklar ortaya çıkmış ve milliyetçiliğin milliyetçiliğin farklı siyasi aktörler, aydınlar ve elitler tarafından farklı açıklamaları yapılmıştır. Bu bölümde Atatürk dönemi milliyetçilik anlayışı ve İsmet İnönü dönemi milliyetçilik anlayışı açıklanacak, sonrasında bu anlayışların azınlık politikaları üzerindeki etkilerine dair analizler yapılacaktır. Milliyetçilik ilkesi ve uygulamaları bu tasnif içerisinde etnik ve kültürel temele dayanan Alman tarzı milliyetçilik ve devleti esas alan Fransız tarzı milliyetçilik kavramsallaştırmaları referans alınarak incelenecektir.

5.1. Atatürk Döneminde Milliyetçilik Anlayışı

Atatürk Dönemi milliyetçilik anlayışı Fransız milliyetçilik anlayışına yakındır (Kılıç, 2007:118). Buna göre etnik ve kültürel temelle açıklanan Alman milliyetçiliğinden farklı olarak devlet yurttaşlığı bir milliyete ait olmak için yeterlidir. Burada etnik köken ve din gibi kültürel değerler öncelikli değildir. Atatürk dönemi

milliyetçilik politikalarının nihai amacı millet idrakine dayalı sosyal bir ulus kimliği oluşturmaktır. Genel olarak Atatürk milliyetçiliği Kemalist ideolojinin ulusa dair görüşlerini temel alan ve moderniteyi bir amaç olarak gören bir devlet ideolojisidir. Burada milliyetçilik anlayışının subjektif olduğu görülmektedir. Bu subjektifliği ortaya çıkaran ise milleti oluşturan ortak geçmiş, ortak amaç, ideal ve ülkü gibi kavramsal ağların subjektif ve manevi nitelikte olmasıdır. Atatürk'ün bu niteliklere atf yapan tanımına göre millet (İnan, 2000:35):

Zengin bir hatıra mirasına sahip olan, birlikte yaşamak
hususunda ortak arzu ve bunu kabulde samimi olan; ve sahip olunan
mirasın korunmasına birlikte devam hususunda istek ve dilekleri
ortak olan insanların birleşmesinden oluşan toplumdur.”

5.2. İnönü Döneminde Milliyetçilik Anlayışı

İnönü döneminde milliyetçilik anlayışı erken kemalist milliyetçilik yaklaşımının Jakoben bir üslupla ele alınmasıyla bir değişim yaşamıştır. yorumları üzerine inşa edilmiştir. Burada öne çıkan Atatürk'ün Fransız tarzı subjektif milliyetçi eğiliminin aksine Alman milliyetçiliğine daha yakın olan etnisite yorumlarının etkili olmasıdır. İnönü dönemi milliyetçilik hususunda genel olarak pozitivist tutumun etkili olduğu bir dönemdir(Kılıç, 2007:121). Milliyetçilik anlayışında Atatürk dönemi sonrasında yaşanan bu dönüşümde belirleyici olan aktörlerin başında CHP genel sekreteri Recep Peker gelmektedir.

Recep Peker'in milliyetçiliğe dair görüşleri ve söylemleri İnönü dönemi milliyetçiliğinin içeriğinde önemli bir katkıya sahiptir. Peker'in ulusal topluluğun tek etnik kökeninin Türklük olduğuna dair söylemleri ile Türk milliyetçiliği ve ulus anlayışının ırk ekseninde açıklanması Atatürk döneminde görülen çok-kültürlü ve çok-etnoslu yapının dönüşümünün belirgin bir göstergesidir. Bu dönemin bir diğer belirleyicisi olan Mahmut Esat Bozkurt'un ırk ve etnik anlayışa yaptığı vurgu da Recep Peker'in görüşlerini tamamlar niteliktedir. Mahmut Esat Bozkurt'un, Atatürk'ün “Ne mutlu Türküm diyene” ifadesini “Ne Mutlu Türküm diyebilene”(Kılıç, 2007:122) şeklinde kullanması milliyetçiliğin dönüşümüne dair güzel bir söylemsel örnektir.

Varlık Vergisi bir hukuki uygulama olarak Tek Parti iktidarı döneminin milliyetçilik anlayışı ve azınlıklara yönelik politikaları için esas referans kaynağıdır. Varlık Vergisi öncesi ve sonrası ilgili politikalarda yaşanan değişim ve anlayış farkı İnönü Dönemi'nin azınlık politikalarının 1938-1946 ve 1946-1950 arasındaki dönemsel farklılıkların en bariz göstergeleridir.

5.3. 1938-1946 Döneminde Azınlıklar ve Azınlıklara Yönelik Politikalar

5.3.1. Varlık Vergisi Kanunu

1938-1946 yılları arasındaki azınlık politikaları arasında Varlık Vergisi Kanunu benzer kanunlar içinde her anlamda sonuçları en ağır olan kanun olmuştur. Hatta sonuçlarıyla Osmanlı dönemini bile geçtiğini söyleyebiliriz. Uluslaşmanın ekonomik tavrı içinde değerlendirilmesi mümkün Varlık Vergisi Kanunu bir ucuyla belirtmeye çalıştığımız dönemin ağır ekonomik şartlarıyla ilgilidir. Savaş ve sonrasında en çok talep ettiği uluslaşmadan önce ekonominin iyileştirilmesi savaşın yaptığı ekonomik tahribatı ya geriletmek ya da ortadan kaldırmaktır. Buradan yine belirtmeye çalıştığımız gibi uluslaşma temelli bir ekonomi tartışması çıkar mı dersiniz bu da mümkündür.

Sayısı milyona varan askerle başlatılabilecek savunma masraflarının yalnızca para basmayla çözülmesi imkânsızdır. O yüzden para arzı politikası yüksek enflasyonla sonuçlanmıştır. Ayhan Aktar'a göre "Ankara yönetiminin beceriksizliği sonucu ortaya çıkan (...) enflasyonist ortamdan" yine savaşta kazanılan olağanüstü bulunması mümkün kazançlardan vergilendirme ile çıkabileceğine inanmaktadır (Aktar, 1999: 10-11).

Vergilendirme ise Varlık Vergisi Kanunu ile tanımlanmıştır. Varlık Vergisi Kanunu'nun uluslaşmaya ve onun kışkırttığı aşırı milliyetçilik ve ırkçılığa bağlı olarak kimleri hangi çevreleri, kesimleri kapsayacağı çabuk belli olmuştur. Varlık Vergisi Kanunu azınlıklara dönük politikaların ekonomik temelde olanlarının en sonucusudur. Bu konudaki ilk açıklamaların Milli Koruma Kanunu görüşülürken yapılması da vergilendirmenin yönünü ve mezhebini de baştan kestirmemize izin vermektedir. Özellikle görüşmelerde ortaya çıkan azınlıklara dönük stok suçlaması onların hedefte olduğunu söylememizi kolaylaştırmaktadır (4305 Sayılı Varlık Vergisi

Kanunu, 1942). Ticaretin hala büyük ölçüde azınlıkların elinde olduğu da bilindiğine göre vergilendirmenin muhatapları çoktan belli olmuştur.

İlk önce 27 Ocak 1940 tarihinde Milli Koruma Kanunu kabul edildi. Milli korumanın ne olduğunun dair tartışmaya kanunun adından başlamak kuşkusuz yeterince açıklayıcı olacaktır. Milli olanı koruyan ve milli olmayanı baştan dışta tutan bir anlayışın Türkleri öne çıkarmak, ekonomik ve ticari olan ne varsa onların hakimiyetine bırakmak dışında başka bir derdi olamazdı. Bunun anlamı ise azınlıkların daha fazla zenginleşmesine kanun gücüyle engel olmaktır. Başbakan Şükrü Saraçoğlu bunu bir konuşmasında sermaye ve sınıfları reddedip ikisinin yerine Türk milletinin hâkimiyetini koymayı arzu ettikleriyle açıklar (Aktar, 1996: 102). Uluslaşma dediğimiz şey sınıf zemininde gelişmediğine göre Şükrü Saraçoğlu'nun Türk milletinin her anlamda hâkimiyetinden yana olması doğrudur.

Varlık Vergisi Kanunu biraz da hedef aldığı kitleye bağlı olarak dönemin görece demokrasisi karşısında bile kanunsuz sayılabilecek bir sürü olumsuz özelliğe sahipti. Mülki amirinin başkanlığında oluşacak olan komisyon on beş gün gibi kısa bir zamanda tespitleri yapmak zorundaydı. Komisyonların bu noktada aldığı her kararın tartışılma ve itiraz edilme imkânı yoktu, dava açılmayacağı da karar altına alınmıştı. Yanı sıra belirlenen verginin on beş gün içinde ne olursa olsun ödenmesi gerekiyordu. Vergisini ödemeyenlerin menkul ve gayri menkulleri satışa çıkarılacak bu tedbire rağmen vergiyi bir ay içinde ödemeyenlerin de “memleketin herhangi bir yerinde bedeni kabiliyetlerine göre askeri mahiyete haiz olmayan umumi hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde” çalıştırılacakları da kanunun maddeleri arasındaydı (Resmi Gazete, 1942: 3965- 3966).

Bu haliyle Varlık Vergisi kanunun tamamıyla hukuk dışı ve hukuk dışı gerekçelere dayandırılarak hazırlanmış olduğunu, verginin tahsili konusundaki kanuni önlemlerin de aynı kategori içinde değerlendirilmesinin mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Kanunsuzluğu temsil eden asıl madde her türlü itiraz hakkının olmamasıydı. Böylelikle yerel amirlerden oluşan komisyonun yine yerelliğin özelliklerine, komisyonun ilgi ve ilişkilerine, uluslaşmaya bakışına bağlı olarak alacağı kararlara dönük hiçbir itiraz ve müdahale imkânının olmamasının doğacak olan ağır sonuçlar hakkında yeterince korku verici olduğunu yazabiliriz.

Kanunların temel özelliği her zaman itiraz hakkının olmasıdır. Kanunu kanun yapan da muhatabının itiraz hakkıdır. İtiraz hakkının olmadığı her türlü kanun ancak totaliter ve faşist rejimlerde söz konusu olabilir. Varlık Vergisi Kanunu CHP'nin (İsmet İnönü'nün) belirlediği devletin hukuk tanımayan despotizmini göstermesi açısından en önemli ve en vahim örnektir. Tekrarla hukukun temel özelliklerinin başında muhatabı neyle suçlanırsa suçlansın ne yaparsa yapsın buna itiraz hakkının olmasıdır. İtiraz hakkının olmadığı bir hukuk modeli ya da anlayışı ise hukukun dışında kavram ve tanımlarla ancak açıklanabilir ve anlanabilir.

Varlık Vergisi Kanunu bu noktada azınlıklara dönük olumlu yasaların ve ondan önemlisi Lozan anlaşmasının konuyla ilgili maddelerinin pratikte artık tamamıyla geçersiz kılınmasına da örnektir. Tek parti ve sonrasının azınlıklar konusunda temel özeliğinin kanunlarla güvence altına alınan azınlık haklarının pratikte hiçbir karşılığının olmamasıdır. Varlık Vergisi kanunu bunun en somut örneğidir.

5.3.2. Azınlıklar Ve Ordu

Söz konusu ettiğimiz dönem açısından tartışılması gereken ve sona bıraktığımız başka bir şey ise kamu ve ordudur. Azınlıkların her iki kurumda nasıl ele alındıkları ve karşılandıklarıdır. Orduya dâhil edilmenin temel gerekçesi her zaman ve her koşul altında devlete ve onun rejimine bağlılıktır. Bu noktada devletin dayattığı ideoloji benimsemek ve bunu ne olursa olsun her bir şeye karşı genel bir tavra dönüştürmek şarttır.

Bu gereklilik Cumhuriyet için de geçerlidir. Daha doğrusu devletin olduğu her yerde ona ve rejimine tartışmasız bağlılık özellikle orduyu var eden temel gerekçedir. Bu noktada Osmanlı'nın son döneminden başlayarak (dönem aynı zamanda uluslaşma çağının başlangıcıdır) azınlıklarla devlet arasındaki ilişkilerde güvensizlik ve ihtiyat belirleyici olmuştur.

Bu durum azınlıklarda bir yandan uluslaşmaya rağmen yaşayabilme ve konumlarını koruma konusunda ödün vermeye doğru götürürken bir yandan kendi uluslaşmasının peşine düşmeye yol açmıştır. Devletin bu konudaki tavrı ise yalnızca kendi uluslaşmasının gereklerini yerine getirmek bu uğurda radikal tedbirler dâhil her türlü önlemi almak ve sertleşmektir.

1939 yılında yürürlüğü giren uygulama ile Cumhuriyet azınlıklara dönük güvensizliğini bir kez daha göstermiş oldu. Buna göre azınlıkların silahlı eğitim görmeleri yasaklandığı gibi Türk subaylarının emir-eri ya da hizmetlisi olarak askerliklerini yapmalarına karar verildi. Yanı sıra on sekiz ay olan askerliğin bedeli ödenmesi mukabilinde azınlıklar için altı aya inmesi de mümkün kılınmıştı (TMBB Gizli Celse Zabıtları, 1985: 321).

Hükümetin bu kararları savaş koşulları altında aldığı düşünülürse içerde ve dışarıda, özellikle dış etkiler karşısında kendini güvencede hissetmek için buna başvurduğu söylenebilir. Yanı sıra Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana geçen sürecin de azınlık konusunda tek partiyi ikna etmediği gibi bir noktaya da varırız.

Baştan beri anlattığımız karşılıklı olumlu öğelerin ve onların belirginleştirdiği davranışların, çıkarılan yasalar ve bu yasaların azınlıklardaki karşılığının Müslüman olmayanlar ile Müslümanlar arasındaki güven meselesini hiçbir şekilde çözemediği ortaya çıkmış oluyor. Özellikle Yahudilerin kendilerini Türklerle hem de onların istediği ölçüde ve istedikleri gibi konumlandırma çabası da bu güveni eski tabirle tesis edememiş oluyor.

Aynı sürecin uluslaşmayı daha da ilerlettiği bu yönde tarih oluşturma çabalarının azımsanmayacak bir düzeye geldiği düşünülürse, uluslaşmanın ilişkileri baştaki noktaya döndürmesini normal bulabiliriz. Kaldı ki aynı dönem Türkiye’de milliyetçi hareketlenmelerin başladığı bir dönemdir. Yanı sıra buraya milliyetçiliğin Türkiye’de özellikle Cumhuriyet sonrasında azınlıklar meselesini ve Sovyetler Birliğine bakarak komünizmi tehdit olarak gördüğü bir düzlemde geliştirdiği notu düşünülmelidir.

5.4. 1946-1950 Döneminde Azınlık Politikaları

Tek Parti İktidarının 1946 sonrası demokrasiye geçiş döneminde hükümetle azınlık cemaatleri arasında başlangıçta ilişkilerin biraz olsun geliştiği söylenebilir. En azından geçmişin oluşturduğu ağır havanın biraz olsun azaldığına dair bir intiba hem Türkler hem de azınlıklar için söz konusudur. Bir bakıma çok partili hayat azınlıkların da umudu olmakta gecikmemiştir.

Süreç kadar 23 Ocak 1945 tarihinde Birleşmiş Milletlerin kurucu üyeleri arasında yerini alma talebinin bunda etkili olduğunu söyleyebiliriz. 1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi'nden sonra 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması politik ve demokratik beklentileri arttırmıştır.

Bunda aynı zamanda azınlıkların iyi bir oy kaynağı olmasının da etkisi vardır. Özellikle İstanbul'daki seçmenlerin nerdeyse üçte birini gayri-Müslim azınlıklar oluşturuyordu (Güven,2006: 148). Bu 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılacak olan seçimler nedeniyle hem CHP'nin hem de DP'nin azınlıklara ilgi göstermesine yetti. Hatta Demokrat Parti Varlık Vergisi'ni eleştirmekle kalmadı bu verginin iade edileceğini belirtti (Bali,2003: 55).

Buraya kadar belirttiklerimizle daha çok partili hayatın azınlıklar açısından görece de olsa bir özgürlük ortamı sağladığına dönük bir algının gelişmesine izin verdiğini söyleyebiliriz. Mecliste ikinci bir partinin olması özellikle İstanbul'da seçmenlerin hatırı sayılır bir bölümünün azınlıklardan oluşmasının görece özgürlük üstündeki etkisi önemlidir. Bu noktada ABD'de yaşayan Ermenilerin geçmişe dönük ve çoğunda haklı oldukları itirazlarını ve o itirazların temellendirdiği haklı taleplerini ve yanı sıra Sovyetler Birliği'nin Ermeni ilgisi ve bunun Sovyet Ermenistan'ına göçe dönüşmesi yönündeki arzusu ve Türkiye'ye dönük beklentilerini saymazsak, çok partili hayatın ilk dönemlerinin geçmişe göre azınlıklar için sayıca daha az olduklarını da unutmadan çok fazla sorunlu geçtiğini söyleyemeyiz. Ayrıca Yunanistan'la ilişkilerin düzelmiş olmasının ve Yunanistan'ın Türkiye'ye dönük taleplerinden vazgeçmesinin Rumlar üstündeki etkisi de burada ayrıca anılmalıdır. Yanı sıra Filistin'de İsrail devletinin kurulması, kimi ekonomik beklentiler yüzünden Türkiye tarafından sorun olarak görülmesini ve Türkiye'nin Araplarla İsrail arasında tutturmaya çalıştığı dengenin yaydığı gerilimi ve göçü saymazsak fazla bir şeye yol açmamıştır. Dönem CHP'nin geçmişteki uygulamalarını savunmasından dolayı zaafa düşmesine engel olamamışsa da hükümet olarak geçmişe göre biraz da olumlu olabilir noktada durduğunu söyleyebiliriz.

Özetle çok partili hayatın ilk yılları azınlıkların geçmişten gelen ve hala halli mümkün olmamış ağır sorunlar konusunda hiçbir şey yapamamışsa da en azından 1955'teki 6-7 Eylül olaylarına kadar süren bir sakinliğin nedeni olabilmiştir. Ama uluslaşmanın azınlıklara her anlamda yapıp ettikleri önce Türkiye'nin sonra

azınlıkların sorunu olarak hala varlığını korumaktadır. Bunun her anlamda bir hesaplaşmaya ve hesap vermeye dönüşmesinin mümkün olup olmayacağı sorusunun yanıtını bulmak ve vermek için çok uzun bir zaman daha beklememiz gerekebilir.

5.5. Genel Değerlendirme

İnönü Dönemi'nin 1938-1946 arasındaki ilk bölümünde Varlık Vergisi Kanunu ve uygulamalarında görülen azınlık anlayışı daha çok uluslaşma ekonomik tedbirler içinde değerlendirilmesi mümkün olan bir dönemin ağır ekonomik şartlarıyla ilgilidir. Savaş sonrası uluslaşma süreci ve ekonominin iyileştirilmesi amacıyla yapılan bu uygulama Cumhuriyetin azınlıklara dönük güvensizliğinin de etkisiyle ağır ve dışlayıcı bir tavır içermektedir. Ancak Tek Parti İktidarının 1946 sonrası demokrasiye geçiş döneminde hükümetle azınlık cemaatleri arasında ilişkiler bu şartları değiştirerek geçmişin oluşturduğu sorunlarını biraz olsun azaltmıştır. Bu nedenle çok partili hayatın 1938-1950 arasındaki İnönü Dönemi'nde azınlıkların tek umudu ve gerçekleştiği ölçüde de çözümü olduğu yorumu yapılabilir.

ALTINCI BÖLÜM

İNÖNÜ DÖNEMİNDE EKONOMİ

Ekonomi başlığı Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren devlet ve iktidar meselelerinin en önemli noktası olarak birçok dönüşümün belirleyicisi olduğu kadar Türk siyasal yaşamındaki yapısal dönüşümlerin etkileriyle şekillenen bir husus da olmuştur. İnönü Dönemi'nin 1946'da çok partili siyasal hayata geçişle yaşadığı kırılma da ekonomi politikası uygulamalarının 1938-1946 ve 1946-1950 dönemleri arasındaki durumunun karşılaştırılmasını ve değişimlerin takip edilmesini gerektirmektedir. Bu amaçla bu bölümde çok partili demokratik yaşama geçişle birlikte ekonomi politikalarında herhangi bir dönüşümün ne ölçüde var olduğu ve bu dönüşümün ne yönde olduğunun ortaya koyulması gereğinden hareketle Tek Partili dönemin ekonomi politiği ve demokrasiye geçişle gündeme gelen liberalizasyon süreci ele alınmıştır.

6.1. 1938-1946 Döneminin Ekonomi Politigi

Atatürk dönemini tümüyle ve İnönü döneminin 1938 – 1946 kısmını kapsayan tek Partili dönemde ülke ekonomisine genelde “Devletçi ekonomi sistemi” hâkim olmuştur (Mutlu, 2007:32). Atatürk ilkeleri veya CHP'nin altı ilkesinden birisi de devletçilikti. Bunun ekonomiye yansımaya “Devletçi ekonomik sistem” şeklinde oldu.

Devletçi ekonomik sistem uygulamanın birçok sebepleri vardı. Cumhuriyetin ilk yıllarında (1923 – 1931 zaman dilimi) genelde “liberal ekonomik politikası” uygulanmış, yerli ve yabancı sermaye bu dönemde ticari faaliyetlerden olarak ihracat ve ithalatı daha kârlı gördüğü için yatırımlarını bu alanlara yapmış, bu sebepten önemli yatırımları yapmak için devlet devreye girmek zorunda kalmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Türkiye'yi de etkilemiş, bunun bir özelliği olarak devlet ekonomiye müdahale etmek zorunda kalmıştır. Lozan'da kabul edilen Osmanlı gümrük tarifelerinin 1929'da kaldırılması, devletin ithalatı kısıtlayarak yatırımlara yönelik imkânlarını daha da artırmıştır. Bu sebeplerin yanında Türkiye'de özel sermaye yetersizliği de Devletçi bir politika uygulamayı gerektirmişti.

Cumhurbaşkanı İnönü'nün Milli Şeflik dönemi, II. Dünya savaşının yaşandığı ortam olduğu için ekonomide devletçilik politikaları daha da güç kazanmıştı. Harbin

getirdiği güçlükler ve belirsizlik ortamında yurda yabancı sermaye ve kredi zaten gelmezdi. Aynı buhran ortamında sınırlı yerli sermaye de yatırımlardan kaçınmış, daha kârlı alan olan ithalat – ihracat faaliyetini sürdürmüştür.

Harp yıllarında Türkiye'nin daha çok ihracata ihtiyacı olduğu ve özellikle harp içindeki ülkelerin gerek stratejik maden kullanımı ve gerekse besin maddesi kullanımı ihtiyacı arttığı için ticarete ve tüccara daha büyük bir önem verilmiş, tüccarlar için büyük kolaylıklar getirilmiştir.

Milli Şef döneminin harp ortamında bütün devlet kaynakları harbe hazırlık için seferber edildiğinden Atatürk döneminden gelen devlet yatırımları önemli ölçüde durmuş, ticaret – tüccar ağırlıklı ekonomik yapının ortaya çıkmasıyla özel sektör ister istemez ön plana çıkmış, bu ortamda ticari vergilerin de artırılmasıyla devlet hazinesine daha fazla para akmaya başlamıştır.

Ülkelerle ticaret hacmindeyse, Atatürk döneminde Sovyet Rusya ve Almanya ticarete en önde gelen ülkeler olurken, bu dönemin sonunda ve özellikle İnönü döneminde İngiltere ve Amerika ile olan ticari ilişkilerde de önemli bir artış kendisini göstermiş, Almanya ile olan ticaret hız kesmemiş, harp ortamında bu ülkelere harpte kullanılan stratejik madenlerin (krom gibi) ihracatında büyük artış olmuş, gıda maddeleri ihracatında Almanya birinci sırada yer almıştır. Amerika ile olan ticaret hacminde artma, Demokrasiye geçiş ile birlikte hız kazanmıştır.

6.1.1. Mili Korunma Kanunu

Başbakan Refik Saydam'ın ekonomide hükümet uygulamalarına damgasını vuran ana uygulama "Milli Korunma Kanunu" olmuştu. Bu kanun, savaş ortamında Türkiye'nin ekonomik düzenine yeniden şekil veren bir kanundu.

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırması sonucu II. Dünya Harbi başlayınca, Türkiye, savaşın kendisine de sıçrayacağı endişesiyle ciddi tedbirler almaya başlamış, bunun esası, savunmasını güçlendirmek olmuştu. Bunun Milli Savunma Bakanlığı bütçesini artıracığı malumdu. Bu, iktisadi kaynakların harp için seferber edilmesini ve harp ortamında halkın ihtiyaçlarını karşılayıp, fiyat artışlarıyla da mücadeleyi gündeme getirince, Hükümetin ekonomiye müdahalesi düşüncesi doğdu. Bunun sonucu, hükümetin teklifiyle 18 Ocak 1940'da TBMM'den 3780 nolu

“Milli Korunma Kanunu” çıktı. Kanunun I. maddesi şöyle idi: “Madde I- Fevkalade (olağanüstü) hallerde Devletin bünyesini iktisat ve milli müdafaa bakımından takviye maksadıyla İcra Vekilleri Heyeti'ne (Bakanlar Kurulu), bu kanunda gösterilen şekilde ve şartlar dairesinde vazife ve salahiyetler verilmiştir. Fevkalade haller şunlardır: Genel ve kısmi seferberlik, Devletin bir harbe girme ihtimali, Türkiye Cumhuriyeti'ni de ilgilendiren yabancı devletlerarasındaki harp hali” (Dengi, 1945: 7).

Saydam Hükümetinin uyguladığı ekonomi politikanın simgesi olacak kanun, ekonomiye müdahale için Bakanlar Kurulu'na her türlü yetkiyi veriyor, bununla, 1930'larda devlet yönetiminde başlayan Devletçilik politikası daha da katı ve geniş bir şekilde uygulanmaya başlanıyordu.

70 maddelik kanunun ana hatlarına göre hükümet, üretime, mahsul ve mal fiyatlarına müdahale edebilecek, malların kullanımını sınırlandıracak veya vesikaya bağlayabilecek, işçilerin işlerini bırakmalarını önleyecek vb. kanunun uygulanması için “olağanüstü hal” ilan edilmesi gerekiyordu. Bu da 19 Şubat 1940'da ilan edildi.

Milli Korunma Kanunu, Türkiye'ye has bir kanun olmamıştı. Harbe giren ve girme ihtimali olan bütün devletler kendi milli korunma kanunlarını çıkarmışlardı. Hatta Türkiye, bir nevi bunları taklit ederek bu kanunu getirmişti.

6.2. 1946-1950 Dönemi Ekonomi-Politığı ve Liberalizasyon

İnönü dönemin tek parti iktidarında üç başbakan görev yapmış, bunların ekonomi politikaları farklı olmuştu. Dönemin son başbakanı Peker, Demokrasiye geçişin getirdiği şartlarda, ülkenin siyasal yapısına “siyasal liberalizasyon” hakim olmaya başladığını ve bu nedenle ekonomi politikasında da “ekonomik liberalizasyon” kendisini gösterdiğini belirtmektedir.

Demokrasiye geçişte dış etkilerden olarak “Amerikan tesirleri” olduğu gibi, ekonomi politikasının değişmesinde de bu tesirler kendisini gösterdi. Sovyet tehdidi karşısında Türkiye Amerikan nüfuzuna girdiği için Türk tarih geleneğinden geldiği şekliyle Amerika artık Türkiye'de “En ziyade kayrılan” devlet statüsü içine girmişti. Bu gelişmelere bağlı olarak Amerikan sermayesi ve tüccarları Türkiye'ye gelmeye

başlamış, bunların rahat çalışabilmeleri için Türk ekonomisinin de Amerika'nın liberal ekonomik yapısına adaptasyonu gerekmişti.

Türkiye'de demokrasiye geçiş ile birlikte, Amerikalı uzmanlar tarafından Türk ekonomisi hakkında da raporlar hazırlanmaya ve ekonomik gelişmenin olabilmesi için liberalizasyona gidilmesi yolunda öğütler verilmeye başlanmıştı ki, bunun esasını, Türkiye'nin Atatürk döneminden beri uygulamakta olduğu devletçi politikanın terki ile Anglo – sakson ülkelerinde olduğu gibi özel sektör ağırlıklı ekonomi politika takip edilmesi teşkil ediyordu. Amerikalı uzman Thornburg tarafından hazırlanan bir raporda, “Amerikan yardımı dahil, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını ilgilendiren bütün meseleler, Türk siyasetinin kendi vatandaşlarının ekonomik sahadaki hususi (özel) teşebbüslerine önemli bir yer verip vermeyeceğine bağlıdır” denilerek, Türk – Amerikan iktisadi ilişkilerinde özel sektöre önem verilmesi isteniliyor, Amerikan sermayesi ve iş adamlarının ancak böyle bir ortamda Türkiye'ye faydalı olabilecekleri üzerinde duruluyor, “Memleketin iktisadiyatı, zenginlik ve refah kaynaklarını artırmaya matuf bir şekilde sokulacaksa, memur veya tek parti bürokrasisi mekanizmasından evvel millet efradının müstahsil (üretici) ve müstehlik (tüketici) sıfatıyla menfaatlerinin korunması icabeder” deniliyordu (Thornburg,1950: 93,143). Raporda, Türkiye'nin tarıma dayalı olarak kalkınması, el sanatları ve küçük sanayi ağırlıklı bir sanayileşmesi isteniliyordu.

6.2.1. Eylül 1946 Ekonomik Kararları

İnönü ve CHP, Batı ve Amerika'nın yanında yer alabilmek için otoriter rejimini terk ile demokrasiye geçerek siyasi liberalizmin yolunu açmış, ardından yine Amerika'nın isteğiyle adı geçen liberalizasyonu tamamlamak yolunda ekonomisini de liberalleştirirken bu Peker hükümetinin uygulamalarında “7 Eylül Kararları” adını almıştı. “7 Eylül Kararları” adıyla anılan bu kararlar şunlardı:

“1- İthalata geniş ölçüde döviz sağlanacaktır.

2- Bu sebeple serbest dövizle ithal edilebilecek malların ithalatındaki bütün sınırlamalar (kontenjan ve kotalar) kaldırılmıştır.

3-İthalatçı birlikleri tarafından yapılan cins, vasıf ve fiyat kontrolleri kaldırılmıştır.

4- Rücü (geri dönme) imkanı olan akreditiflerin serbest dövizli ithal listesine dahil öteki mallara çevrilmesine izin verilmiştir.

5-İthal istekleri, ithalatçı birliklerin buldukları merkezlerde bulundurulacak bakanlık memurları tarafından hızla bakanlığa ulaştırılacaktır.

6-Siparişlerin halk ihtiyaçlarına göre ayarlanması tamamen ithalatçıların isteklerine bırakılmıştır.

7-İlgililer istedikleri bilgileri bakanlıktan ve İstanbul, İzmir, Mersin danışma bürolarından alabilirler” (Goloğlu,1992: 95-96).

Eylül Kararlarını özet olarak, ekonomide sınırlamaların kaldırılması, Türk lirasının değerinin düşürülmesi (devalüasyon) ve ithalatın kolaylaştırılması teşkil ediyordu.

Adı geçen kararlar değerlendirilir ve sonuçları yönüyle ele alınırken hep olumsuzluk tablosu ile karşılaşırız. Uzun yıllardan beri döviz kurunun sabit tutulması ve bununla Türk parasının değerinin korunması sebebiyle ithalatla karşılanan mallara büyük ihtiyaç duyulmaya başlanmış, bunun yolunu açmak için Türk parasında devalüasyon yapılarak değeri % 120 düşürülmüş, bir nevi kararların ruhunu devalüasyon teşkil etmişti. Bu karar, ihraç mallarımızın daha da ucuzlamasını sağlarken, ithal mallarının pahalılaşması ve sanayi üretiminin maliyetinin yükselmesine yol açtı. 7 Eylül Kararları'nın açıklandığı gün 1.30 TL. Olan 1 dolar 2.80 TL olarak ilan edildi. Bu ayarlama, “Türk ekonomisinin, dünya ekonomisiyle bütünleşmesini hedefleyen bir takım liberalizasyon tedbirlerini getireceğine” yorumlandı (Zürcher,2011:313). Bununla, serbest rekabet yolu açılarak, iç fiyatlar dünya piyasası fiyatlarına uydurulacak ve böylece ekonomiye istikrar geleceği umuluyordu. (Karpat, 1967:152- 153):

“Bu tedbirler memleketin içinde bulunduğu gerçek toplumsal ve ekonomik şartlara dikkat edilmeksizin alınmıştı. Paranın birkaç elde toplanmış olduğu ve ekonomik olmayan maksatlarla harcandığı gözden kaçırılmış, halk kitlelerinin satın alma kuvvetinin çok düşük olduğu unutulmuştu. Bu tedbirler, nispeten küçük bir grup teşkil eden iş adamlarının ihtiyaçlarına cevap vermek üzere alınmış görünüyordu. Bu iş adamlarından bazıları kararların alınacağını önceden öğrenerek bundan faydalanmak üzere gerekli tedbirleri almışlardı bile.

Hükümetin aldığı tedbirler ticarete serbestlik verdi, ama ekonominin diğer sektörlerine, hele istihsal (üretim) ile yatırımlara hiç

dokunulmadı. Maaşlar ve işçi ücretleri aynı kaldığı için hayat pahalılığının artması ile dar gelirli grupların hayat seviyesi daha da düşmüş oldu. Çeşitli toplumsal grupların hayat seviyeleri arasındaki farklar artarak hükümete karşı duyulan hoşnutsuzluk aldı yürüdü.

Böylece Recep Peker hükümeti isabetsiz ekonomik tedbirlerle işe başlamış oldu; bu durum hükümetin itibarını düşürerek halkı muhalefete daha da yaklaştırdı”.

6.3. Genel Değerlendirme

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren bütün yapısal değişimlerde önemli ve etkili bir konumda olan ekonomi konusu 1938-1946 tek parti iktidarı döneminde Atatürk döneminin bir devamı olarak genelde devletçi bir yapıda olmuştur. Atatürk ilkeleri veya CHP'nin altı ilkesinden birisinin de devletçilik olması bu gerçekliği desteklerken, cumhurbaşkanı İnönü'nün Milli Şeflik dönemi, II. Dünya savaşının yaşandığı ortam olduğu için ekonomide devletçilik politikaları daha da güç kazanmıştı.

Ancak 1946 sonrasında çok partili hayatla birlikte önceki dönemin sorgulanan başlıkları ve politikaları arasındaki yerini alan ekonomi de bir yapısal dönüşüme uğramış ve liberalizm tartışmalarının gündemde olduğu bir dönemde harbin getirdiği güçlükler ve belirsizlik ortamında yurda giremeyen yabancı sermaye ve kredi önündeki engellerin de kalkmasıyla daha liberal ve yabancı sermayeye açık bir ekonomik yapının geliştirildiği görülmüştür.

SONUÇ

Türk siyasal tarihinin en önemli ve aynı zamanda en uzun vadeli yapısal değişimi olan çok partili siyasal yaşama geçiş Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren süregelen birçok ilke, politika, iktidar mantığı ve uygulamanın sorgulandığı, yeni fikir ve eğilimlerle ikame edildiği ve devlet düzeyindeki birçok yapının değişerek yeni koşulların ve yeni değişkenlerin ortaya çıktığı bir durumu meydana getirmiştir

Bu dönüşüm sürecinin İsmet İnönü liderliğindeki 1938-1950 arası dönemdeki yankılarının incelenmesi ve seçilen alanlardaki dönüşümün mukayeseli bir metodla takip edilerek açıklanması amacıyla hazırlanan bu çalışmada dönemin iktidar sistemi ve politika sahaları dikkate alınarak siyasi aktörlerin değişimi, laiklik, eğitim, halkçılık, sivil toplum, basın-yayın, azınlıklar ve ekonomi başlıklarında değerlendirmeler yapılmış ve bu hususlarda 1938-1946 arası dönemle çok partili hayata geçiş sürecinin etkin olarak var olmaya başladığı 1946-1950 arası dönemde nasıl bir dönüşüm geçirdiği sorularının yanıtlanması amaçlanmıştır.

Bu ana sorulara cevaben siyasi aktörlerin durumu incelendiğinde, 1938-1946 arasında İnönü'nün tartışılmaz liderliğine dayalı bürokratik elitin siyasal belirleyiciliğe sahip olduğu, bu elite de İnönü'nün şahsi olarak etki etmeye kabil bir kuvvetle hükümetleri ve esas politikaları belirlediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak 1946 sonrasında iktidar içi hizipleşme ve tartışmaların hızlanmasıyla birlikte, yabancı kamuoyu, uluslararası ortam ve baskılar gibi dış etkenlerin de etkisiyle başlayan çok partili siyasal yaşama geçiş sürecinin siyasal sahnedeki İnönü önderliğine dayanan bürokratik elit kadronun karşısında yeni bir kesimin ortaya çıkış süreci tasvir edilerek çok partili yaşam pratiğinin yeni aktörleri ve bu aktörlerin politik tercih ve yöntemlerine değinilmiştir

Laiklik hususunda yapılan incelemelerde 1938-1946 döneminin laiklik anlayışının laikliğe dair Atatürk döneminde yapılan ilkesel açıklamalara bağlı kaldığı ancak, 1946 sonrasında çok partili ve çok aktörlü siyasal sahnenin bir getirisi olarak sorgulanması sonucunda yeni ve daha halka yakın bir hal aldığı dönemin uygulama ve politika değişimlerinin analiziyle ortaya çıkarılmıştır. Özellikle siyasal söylem düzeyinde gelişmeler; yer yer eski dönemin karalanması, parti içi Kemalist hizbi kızdıracak derecede kadro değişiklikleri, Şemsettin GÜNALTAY vasfında biriyle seçime gidilmesi net bir kırılmanın işaretidir.

Eğitim, halkçılık, sivil toplum ve basın-yayın hususlarında ise 1938-1946 yılları arasındaki siyasi homojenitenin tek tipli yaklaşımı ve 1946 sonrası çok partili yaşamın bir talebi olarak yeni hak ve özgürlük taleplerinin halkçılığa ve iktidar-basın ilişkilerine yeni ve daha ılımlı, uzlaşmacı bir bakış açısının getirilmesini sağladığı görülmüştür.

1938-1946 döneminde daha çok modern ulusun inşası ve devletçi ekonominin tahkimatı motivasyonlarıyla inşa edilen azınlık politikalarının; tek tipçi siyasal sahnenin yerini yeni siyasal aktör ve elitlerin yer alabildiği çok partili sisteme bırakmasıyla bir dönüşüm geçirerek azınlıklara dair sorunlara çözüm getirme ve iktidar-halk yakınlaşmasını güçlendirme odaklı bir hal aldığı anlaşılmıştır.

Türk siyasal yaşamı ve cumhuriyet tarihinin her anında etken bir pozisyonda olan ekonomi-politik hususunun 1938-1946 arası dönemdeki temel hedefinin devletçi yapının güçlenmesi ve sermaye girişini engelleyen dış faktörlerin varlığı sebebiyle ithal-ikame modeline dair eğilimin çok partili siyasal sisteme geçişle birlikte biraz da uluslararası ortamdaki şartların değişimi ve Türk siyasetindeki yeni aktörlerin farklı taleplerinin etkisiyle ekonomik liberalizasyon sürecine dönüştüğü çıkarımı yapılmıştır.

1946-1950 yılları arası Türkiye'nin söz konusu ettiği sorunları tartışma açısından tam olarak değerlendirilememiş bir özgünlüğe de sahiptir. Kuşkusuz bu durumu CHP'nin ve bağılı olarak Türkiye'nin yaşamak zorunda kaldığı bir süreç olarak da kabul edebiliriz. Böyle demiş olmakla söz konusu yılları başka türlü mümkün değilmiş bir süreç gibi değerlendirmiş oluyoruz ki öyledir. Uluslaşma sürecini aynı zamanda başka seçenekleri dışında ve dışarıda tutmuş bir zaman ve dönem olarak kabul edersek bu dediğimiz doğrudur.

Baskın olana karşı çıkmak her zaman mümkündür; ele aldığımız tarihte de aynısı olmuştur ama sonuç yine uluslaşmanın lehine olmuştur. Uluslaşmanın dışında kalan dindarlar, azınlıklar hatta azınlık kabul edilmeyen Kürtler belki başka bir Müslüman topluluk olarak Aleviler bile bunun bedelini ödeyen kesimler olmuştur.

Otoriter bir devlet ve onun oluşturduğu ve düzenlediği dünyaya rağmen bütün bunların tartışma konusu olmaması tabii beklenemezdi. Kuşkusuz bu tartışmanın belirginleştirdiği muhalifliğin ya da CHP karşıtlığının başlangıçta muvazaalı bir karşıtlık olarak algılanması dönemin özgürlük koşulları ve neyin ne kadar ve nasıl

ifade edilebileceğinin sınırları ile ilgilidir. Kaldı ki Serbest Cumhuriyet Fırkası, Müstakil Grup gibi hülle yollu muhalefet arayışları ve de Demokrat Parti Kurucu Babalarının CHP'nin içinden çıkmış hatta başbakanlık yapmış kişiler olmaları bu endişeye hak verdirici niteliktedir.

Aynı şekilde bu özgürlük mücadelesinin aslında toprak reformuna karşıtlığın sonucu olduğu hatta başlatanların çok topraklı CHP milletvekilleri olduğu gerçeği son derece ironiktir. Belki biraz da bundan dolayı başka bir tartışmanın konusu olmakla birlikte özgürlük ve demokratikleşme mücadelesinin süreç içinde bu amacından kopmasını ise çelişki olarak almak, ikilem olarak bakmak zorunda değiliz.

Ne var ki buradaki bir diğer ve asıl mesele dönemin Türkiye üstündeki bugünde süren derin etkisidir. Cumhuriyet laikliğinin, halka rağmen otoritenin yine halka karşı kullandığı sonuçları daha ortadan kaldırılamamış bir silah konumuna gelmesidir. Bu tabii CHP'nin bugün bile tam olarak çözemediği temel sorunlarından biridir. Yanı sıra bu laiklerle dindarlar arasında iktidarı sürekli birbirlerinden alıp birbirlerine verdikleri belki hiçbir zaman çözülmesi mümkün olmayan bir ikilem olarak algılanmaya sonuna kadar açık bir durumdur.

Demokrat Parti döneminin ne kadar demokrasi olduğu da tartışılabilir. Aynı şekilde 1940'ların başında başlayan Amerika ilgisi ve buna bizim verdiğimiz karşılığın Demokrat Parti döneminde başka bir sorun haline gelmesi de aynı sürecin ürünüdür.

Netice itibariyle Bernard Lewis'in tabiriyle Demokrasi'nin Türkiye Serüveni'nin başlangıcı olarak zikredilecek ve ülkenin önemli bir kırılması olarak ifade edilebilecek İnönü Dönemleri, aynı kişi ve kurumların demokrasinin ayak sesleri ile nasıl bir değişikliğe uğradığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu sancılı dönemde daha önce bir kısım bürokratik elitin hükmettiği kimi siyaset bilimcilerce parti olarak dahi zikredilemeyecek organizmanın kendisine siyasal bir kimlik oluşturduğu ve parti olarak halkın karşısına geçtiğini ifade edebiliriz.

Bu dönem, Gerek iç etkenler gerek dış etkenler, savaş sonrası şartlar, Sovyet talepleri, İnönü'nün kişisel istekleri, demokrasi arayışı, Dörtlü Takrir, toplumdaki potansiyel enerjiyi boşaltma gerekliliği yahut ne sebeple olursa olsun askerlerin

yönettiği, kuruluş felsefesinden, halka; çarıkılıların taleplerine önem vermek zorunda kalışın bir hikayesidir.

İlgili tarihlerde O ana kadar, oyun hamuru niteliğinde görülen ve yeni bir nesil yaratmak için insan kaynağı olarak nitelendirilen, iktidarın denetiminden çıkması dahi sakıncalı görülen halkın iktidarı belirleme yetkisiyle donatılması neticesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin halkın elinde pek de kolay şekil verilemeyen bir hamur haline gelişi izlenmiştir.

O güne kadar hor görülen kesimlerin temsilcileri etkin siyasi figür halini almıştır. Recep PEKER gibi Şef'in çobanı olduğu sürü algısı ile halka bakan yöneticilerden, halkın dini değerlerini anlayan ve İmam Hatip açtığı ile övünen, İlahiyat açtığı ile övünen Şemsettin GÜNALTAY'ın başbakanlığına geçiş, çok kısa bir dönemde gerçekleşmiştir. Katı laiklik uygulamalarına kademe kademe son verilen dönem yine kısa bir geçiş döneminde gerçekleşmiştir. Köy Enstitüleri gibi iktidarın ideolojisini benimsetme aygıtlarına son verilen sürecin başlangıcı yine bu devrede atılmıştır. Azınlıklar açısından yükselen faşizm etkisiyle pek de yaşanılabilir olmayan savaş döneminden sonra bir çok temsilcisinin Millet Meclisine girdiği ve çeşitli yaşam alanlarında önemli iyileşmelerin yapıldığı süreç yine bu döneme rastlar. Halkı sıkı, savaş dönemi ekonomi politikalarından piyasada genişlemenin önünü açıldığı, katı devletçi uygulamalardan dönüşün başladığı dönem yine bu kısa bir kaç yıllık süreçtir.

Hasılı kelam imparatorluk bakiyesi bir ülkeyi bir arada tutma, yeni bir ulus yaratma, eskiye dair ne varsa kaldırıp atarak batılı gibi giyinen, batılı gibi konuşan, batılı gibi düşünen tek tip insan yaratma idealinin, batılı örneklerinde son bulunduğu dönemde biz de de sonunun geldiğini; iktidarı çarıkılılara, hasoya, hüsoya devretmenin zamanının geldiğini anlayan İsmet İnönü'nün bütün karizmasına ve gücüne rağmen başarılı bir operasyonla iktidarı barışçıl yollarla kazananlara devrettiği dönemin hazırlık evresinin parti politikalarına ve halka yansımaları bu şekilde araştırma konusu yapılmıştır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Ağaoğlu, S. (1972). *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Arcayürek, C. (1999). *Atatürk'ten Sonra Bu Günlere Nasıl Geldik?*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arıkan, M. A. (1948). *Ankara Nümayişinin İcyüzü Gençliğin Komünizm İle On Yıllık Mücadele Tarihi*, Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.
- Babacan, S. (2005). *İnönü'den Anılar*, İstanbul: Bilgi – Başarı Yayınları.
- Baban, C. (2009). *Politika Galerisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bağlum, K. (1991). *Anıpolitik: 1945 – 1960*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Bali, R. N. (2003). *Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü (1946-1949)*, (2. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları,
- Bayar, C. (1968). *Başvekilim Adnan Menderes*, (haz. İ. Bozdağ), İstanbul: Baha Matbaası.
- Bila, H. (1985). *Sosyal Demokrat Süreç İçinde Chp Ve Sonrası*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bonhoeffer, D. (1997). *Letters And Papers From Prison*, (haz. E. Bethge), New York: Simon& Schuster.
- Bozkurt, M. E. (1981). *Türk Milliyetçiliği, Atatürk Devri Fikir Hayatı İçinde*, cilt 1, (haz. M. Kaplan, İ. Enginün, Z. Kerman, N. Birinci, A.Uçman), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,
- Çelik, A. (2011). *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emre, A.E. (2001). *Demokrat Parti Ve Basın Rejimi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Erer, T. (1963). *Türkiye'de Parti Kavgaları*, İstanbul: Ticaret Postası Matbaası.

- Erim, N. (2005). *Günlükler 1925 – 1979*, (haz. A. Demirel), İstanbul: YKY Yayınları.
- Erim, N. (2005). *Günlükler 1925 – 1979*, (haz. A. Demirel), İstanbul: YKY Yayınları.
- Erim, N. (2007). *Günlükler 1925 – 1979*, (haz. A. Demirel), İstanbul: YKY Yayınları.
- Fersoy, O. C. (1971). *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, İstanbul: Garanti Matbaası,
- Giritlioğlu, F. (1965). *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Sertel, Z. (1944). *Atatürk Milliyetçiliği Nasıl Anlıyordu: Irkçılık Ve Turancılık İçinde*, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Giritlioğlu, F. (1965). *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Goloğlu, M. (2012). *Milli Şef Dönemi: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1939-1945)*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Granda, C. (1973). *Atatürk'ün Uşağı İdim*, (haz. T. Gürkan), İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Güven, D. (2006). *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Heper, M. (1999). *İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hüsnü Dengi, *Milli Korunma Kanun Ve Kararları*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1945
- İnan, A. (2000). *Medeni Bilgiler Ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara: AAM Yayınları.
- İncioğlu, N.K. (1992). *Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Ve Demokrasi Sorunları*, İstanbul: Cem Yayınları.

- Karaosmanoğlu, Y. K. (1984). *Politikada 45 yıl, (2. Baskı)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, K. (1967). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Karpat, K. H. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karatepe, Ş. (1993). *Darbeler, Anayasalar Ve Modernleşme*, İstanbul: İz Yayıncılık
- Kılçık H. (1992). *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri*, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları
- Koçak, C. (2009). *Türkiye'de milli şef dönemi*, cilt:2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2010). *İkinci Parti*, cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2013). *Tarihin Buğulu Aynası, (2. Baskı)* İstanbul: Timaş Yayınları.
- Köylü, K. (1959). *Ziraat İktisadı*, Ankara: Zirai İşletmecilik.
- Mardin, Ş. (2010). *Türkiye'de Din Ve Siyaset, (15. Baskı)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Esirci, Ş. (1997). *Menderes Diyor Ki*, İstanbul: Demokrasi Yayınları.
- Mete, O. (1947). *Bütün Tafsilatıyla Ve Akisleriyle Demokrat Partinin Birinci Büyük Kongresi*, İstanbul: Ticaret Dünyası Matbaası.
- Nayır, Y. N. (1948). *Nereye gidiyoruz? Partiler Ve İdeolojileri Karşısında Hakikat*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Okutan, M. Ç. (2009). *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları, (2. Baskı)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Peker, R. (1935). *İnkılap Dersleri Notları*, Ankara: Ulus Basımevi
- Tanın, 3.12.1945.
- Timur, T. (2001). *Türk Devrimi Ve Sonrası*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Timur, T. (2003). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Toker, M. (1970). *Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Toker, M. (1972). *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*, Ankara: Akis Yayınları.

- Türkkan, R. O. (1988). *Tabutluktan Gurbete*, İstanbul: Güven Ofset.
- Us, A. (1966). *Asım Us'un Notları: 1930'dan 1950'ye kadar*, İstanbul: Vakit Matbaası.
- Uyar, H. (2000). *1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme*, TÜSES, İstanbul.
- Yılmaz, E. (2007). *Çankaya Savaşları*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Yücel, M. S. (2001). *Demokrat Parti*, İstanbul: Ülke Kitapları.
- Zürcher, E. J. (2011). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (çev. Y. Saner), Ankara: İletişim Yayınları.

MAKALELER

- Aktar, A. (1996). Varlık Vergisi ve İstanbul, *Toplum ve Bilim*, S. 71, 97-149.
- Aktar, A. (1999). Varlık Vergisi Sırasında Gayrimenkul Satışları, İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi, *Toplumsal Tarih*, S. 69, 8-19.
- Atay, F. R. (1945). Gerçek Demokrasiye Doğru, *Ulus*, 12.8.1945, 41-42.
- Atay, F. R. (1945). Güllünc Bir Strateji, *Ulus*, 20.0.1945. s. 60.
- Atay, F. R. (1945). İstanbul'daki Nümâyiş, *Ulus*, 6.12.1945.
- Atay, F. R. (1945). Türkiye'de Demokrasinin Tekâmülü, *Ulus*, 22.8.1945.
- BCA, Tarih: 31 Aralık 1947, Kodu: 030 01, Yer No: 65 407 s. 14.
- Burak, B. (2011). Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri, *History Studies*, V. 3, s. 45-67.
- Dikici, A. (2008). Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Kasım Sayısı, 161-192.
- Kapluhan, E. (2012). Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 26, 172-194.
- Kılıç, M. (2007). Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi*, S. 16, 113-140.
- Köprülü, F. (1947). Son Tebliğin Büyük Mânası, *Kuvvet*, 12 Temmuz 1947.

- Köprülü, F. (1947). Yıldırma Siyasetinin İflasından Sonra, *Kuvvet*, 18 Temmuz 1947.
- Mutlu, S. (2007). 1930'lar Türkiye'sinde Devletçilik Tartışmaları, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1. 31-52.
- Nal, S. (2005). Demokrat Parti'nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti, *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 137-171.
- Sadak, N. (1945). Cumhurbaşkanı'nın Güzel Nutku, *Akşam*, 20.5.1945.
- Sadak, N. (1945). Toprak Bayramını Kutlarken: Hürriyet, Demokrasi ve Parti Düşünceleri, *Akşam*, 18.6.1945.
- Sadak, N. (1945). Zenginlik Ayıp Değil, Harp Kazancı Suçtur, *Ayın Tarihi*, (108), Kasım 1942.
- Sertel, S. (1945). Demokrasinin Gelişmesi, *Tan*, 18.5.1945.
- Sertel, S. (1945). Halk İçin Türkiye, *Tan*, 17.5.1945.
- Sertel, S. (1945). Hürriyet Loncası, *Tan*, 27.5.1945.
- Sertel, S. (1945). Karar Zamânı Gelmiştir, *Tan*, 23.5.1945.
- Sertel, S. (1945). Köylü Nerede?, *Tan*, 16.5.1945.
- Sertel, Z. (1945). Fevkâlâde Tedbirlerin Kaldırılması Zamânı Geldi, *Tan*, 17.5.1945.
- Sertel, Z. (1945). Hakikî Demokrasiye Geçmek İçin İlk Şart, *Tan*, 21.8.1945.
- Sertel, Z. (1945). Hasan Saka'nın Beyânatı, *Tan*, 14.7.1945.
- Sertel, Z. (1945). İki Mebusun Partiden Çıkarılması Hâdisesi, *Tan*, 24.9.1945.
- Sertel, Z. (1945). Mecliste Esen Hava, *Tan*, 16.5.1945.
- Sertel, Z. (1945). Türkiye'nin Amerika ile Münâsebeti, *Tan*, 15.10.1945.
- Tekeli, E. (1945). Dünyâ Önünde Bir Muhasebe, *Ulus*, 4.11.1945.
- Yalman, A. E. (1945). Beş Nevi Mukâvemet, *Vatan*, 4.12.1945.
- Yalman, A. E. (1945). Huzur ve Ferahlık Yok, *Vatan*, 22.11.1945.
- Yalman, A. E. (1945). Hüseyin Cahit Yalçın ile Münâkaşa 5, *Vatan*, 12.8.1945.
- Yalman, A. E. (1945). İdâre Edenler ve Edilenler, *Vatan*, 2.8.1945.
- Yalman, A. E. (1945). Samimiyet Lâzım, *Vatan*, 23.8.1945.

Yalman, A. E. (1945). Siyâsi Hayâtımızın Bir Tahlili 7, İkinci Parti Her şeye Devâ mı?, *Vatan*, 24.7.1945.

Yalman, A. E. (1945). Siyâsi Hayâtımızın Bir Tahlili 10. Yol, İki Değil Birdir, *Vatan* 27.7.1945.

Yalman, A. E. (1945). Üniversitede Fikir Hürriyeti, *Vatan*, 28.8.1945.

Yalman, A. E. (1945). Yapılacak İş Var, *Vatan*, 25.8.1945.

GAZETELER

AT, Sayı 144, Kasım 1945.

AT, Sayı 145, Aralık 1945

Cumhuriyet, 12.11. 1938.

Ulus, 13.6.1945.

Ulus, 18.6.1945.

Ulus, 19.6.1936.

Ulus, 19.6.1945.

Ulus, 20.5.1945.

Ulus, 20.6.1945.

Ulus, 22.9.1945.

Ulus, 26.12.1945.

Ulus, 27.11.1945.

Ulus, 3.12.1945.

Ulus, 4.12.1945.

Ulus, 7,12.1945.

Ulus,25.11.1945.

Vatan, 1.12.1945.

Vatan, 11.12.1945.

Vatan, 12.12.1945.

Vatan, 12.6.1945.
Vatan, 16.12.1945.
Vatan, 17.5.1945.
Vatan, 18.6.1945.
Vatan, 19.6.1945.
Vatan, 2.10.1945.
Vatan, 21.11.1945.
Vatan, 21.4.1947.
Vatan, 21.8.1945.
Vatan, 22.3.1946.
Vatan, 22.9.1945.
Vatan, 23.9.1945.
Vatan, 24.8.1945.
Vatan, 28. 11,1945.
Vatan, 29.9.1945.
Vatan, 3.12.1945.
Vatan, 3.5.1946.
Vatan, 4.11. 1945.
Vatan, 4.12.1945.
Vatan, 5.12.1945.
Vatan, 6,11.1945.
Vatan, 8.6.1945.
Vatan, 8.7.1945.
Vatan, 9.9.1945.
Vatan, 30.10.1945.

RESMİ YAYINLAR

Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayının Fevkalade Toplantısı, (1933). 6 Aralık 1933, Tüzük Tadil Teklifi, Ankara.

Chp Programı, (1943).

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, (ikinci cilt: 1939-1960)

Chp Altıncı Büyük Kurultaya Sunulan Chp Meclis Müstakil Grubunun Raporu, (1946). Ankara

Chp Yedinci Büyük Kurultayı Tutanakları,(1948). Ankara: Ulus Basımevi.

Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Raporu, 20 Haziran 1949, Ankara.

Resmi Gazete, (5255), 12 Kasım 1942.

TBMM TD, Dönem: 7, toplantı:2, cilt 17, 52. Birleşim, (9.5.1945) Sayı 97.

TBMM TD, Dönem 7, Toplantı: 3, Cilt 20, 9. Birleşim, 7.12.1945.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı :Ferhat ÇAKIR
Doğum Yeri ve Tarihi :Melikgazi 02.02.1986
Medeni Hali :Bekar
İletişim Bilgileri :0532 789 1117 (GSM)
Fatih Mah. Kanal Cad. Çakır Plaza
No:72 Kocasinan Kayseri

EĞİTİM

1992-1997 Hacı Ali Karamercan İlkokulu
1997-2004 Sami Yangın Anadolu Lisesi
2004-2008 Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi
2010-2015 Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu
Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı

İŞ DENEYİMİ

YABANCI DİL

YAYINLARI